

Eyen, de Oldehof en de lieden van Norch.

Een landgoed als schakel tussen verleden en heden.

Het resultaat van het onderzoek naar de aanwezigheid van ridders in Norg in de vroege middeleeuwen. De oorzaak van hun komst, de banden met andere adellijke families in het oude Drenthe, hun woonplaats en de zaken waarmee zij zich bezig hielden. In het algemeen het ontstaan van borgen in het oude Drenthe omstreeks de jaren 800 tot 1000 en de relatie met de landgoederen die zijn aangelegd op grond van de bestuurlijke besluiten van Karel de Grote. De binding van de eerste predikers, graven, ridders en monniken met Westfalen evenals de hieruit voortgekomen bestuurlijke bovenlaag in het middeleeuwse Drenthe en de ernaast gelegen Friese landen.

Norg, september 2013.

Anne Post. (Aangepaste versie van: 01-09-2016. Kleine aanpassing van de tekst op blz 4 op 29-01-2018)

Motto:

Het probleem van geschiedschrijvers is wel dat ze bijna klakkeloos alles van elkaar overschrijven, zonder te controleren of alles wel klopt.

Helaas maken we ons zelf daar ook wel eens schuldig aan, waardoor misleidende teksten ontstaan.

Het is beter om te beginnen bij de basis; daarna de tekst van anderen er naast leggen en verschillen onderzoeken; dan beslissen wat de meest juiste tekst moet zijn.

Inleiding.

Uit oude oorkonden of afschriften hiervan weten wij dat er ridders van Norch hebben bestaan. Aan deze ridderfamilie is al eerder aandacht besteed.¹ Maar na het lezen van deze publicaties blijft het beeld van die ridder van Norg nog wat vaag. Het is niet compleet. Er zijn nog genoeg vragen om alle beschikbare bronnen nog eens na te pluizen en dan speciaal gaan zoeken naar de ontbrekende elementen die kunnen zorgen voor een logisch verhaal. De ridders van Norch zijn een onderdeel van de historie van Norg maar ook van de historie van Drenthe en vroegere bestuurs- en bezitsvormen in het huidige Nederland. Voor het verzamelen van gegevens heb ik mij dan ook geen beperkingen opgelegd maar alle beschikbare bronnen geraadpleegd waarvan ik vermoedde dat er mogelijk bruikbare gegevens te vinden waren die het verhaal van de ridders van Norch en van Drenthe compleet kunnen maken. Oude oorkonden en verslagen of notulen van gebeurtenissen in het verleden zijn de enige basisbronnen waaruit geput kan worden. Uit elke oorkonde is af te leiden wat de aanleiding was tot het opmaken van het stuk en wat de betrokkenheid was van de vermelde personen.

De tot nu toe bekende gegevens omtrent de ridders van Norch zijn ook grotendeels gebaseerd op oude oorkonden, gevonden in bisschoppelijke archieven, in archieven van kloosters en op gegevens uit bewaard gebleven archieven van families die een belangrijke openbare functie hebben bekleed. Waar de hofstede of slot of borg van de ridder van Norch precies stond is nergens vermeld. Maar uit de bekende gegevens is wel af te leiden in welke omgeving we zo'n borg moeten zoeken. Waar de ridders van Norch oorspronkelijk vandaan kwamen en hoe zij hier terecht zijn gekomen is ook niet beschreven, maar in enkele oorkondes worden wel familiebanden met anderen vermeld. Een aanknopingspunt voor nader onderzoek. Tijdens mijn onderzoek naar de ligging van het oude Veenhuizen² vond ik ook aanwijzingen die mogelijk zouden kunnen leiden tot het antwoord op de vraag waar die ridder gewoond zou kunnen hebben. Redenen voldoende om alles wat beschreven is eens opnieuw onder de loep te nemen.

Om te kunnen begrijpen waarom er een ridder van Norch was moeten we eerst teruggaan naar een ver verleden en ons een beeld gaan vormen van de ontwikkeling van de samenleving vanaf het jaar 0 tot ongeveer 1500.

¹ Mr. A.N. baron de Vos van Steenwijk. Het geslacht De Vos van Steenwijk in het licht van de geschiedenis van de Drentse adel. 1976 Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht en Wapenkunde.

W.T. Vleer. Van Norch tot Norg. Niet uitgegeven manuscript over de geschiedenis van Norg. Aanwezig in de bibliotheek van de Historische Vereniging Norch.

H. Hageman. De Heren van Norch. 2004. Een reeks artikelen in de Boerhoorn, het tijdschrift van de H.V. Norch.

² Anne Post. Veenhuizen in 1639, een poging tot reconstructie. Waardeel 2 (2010) 1-5

Anne Post. Het oude Veenhuizen nogmaals bekeken. Waardeel 1 (2012) 27-36

Vele historici en andere geïnteresseerden in historie hebben in het verleden al vele artikelen over Drenthe en haar omgeving en de bewoners van deze gebieden geschreven. Veelal naar aanleiding van gebeurtenissen vermeld in oorkonden en naar aanleiding van archeologische vondsten.

Een samenvatting van passende delen uit al die publicaties en zo nodig het opnieuw bezien van de originele tekst van de oorkonden en met aanvulling van gegevens uit nieuwe bronnen moet naar mijn mening een bevredigend antwoord gegeven kunnen worden op de vragen wie de ridders van Norch waren, waar zij gewoond hebben, waar zij vandaan kwamen, welke verwantschap er bestond met ridders van elders en waar zij zich mee bezig hebben gehouden. Voor het inzien van oude oorkonden, boeken of andere publicaties is het heden niet meer nodig om archieven en bibliotheken persoonlijk te gaan bezoeken. De meeste oude geschriften zijn gedigitaliseerd en kosteloos thuis te raadplegen achter het beeldscherm van de computer.

Op internet gevonden interessante artikelen zijn door mij geheel of gedeeltelijk gekopieerd en opgeslagen in een bestand, zodat voor het schrijven van dit artikel alle relevante gegevens bij elkaar staan. Verwantschappen heb ik opgeslagen in een genealogische database, waardoor automatisch een overzicht te verkrijgen is van de onderlinge banden tussen diverse personen en families.

De hierna volgende hoofdstukken zijn gebaseerd op bestaande literatuur, rechtstreeks geraadpleegd of via internet en daarna in eigen woorden weergegeven en aangevuld met eigen zienswijzen en kaartjes.

Over machthebbers, edelen en bisschoppen en over onderdanen, eigenerfden en onvrijen.³

In de Germania (De Origine et Situ Germanorum) van Tacitus (98 na Christus) wordt voor het eerst melding gemaakt van adeldom (edelen) bij de Germaanse stammen.⁴ Stamhoofden die aanspraak maakten op leiderschap op grond van bekwaamheden, afstamming en veronderstelde goddelijke voorbestemming. De adel (in oude geschriften vermeld als arl, earl of etheling) heeft zich ontwikkeld tot een instituut van heersers over gebieden, inclusief de daar wonende bevolking, met bevoegdheden die tot uiting kwamen in rangen, standen en titels. Men had eigen omgangsvormen en eigen regels over vererving van bevoegdheden.⁵

De door Tacitus vermelde Germaanse stammen leefden in het noorden van het door de Romeinen in bezit genomen gebied.

³ <http://www.graafschap-middeleeuwen.nl/algemeen/inhoud.html> Een website met heel veel informatie en verwijzingen, van toepassing op meerdere onderdelen van dit artikel.

⁴ <http://www.gottwein.de/Lat/tac/Germ01.php>

⁵ http://de.wikipedia.org/wiki/Deutscher_Adel

Dat wil zeggen ongeveer ten noorden van de huidige taalgrens die dwars door België loopt. In het gebied ten zuiden van deze taalgrens, vanaf de Rijn tot de Atlantische Oceaan, leefden Frankische stammen die volledig werden beheerst door de Romeinen. Het noordwestelijke deel van Germanië, door de Romeinen het gebied van de Friezen genoemd, en het oostelijke deel, waar Saksische stammen woonden, hebben de Romeinen nooit echt kunnen bezetten. Alleen de stroken langs rivieren.

Men had wel contacten met deze Germanen. Die Friezen leefden op de hoge delen langs de kust van de Noordzee tot aan de Weezer en landinwaarts op de hogere delen langs de beken en rivieren die in zee uitstroomden.

Ten oosten van de Friezen leefden Saksische stammen. Dat gebied was erg dun bevolkt en men leefde er traditioneel, dat wil zeggen op basis van gekozen leiders per stam en in geval van het oplossen van onderlinge geschillen was één van de stamhoofden de voorste of de vorst die leiding gaf. Bij gezamenlijk optrekken tegen aanvallers of bij tochten naar vreemde gebieden werd uit de stamhoofden een leider ter heertocht gekozen, een hertog. Andere titels kende men niet.

Het Romeinse Rijk raakte in verval als gevolg van voortdurende aanvallen van krijgsheren uit het oosten van Europa, die gezadeld te paard zich snel konden verplaatsen. Vele Saksische volksstammen raakten in verwarring en trokken naar veiliger oorden. Een grote volksverhuizing kwam op gang. Enkele Saksische stammen trokken naar het westen en vestigden zich onder andere langs de beekdalen op de wat hoger gelegen gronden van het huidige Drenthe. De oorspronkelijke bewoners waren hier grotendeels al vertrokken naar de betere gronden aan de kust. Hier had men ook andere mogelijkheden om goed in het levensonderhoud te kunnen voorzien, zoals zoutwinning voor het conserveren van vlees en vis en handel over zee met ruilhandel naar het binnenland toe.

De Saksen die zich in Drenthe hebben gevestigd, zo ongeveer tussen de jaren 350 á 550 leefden in redelijke harmonie met de nog aanwezige niet vertrokken Angelsaksen en Friezen, hun burens. Zij leefden zoals zij van vroeger gewend waren. Samenleven op basis van regels die van generatie op generatie werden doorgegeven en onder leiding van zelf gekozen voormannen. De binding met andere Saksische stammen was en bleef als van ouds.⁶⁾

Vreemde heersers werden niet geduld maar die deden na het jaar 500 wel pogingen om de Friezen en de Saksen te onderwerpen. Het lukte de Frankische leider Karel Martel om de Friese leiders, na het overlijden van hun koning Radboud in 719, te overtuigen dat zij onderdeel van het Frankische Rijk moesten worden. Maar de Saksen zijn te eigenzinnig om de voordelen van hun onderwerping in te zien.

⁶ <http://www.graafschap-middeleeuwen.nl/oorlogvoering/saksen.html>

http://www.graafschap-middeleeuwen.nl/oorlogsvoering/bronnen/bron_saksen.html

In 771 komt Karel de Grote⁷, een kleinzoon van Karel Martel, aan het hoofd van het Frankische Rijk te staan. Dat rijk strekte zich uit van de Middellandse zee tot aan de Noordzee, inclusief Friesland. Maar de Saksen moesten nog steeds niets hebben van de Franken. Karel de Grote was tot het Christendom bekeerd en hij beschermde de predikers die vanaf ongeveer het jaar 700 al bezig waren om ook de Saksen te bekeren. Vooral in de noordoostelijke gebieden was er nog steeds veel weerstand en ook in Drenthe had men nog geen voet aan de grond gekregen.

Karel had voor het goed kunnen besturen van zijn rijk al een aantal wetten en voorschriften (Capitularia) laten opmaken.

De eerste verordening was “Capitulare Primum”; dan volgde “Capitulare de villis” ,(verordening betreffende de domeinen) waarin het beheer van de goederen in zijn rijk in 70 regels wordt beschreven.

Maar er was b.v. ook een verordening betreffende de joden, de “Capitulare de Judaeis”. Berucht was zijn decreet “Capitulatio de partibus Saxoniae” later wat verzacht in de “Capitulare Saxonum” In deze verordening is vermeld dat alle Saksen Christen moesten worden. Wie dat niet wilde mocht gedood worden⁸.

In 795, 797 en het jaar 804 deporteerde Karel duizenden Saksen uit het noordoosten naar het stroomgebied van de Rijn. Daar waren ze ingesloten tussen christelijke gemeenschappen en op die manier probeerde hij hun verzet te breken.⁹

In 802 was een leger van Karel door Drenthe getrokken en stelde de Drenten voor de keuze, Christen worden of deportatie, zo niet dan volgde onmiddellijk de dood, te beginnen met onthoofding van de stamoudste. Het recht van de sterkste zegevierde, zoals meestal in die tijd. De Drenten waren onderworpen, maar niet van harte. Zij dienden vanaf dat moment te voldoen aan hetgeen Karel de Grote hen voorschreef.

Om een groot rijk bijeen te houden en te zorgen dat iedereen wat bijdraagt aan de kosten van het bestuur, de in stand houding van een leger, het uitvoeren van openbare werken en de rechtspraak, werd het grote rijk door Karel de Grote opgedeeld in kleinere eenheden¹⁰. Het land van de Saksen was in de tijd voor Karel de Grote, waarschijnlijk door Karel Martel, maar mogelijk ook al eerder, bestuurlijk verdeeld in gouwen, meestal met natuurlijke begrenzingen. Deze werden in 782 onder Karel de Grote geheel of gedeeltelijk opgenomen in graafschappen met een graaf aan het hoofd. De Saksen kenden tot dan alleen maar adellijke titels als koning (vorst) en hertog. Een graaf als bestuurder van een deel van een rijk was nieuw voor hen.

⁷ http://nl.wikipedia.org/wiki/Karel_de_Grote

⁸ O. Reche; Kaiser Karls Gestz zur politischen und religiösen Unterwerfung der Sachsen; Adolf Klein Verlag; Leipzig 1935

⁹ G. Noort; Germaanse cultuur en christianisatie van Noord West Europa; IIMO research publication nr. 35 Leiden-Utrecht.

¹⁰ <http://home.planet.nl/~vink0077/KareldeGrote.html>

Het grondgebied rond een nederzetting werd door de Saksen marke genoemd, het bezit van de markgenoten, en dat bleef ook zo. De marke omvatte in die tijd een gebied dat de buurtschap (boermarke) in gebruik had voor de dagelijkse levensbehoeften. Het overige gebied, de grote wouden en woeste gronden werd door Karel de Grote als zijn eigendom aangemerkt. Karel de Grote liet de Drenten (Saksen), evenals de Friezen, in het vrije bezit van hun gebruiksgrond om hen gunstig te stemmen en om rust in het gebied te bewerkstelligen. In zuidelijker streken had hij in eerdere jaren de bezitters van gronden het vrije gebruiksrecht ontnomen en hen opgelegd om 10 % van de opbrengst aan hem af te staan. Alle onderworpen Saksen werd de plicht opgelegd om kerken te bouwen. Zoals elke grote machthebber was ook Karel de Grote voor de uitoefening van zijn macht afhankelijk van personen die te vertrouwen waren. In de eerste plaats komen dan verwanten in aanmerking en daarna edelen die als beloning voor bewezen diensten een functie mogen uitoefenen. Onder Karel ontstond een hofstelsel met horigheid, feodaliteit, leenheren, leenmannen en graafschappen en heerlijkheden. Getrapte machtsuitoefening die echter geen, hooguit weinig, invloed had op de rechtsregels in de boermarke.

Na de onderwerping van de Drenten in 802 werden in Drenthe ter verdediging van het gebied en voor toezicht op de rechtsorde op strategische punten versterkingen gebouwd, waar een legerenheid kon verblijven en dienstmannen voor het bestuur. Een versterking was in eerste instantie van eenvoudige aard. Opstallen van hout, beschermd door moeilijk te doorbreken omheiningen of wallen maar ook door één of meerdere gegraven grachten, waarbij met de vrijkomende grond op het terrein een heuvel werd opgeworpen waarop een verdedigingstoren werd gebouwd. Deze bouwsels werden mottekastelen genoemd. In latere eeuwen, door de ontwikkeling van betere bouwtechniken, zoals baksteen, werden die mottekastelen vervangen door burchten van een zwaardere constructie. Groningen werd aangewezen als steunpunt voor het bestuur. Op grond van de door Karel de Grote opgestelde richtlijnen werd daar een hof ingericht. Gelijktijdig kon uitvoering worden gegeven aan een andere richtlijn van hem, het aanleggen van landgoederen, ten behoeve van de voedselvoorziening voor zijn hof en leger.¹¹

In Groningen en nabij de versterkingen die op strategische punten rond Groningen en op andere strategische punten in Drenthe waren gebouwd, verschenen landgoederen. Deze landgoederen gaf hij in leen uit aan getrouwe ridders uit zijn leger. Karel de Grote had ook besloten dat voor een goed bestuur in zijn rijk één rechtssysteem wenselijk was en hij gaf opdracht om van alle landsdelen het gewoonterecht te inventariseren. Tot één systeem is het echter niet gekomen. Omstreeks het jaar 800 werd voor het

¹¹ http://de.wikipedia.org/wiki/Capitulare_de_villis_vel_curtis_imperii

gebied waar de Friezen woonden het Friese gewoonrecht geïnventariseerd en op schrift gesteld (perkament) en in het begin van de 12e eeuw, aangepast aan de tijd, verwoord in de Lex Frisionum.¹²

Dit was echter uitsluitend strafrecht en omvatte geen burgerlijk recht of zakenrecht. Het Saksische Lantrecht¹³ werd ook geïnventariseerd maar pas eeuwen later, in 1412 werd het Drentse Lantrecht¹⁴ verwoord en als wet erkend. De toenmalige heerser Graaf Frederik van Blankenheim bevestigde dat hij dit Lantrecht *als vanouds* zou eerbiedigen. Dit Lantrecht heeft, met twee tussentijdse aanpassingen, dienst gedaan tot omstreeks 1800 toen Napoleon de Nederlanden bezette. Maar vanaf de komst van Karel de Grote als heerser over Drenthe is door hem en zijn opvolgers altijd het Drentse Lantrecht geëerbiedigd. Dat wil zeggen dat de Drentse samenleving dus de eigen rechtsregels kon blijven toepassen.

Voor Drenthe, waar men in de praktijk geen adeldom kende, kwamen er vanaf ongeveer het jaar 800 vreemde heren om hier toegevoegde macht uit te oefenen. Niet om rechtspraak te houden maar wel om de uitspraak van de Etstoel te bekrachtigen.

De opgelegde boetes (breuken) verdwenen dan wel in de kas van de heerser. Na de hardhandige kerstening van de Saksen door Karel de Grote ontstonden ook nieuwe grondgebruikers.

Ter versterking van het geloofsvertrouwen werden kloosters opgericht op gronden die in bezit waren van de machthebbers. Binnen Drenthe echter niet eerder dan na 1040 toen de bisschop van Utrecht hier de wereldlijke macht verkreeg. En in eerste instantie ook alleen maar twee aan de zuidrand van Drenthe. Op gronden in bezit van de bisschop en buiten de boermarken gelegen.

Wel verkregen kloosters later rechten op gronden binnen de boermarke omdat door bekeerlingen tot het nieuwe geloof schenkingen werden gedaan aan kloosters. De schenkers meenden op die manier de zielenheil in het hiernamaals te kunnen veiligstellen.

Het bezit van rechten op gronden door die kloosters, zowel buiten als binnen boermarken groeide enorm. Niet het recht van eigendom, want dat recht kende men toen eigenlijk niet.¹⁵ Men was bezitter van gronden met alle daaraan verbonden verplichtingen op grond van het ongeschreven Lantrecht of opgelegde rechten en verplichtingen van en door de landsheer of rechten vastgelegd bij overdracht van gronden aan een ander. Die rechten waren bij voorbeeld het verkrijgen van producten in natura, zoals boter of graan, een deel van de

¹² http://www.keesn.nl/lex/lex_nl_intro.htm

¹³ <http://www.sachsenspiegel-online.de/cms/meteor/toc.html>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/SaksenspiegelSassenspiegel> mit velen nyen Addiciën fan dem Leenrechte unde Richtigste. Augsburg 1516. Als pdf-bestand te downloaden uit de Bayrische Staats Bibliotheek.

¹⁴ <http://www.encyclopediedrenthe.nl/Landrecht>

¹⁵ <http://www.broerendebrijn.nl/Eigendom.html>

totale opbrengst, of een vergelijkbare waarde in munten, te leveren door de gebruiker (of meier of pachter) van de gronden aan de bezitters van de rechten. De rechten waren overdraagbaar (verkopen of erven) aan anderen. De belastingen (veelal ook in natura) die aan het centrale gezag moesten worden afgedragen en vaak ook het gezag over de bewoners werd verpacht aan edelen in de vorm van lenen. Voor 1500 moest een leenman riddermatig zijn, maar na 1500 werd het voldoende geacht wanneer men vrij man was, dus niet horig. Vaak werd dan wel een dubbel heergewaad¹⁶ gevorderd, dat wil zeggen een dubbele gift dan wat gebruikelijk was bij eerste intrede als leenman. Oorspronkelijk moest een ridder (ruiter) met zijn beste paard en in harnas en met wapen op het hof van zijn heer verschijnen (in heergewaad) om als leenman te worden bevestigd. Als tegenprestatie voor het in leen verkregen goed moest hij op eerste afroep aan het hof verschijnen in heergewaad om opdrachten van zijn Heer te vervullen, zoals deelnemen aan krijgstochten. Later is die verplichting omgezet in een bedrag in munten. De leenman kreeg een stuk van het te besturen gebied en beheerde dit namens de machthebber, de leenheer. De macht en ook de plichten van de leenman waren afhankelijk van het soort leen. De vorm daarvan heeft zich in de loop der jaren ontwikkeld al naar gelang de omstandigheden en situaties die zich voordeden.¹⁷

Aanvankelijk was het rijk van Karel de Grote verdeeld in gouwen, een landsdeel binnen een graafschap. Drenthe was zo'n gouw, evenals Hunsingo en Fivelgo en Humsterland en Salland. Een voorbeeld vinden we in een oorkonde van 26 november 944 waarin koning Otto de Utrechtse kerk handhaaft in haar jachtrecht en haar de wildban geeft in de gouw Drenthe in het graafschap van Everhart. Een ander voorbeeld is een oorkonde van 3 augustus 970 waarin keizer Otto de giften bevestigt, door graaf Wichman aan het klooster van Elten gedaan, van goederen gelegen o.a. in Hunsingo, Fivelgo, de Marne en Middag.

Na Karel de Grote verzwakte het centrale gezag sterk. Er ontstonden kleine leenstaten en half-onafhankelijke vorstendommen. Opvolgers van Karel de Grote probeerden zoveel mogelijk van hun gezag te handhaven door giften te doen aan belangrijke leidende figuren binnen het rijk.

In een open brief van het jaar 1024, op verzoek van bisschop Adelbolt van Utrecht opgesteld, maakt keizer Hendrik II van de gouw Drenthe een graafschap en bepaalde dat de Sint Maartenskerk te Utrecht, eigenlijk het Utrechtse Bisdom, dat graafschap in het vervolg, na enige tijd¹⁸, zal verkrijgen.

Het wereldlijk en het kerkelijk gezag dan dus in één hand.

¹⁶ Johann Samuel Ersch. J.G. Gruber. Allgemeine Enzyklopaedie der Wissenschaften und Kuenste. 1834 J F Gleditsch. Hoofdstuk Dienstmannen.

¹⁷ Mr. E.D. Eijken; De Overstichtse lenen en hun recht. In Overijsselsche Historische Bijdragen 1996.

¹⁸ <http://www.graafschap-middeleeuwen.nl/hamaland/ondergang-hamaland.html>

Op 21 mei 1040 schonk koning Hendrik III bij twee afzonderlijke brieven goederen aan het bisdom te Utrecht die in het graafschap Drenthe waren gelegen en wel:

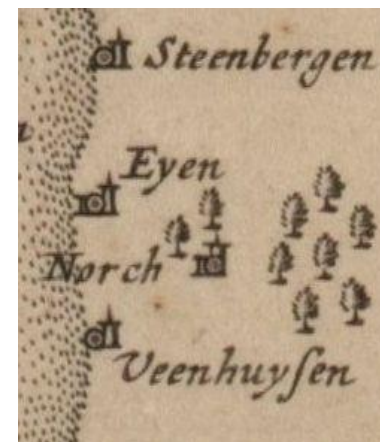
1^e Al zodanig landgoed, met zijn rechtsgebied en aanhorigheden, als de koning eigendommelijk (= allodiale = allesomvattende eigendom) bezat op het huis Groningen, in het graafschap Drenthe gelegen;

2^e de landgoederen Uffelte, Wittelte en Pittelo, welke zekere Uffo of Ulffo en zijn broeder(s) binnen het graafschap Drenthe in bezit hadden gehad, doch waarvan zij, terzake van hun vermetel of snood gedrag waren vervallen verklaard of ontzet.

Maar er is nog een derde giftbrief van dezelfde datum. De bisschop krijgt nog twee landgoederen vermeld als Lintherminge, Lintherunge of Lenfherunge (Lenverding of Lemferdinge) en Euen of Even (Eyen of Eden of Een) gelegen tussen de Emese (Eems) en de Laveke (Laueke of Lauwers) in het graafschap van Rodolph (Rudolf), eveneens vroeger bezit van Uffo en zijn broers. Enkele geschiedschrijvers denken dat deze laatste twee landgoederen niet in Drenthe gelegen waren. Met name Samuel Muller en de drie andere samenstellers van het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301, (pagina 181), en overgenomen in het Oorkondenboek voor Groningen en Drenthe. Hierin worden de genoemde plaatsen vertaald als Leermens en Eenum in de Groninger Ommelanden gelegen. Dat deze landgoederen buiten Drenthe lagen is buiten kijf. Zij lagen in het graafschap van Rudolf en niet in het graafschap van Everhart. Maar om Lintherunge of Lethermingii, zoals vermeld wordt bij de historische beschrijving van het dorp Leermens, (gebaseerd op de oude oorkonde van 1040 en aannemende dat dit de juiste weergave is in het oorspronkelijke document) te vertalen als Leermens is niet te bevatten. Het wordt verklaard in samenhang met het nabijgelegen Eenum, dat dan het Euen uit de oorkonde moet zijn, daar er geen andere plaatsen zijn aan te merken in het graafschap van Rudolf. Maar beide plaatsen liggen midden in het gebied dat tot het bisdom Münster behoort en het is niet te verklaren waarom een keizer het wereldlijk bestuur van een deel van dit bisdom geeft aan de bisschop van een ander bisdom. Het is alleen te verklaren wanneer deze landgoederen aansluiten aan het gebied wat de bisschop van Utrecht al in beheer had. Van de Drentse geschiedschrijvers hebben alleen Pickard en Magnin aan deze derde giftbrief aandacht geschonken.

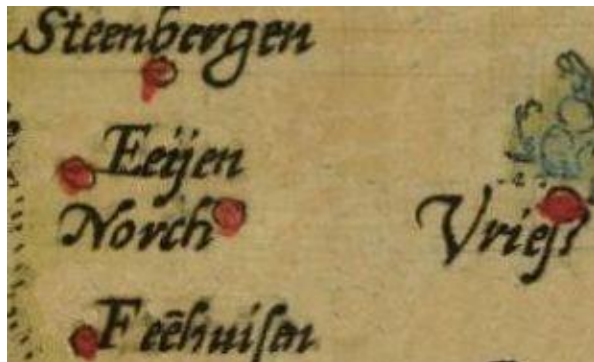
Zij vermelden de namen van de landgoederen als Lintherunge en Euen. Pickard¹⁹ vertaalt Lintherunge als Lemferding, maar kan Euen niet verklaren en gaat daar verder niet op in.

¹⁹ Johan Pickardt; Chronijck der Landschap Drenthe, blz. 172;

Maar Magnin geeft aan dat beide landgoederen wel degelijk in Drenthe lagen²⁰. Euen verklaart hij als een vertaalfout/schrijffout, en dat er Eden moet staan. Die naam komt ook op oude landkaarten wel voor.

Maar ik denk dat er een veel kleinere leesfout is gemaakt. De u moet een y zijn, dan lezen we Eyen. Ook die naam komt op oude kaarten voor, evenals Eeijen.

Menso Altingh heeft op zijn kaart van Drenthe uit 1579 een poging gedaan om Lintherunge en Euen aan te geven. Beide aan de Drentse A tussen Eelde en Rolde. De ligging aan een riviertje had hij goed ingeschat, maar iets teveel in zuidelijke richting.

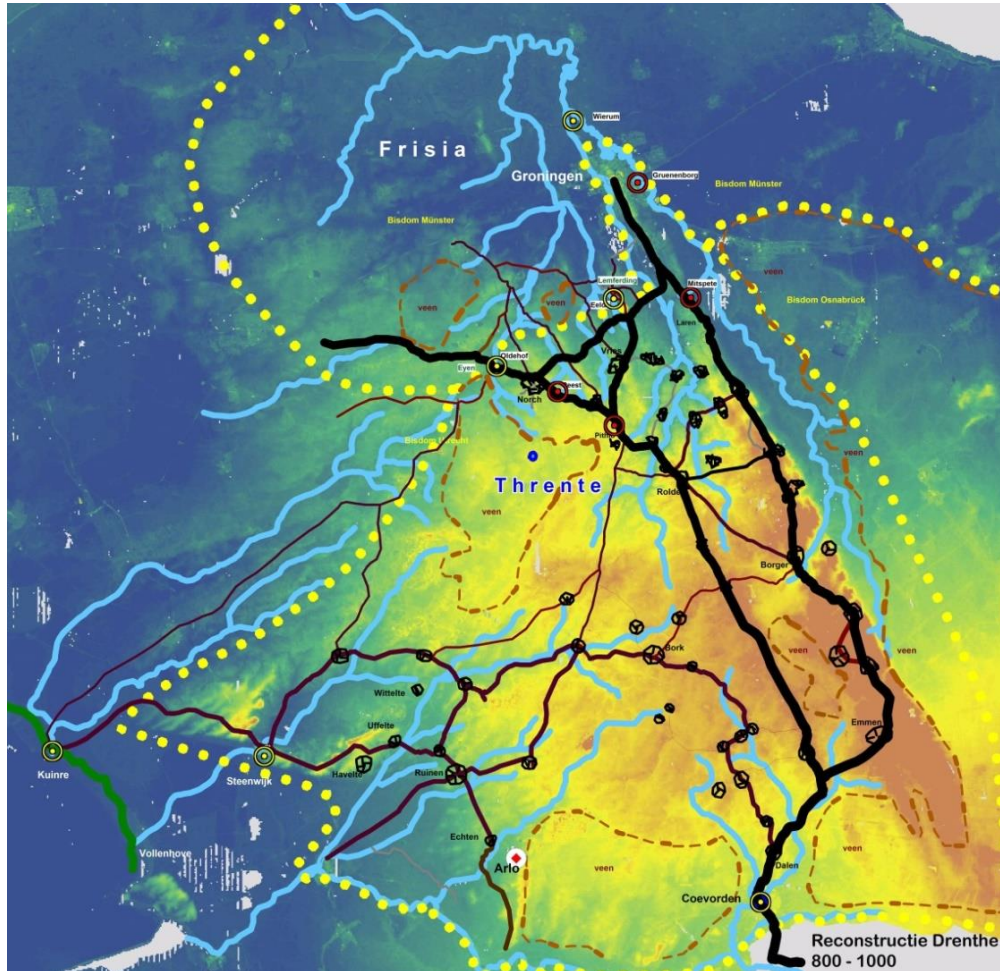
De oude gouw Drenthe zoals dat in 1024 tot graafschap is verheven, had kennelijk niet dezelfde

begrenzungen als het latere graafschap Drenthe. De oorspronkelijke gouw Drenthe omvatte alleen de op de hoge delen gelegen boermarken (dorpen) en de bij de boermarken in gebruik zijnde gronden. Tussen de dorpen en rondom het geheel lagen de bossen en woest liggende gronden die de heersers als allodiaal eigendom beschouwden. De stad Groningen lag als een punt in het bisdom Münster.

Door het landgoed Lintherunge of Lenferding, gelegen ten zuiden van de stad Groningen aan de Drentse Aa en het landgoed Eyen, gelegen bij het Grote Diep en de invalsweg naar Friesland, keizerlijk bezit, bestuurlijk bij Drenthe te voegen ontstond een betere eenheid voor Drenthe, gelet op de ligging van deze goederen aan doorgaande wegen. En de stad kon daardoor beter worden beschermd. Daar had de bisschop van Utrecht belang bij.

²⁰ J.S. Magnin; Losse bladen uit Drenthe's geschiedenis. Willinge Gratama, Assen 1856.

Dat er een hof Lenferding was als leengoed blijkt o.a. ook uit een latere oorkonde van 11 september 1447, archief Echten, waarin Steven ter Borch zijn zoon Steven, die huwt met Grete Johansdochter van Echten, als huwelijksgift meegeeft de tienden te Norch, **de hof te Lenferding**, land op Nyenacker en al zijn goederen te Potterwolde.

De begrenzing van de oude gouw Drenthe.

De begrenzing van de gouw Drenthe van voor het jaar 1040 is op dit kaartje afgeleid van omschrijvingen in oorkonden. De gouw Drenthe omvatte de Saksische nederzettingen die gelegen waren op het Drents plateau.

De kaart van Drenthe hiernaast geeft bij benadering de situatie weer tussen de jaren 800 en 1000, met beken, de zandwegen en de ontoegankelijke gebieden.

Voegen we daar de nederzettingen en de borgen aan toe, waarvan de ligging is op te maken uit de oorkonden van die tijd, dan wordt een heleboel duidelijk.

Als basis voor de door mij gemaakte kaart van Drenthe heb ik de actuele hoogtekaart genomen om de hoog en laag verschillen goed te kunnen weergeven. De weergegeven hoogte varieert van -1 meter NAP (donkerblauw) tot +20 meter NAP

(donkerbruin). Zeedijken waren er hier omstreeks 1000 praktisch nog niet dus het water had vrij spel. Alleen op hoge en droge delen kon gewoond worden. Op deze kaart zijn de rivieren en wegen ingetekend op basis van de kadastrale kaart van 1832. Dit is een benadering van de ligging omstreeks het jaar 1000 en vooral de wegen kunnen plaatselijk iets anders gelopen hebben. De bedoeling is om hiermee de routes van zuid naar noord weer te geven, zowel over water als over land. De ligging van de nederzettingen zijn aangegeven op basis van de ligging van de essen op de kadastrale kaart van 1832. De oudst bekende hof in Drenthe is (waarschijnlijk) die te Arlo, in 820 door Theodgrim geschonken aan het klooster Werden. Dat hof is door mij op de kaart aangegeven bij Echten, waar de buurtschap Arlo nog steeds bestaat. De meeste historici menen dat Arlo een verschrijving is van Anlo of (T)aarlo of Tynaarlo en dat het hof daar gezocht moet worden. Zij baseren dit op de omschrijving in latere oorkonden van de aanwezigheid van een hofgoed in Anlo. Maar we kennen uit die vroege periode geen ridders die in Anlo of directe omgeving een borg bezaten. Wel in Echten. En het is onwaarschijnlijk dat in het jaar 820, toen Drenthe nauwelijks 20 jaar was gekerstend, een geestelijke al in het bezit was van een hof, midden tussen de Drenten, waarvan de meesten Wodan en Donar nog niet waren vergeten. En dan ook nog zonder de bescherming van een ridder. Veel logischer is een hof aan de zuidrand van Drenthe, tegen het Sallandse aan, waar de bevolking veel eerder was gekerstend. Maar nog aannemelijker is de opvatting van een aantal kritische historici die menen dat hier sprake moet zijn van Arlon in Frans Vlaanderen. Dit gebied werd destijds ook aangeduid als zijnde een deel van Frisia.

In oorkonden opgemaakt tot het jaar 1050 komen hoven/landgoederen of leengoederen voor die te traceren zijn bij Groningen, Norg (Een), Eelde (Lemferding), Uffelte, Wittelte, Pittelo en Ruinen.

Maar ook in Emmen, Anlo en (Noord of Mid)laren zullen waarschijnlijk toen al landgoederen geweest zijn, gelet op de vermelding van de aanwezigheid van een hofgoed in latere oorkonden, die op grond van de verordeningen van Karel de Grote zijn aangelegd.²¹ Vermoedelijk in opdracht van opvolgers van Karel de Grote, die het regeersysteem hebben voortgezet.

De oudste versterkingen, bolwerken of mottekastelen in Drenthe.

Om het rijk te kunnen beheren hebben de Frankische machthebbers, conform het systeem dat hen bekend was uit de Romeinse tijd, in eerste instantie op strategische punten versterkingen aangelegd ter huisvesting en bescherming van hun dienaren²².

²¹ B.H. Slicher van Bath; Mens en land in de middeleeuwen; Arnhem 1972.

²² http://nl.wikipedia.org/wiki/Middeleeuwse_oorlogsvoering

Strategische punten langs de zuidgrenzen van Drenthe waren Coevorden, de invalsweg vanuit Westfalen naar Drenthe en de Friese kustgebieden er boven. Verder bij Echten, waar een pad liep vanaf de Sallandse heuvelrug naar Drenthe en waar een zijrivier van de Vecht lag. In het zuidwesten waren Ruinen en Steenwijk de plekken waar Drenthe over water vanuit het zuiden bereikbaar is. Ook Kuinre was een strategisch gelegen plek, een poort naar Friesland over water.

In het noorden was vooral Wierum belangrijk. Een wierde op Fries grondgebied waar de oude Hunze en het oude Koningsdiep bij elkaar komen en vanaf dit punt als Reitdiep naar zee stroomt. Hier had men de controle over alle scheepvaart uit Groningen van en naar open zee. Een andere plek was de overgang over het Grote Diep ten westen van Norg, het toegangspunt over land vanuit Friesland naar Drenthe/Groningen en omgekeerd.

Na de onderwerping van de Drenten omstreeks het jaar 800 kunnen binnen Drenthe, op grond van het belang van de Frankische heersers, nog enkele strategische punten genoemd worden. Dat is ten oosten van de plaats Groningen, een plek in een bijna cirkelvormige bocht van de Hunze van waaruit controle op Groningen kon worden uitgevoerd. Hier is de Gruenenborg gebouwd.

Verder een plek tussen het huidige Noordlaren en Glimmen, gelegen aan de rand van een oude rivierbedding. Dit was een vroegere verbinding tussen de Drentse Aa en de Hunze. Hier liep de zuidelijke toegangsweg naar Groningen via een lichte verhoging door deze bedding. Deze plek wordt later aangeduid als Nutzpete of Midsplete.

Twee andere strategische punten in het noorden van het huidige Drenthe waren splitsingen van hoofdwegen. De eerste splitsing ligt bij Ide of Eelde, waar het verkeer vanuit Groningen naar het zuiden kan gaan richting Vries en dan mogelijk verder naar Rolde of Coevorden, of naar het westen richting Norg en verder naar Friesland. De tweede ligt bij het huidige Peelo (Pithlo) waar het verkeer vanuit het zuiden zich kan splitsen richting Groningen of richting Norg en Friesland.

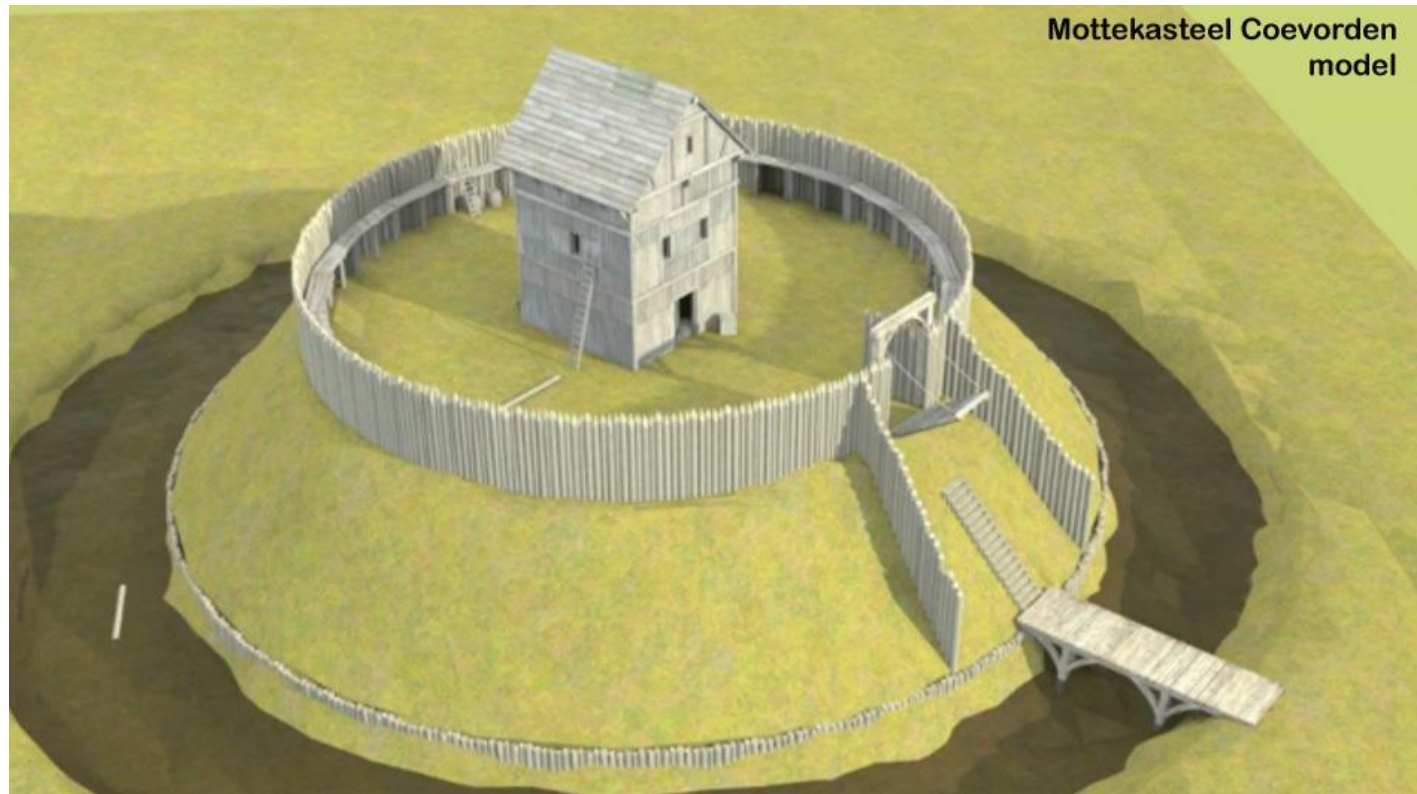
Op al deze punten zullen versterkingen zijn opgericht in de vorm van bolwerken, mottekastelen²³, burchten, schansen of gelijksoortige verdedigingswerken, zoals in die tijd gebruikelijk was.

Vermoedelijk hebben langs de hoofdroutes vanuit het zuiden naar Groningen op regelmatige afstanden nog meer versterkingen gestaan, als steunpunten van bestuur en onderkomen voor reizende dienaren van de heersers.

²³ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Mottekasteel>

Herkenbare voormalige bolwerken in het terrein.

Van enkele bolwerken, ook wel ringwalburchten²⁴ genoemd en borgplaatsen is de ligging bekend vanwege de beschrijving in annalen of oorkonden. De ligging van enkele andere zijn ontdekt met behulp van luchtfoto's.

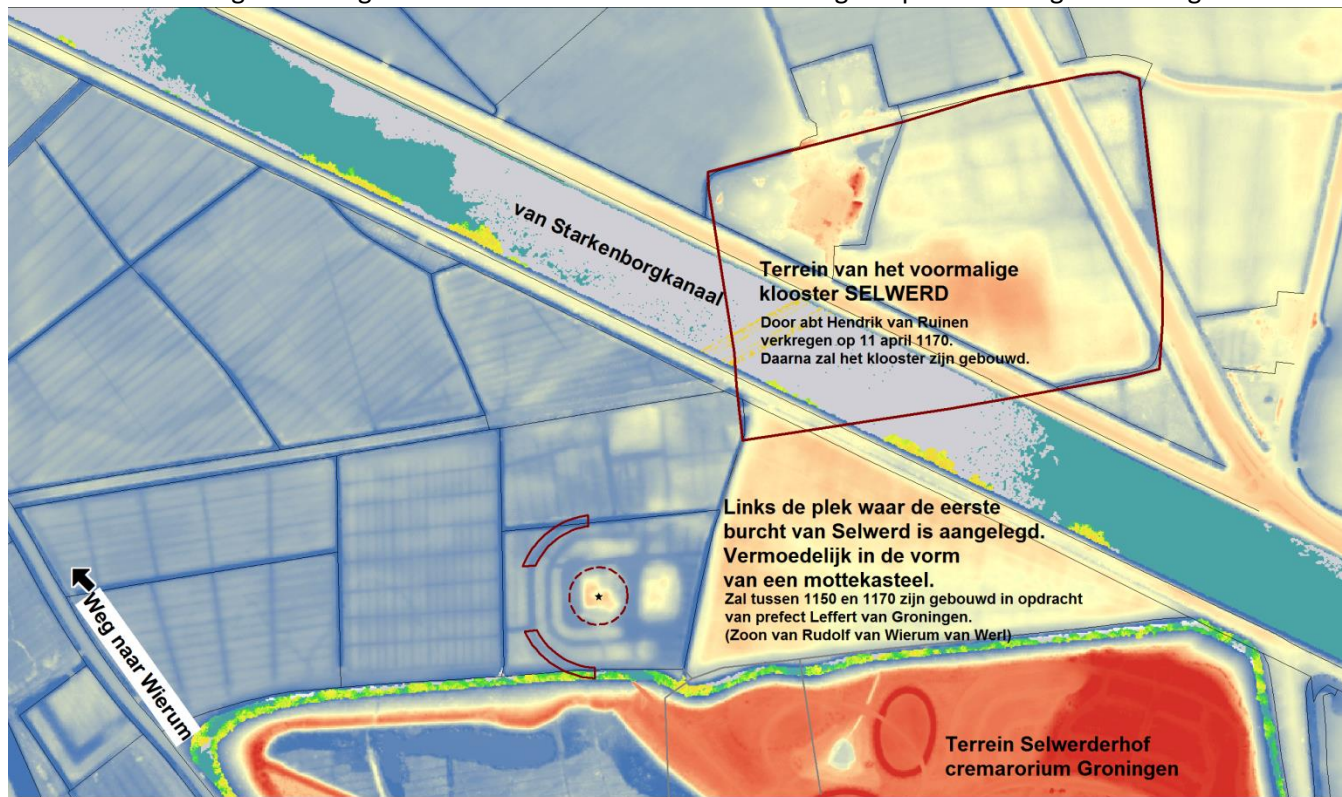
De vesting Coevorden is begonnen als een bolwerk in de vorm van een mottekasteel. De foto hiernaast toont het model van de motte Coevorden dat is gemaakt ten behoeve van een tentoonstelling.

²⁴ <http://dutchcastles.blogspot.nl/2012/07/geschiedenis-van-kastelen-history-of.html>

Hiernaast een nagebouwd model van een mottekasteel in Zeeland, gebaseerd op gevonden restanten in het terrein. Mogelijk zagen de eerste burchten in Noord Nederland er ook zo uit. Een houten bouwwerk op een natuurlijke of kunstmatig opgeworpen hoogte omringd door een hekwerk van palen. Op het binnenterrein dan een houten onderkomen voor een ridder/dienstman van de heerser over het gebied en zijn familie of helpers. Wanneer de ruimte groot genoeg was werden ook gebouwen als onderkomen voor vee en opslag neergezet. Alles met het doel om zich te beschermen tegen een onverhoedse aanval van vijanden of rovers. Boven Groningen, in Selwerd, stond een burcht welke vermoedelijk een vervanging

is van één van de oudste steunpunten of bolwerken in Noord Nederland van de Frankische overheersers, namelijk de wierde of terp Wierum, gelegen aan de Hunze boven Groningen, waar de Hunze instroomt in het Reitdiep. Op dit punt kon men al het verkeer over water van en naar Groningen richting Noordzee controleren. Een zeer strategisch punt en van groot belang voor de Frankische overheersers.

In Wierum zal een dienstman van de graaf over dit gebied hebben gewoond, zeer waarschijnlijk een familielid van die graaf. Tussen 1021 en 1068 waren graven van Werl de bezitters van de grafelijke rechten in dit gebied. In 1139 werd Herbert van Wierum bisschop van Utrecht en deze verving de prefect Egbert van Groenberg door zijn broer Leffart als prefect van Groningen. Leffart bezat geen burcht binnen de grenzen van Drenthe, waartoe Groningen

behoorde. Maar dit werd enkele jaren later opgelost, zoals op bovenstaand kaartje is vermeld.

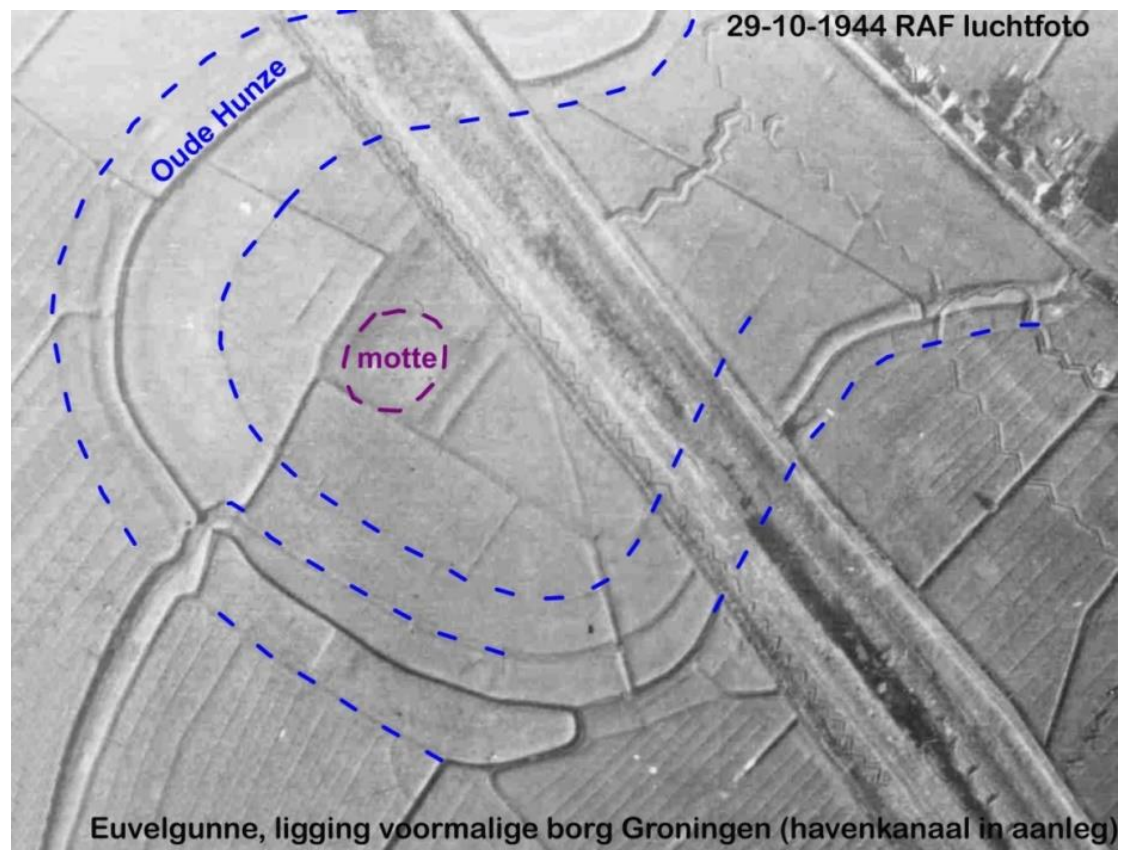
Op oude luchtfoto's van 1932 en 1944 is goed zichtbaar waar vroeger een bouwsel moet hebben gestaan ten oosten van Groningen, aan de Hunze, bekend als de Gruenenburcht of borg. Ook zijn nog grachten of sloten herkenbaar. De Gruenenborg is vaak verwoest en daarna

weer opgebouwd, later mogelijk zelfs op andere plaatsen in het gebied. De op de luchtfoto herkenbare structuren zijn waarschijnlijk van de situatie na definitieve afbraak van de hier aanwezige burcht. Oorspronkelijk zal ook hier een eenvoudige burcht zijn gebouwd, waar gebruik is gemaakt van de aanwezige kromming van de Hunze, die dan als buitenste gracht diende.

Op de luchtfoto hiernaast is de plek waar de motte gestaan heeft aangegeven en ook de loop van de oude Hunze is goed herkenbaar. Ten tijde van de opname was men bezig hier het Havenkanaal te graven en ter plaatse van de motte ligt nu de Finse haven in Groningen.

Even voor de aanleg van deze haven heeft er nog een aanvullend archeologisch onderzoek plaatsgevonden.

Zie hiervoor door anderen gepubliceerde artikelen.

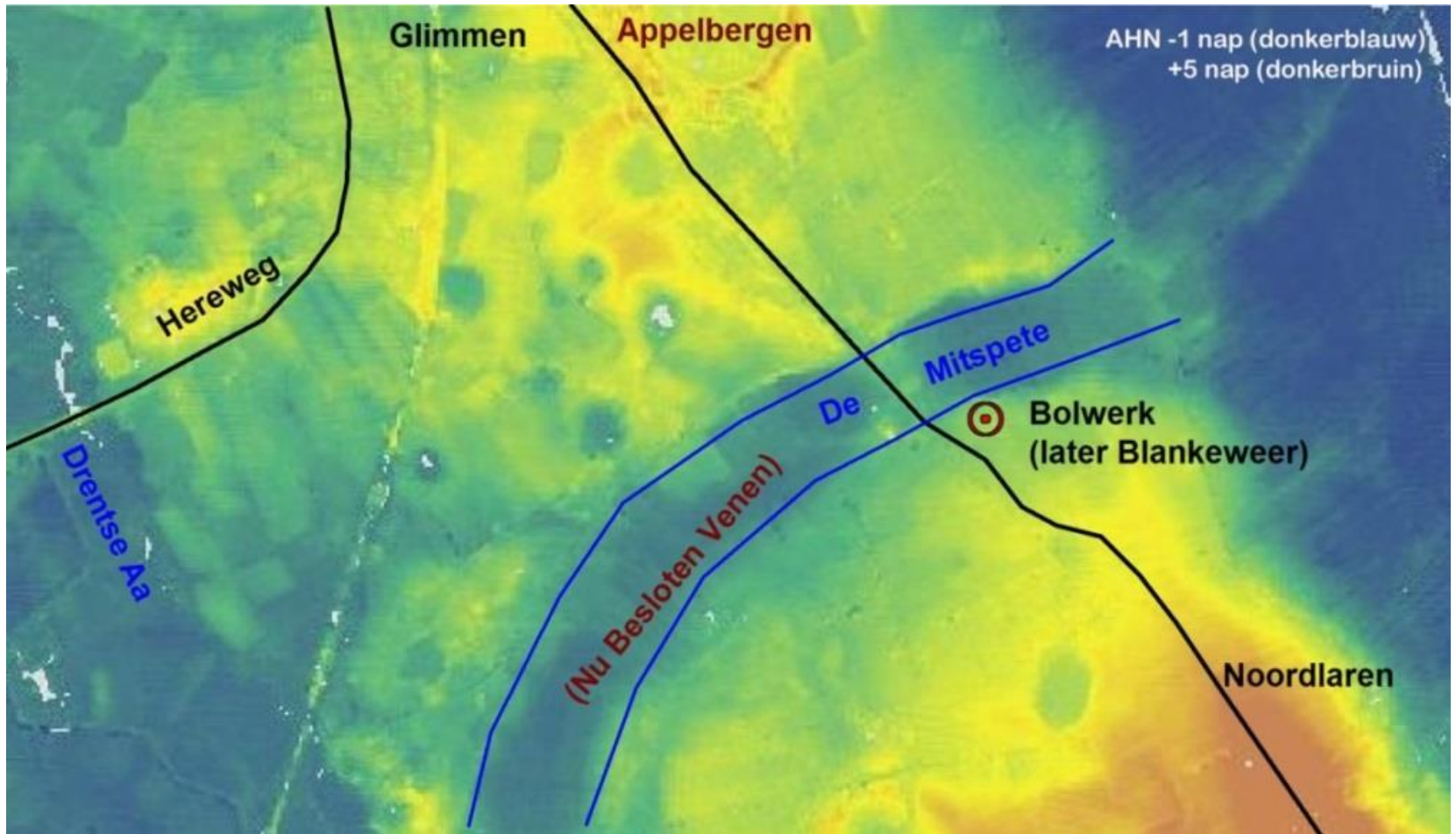

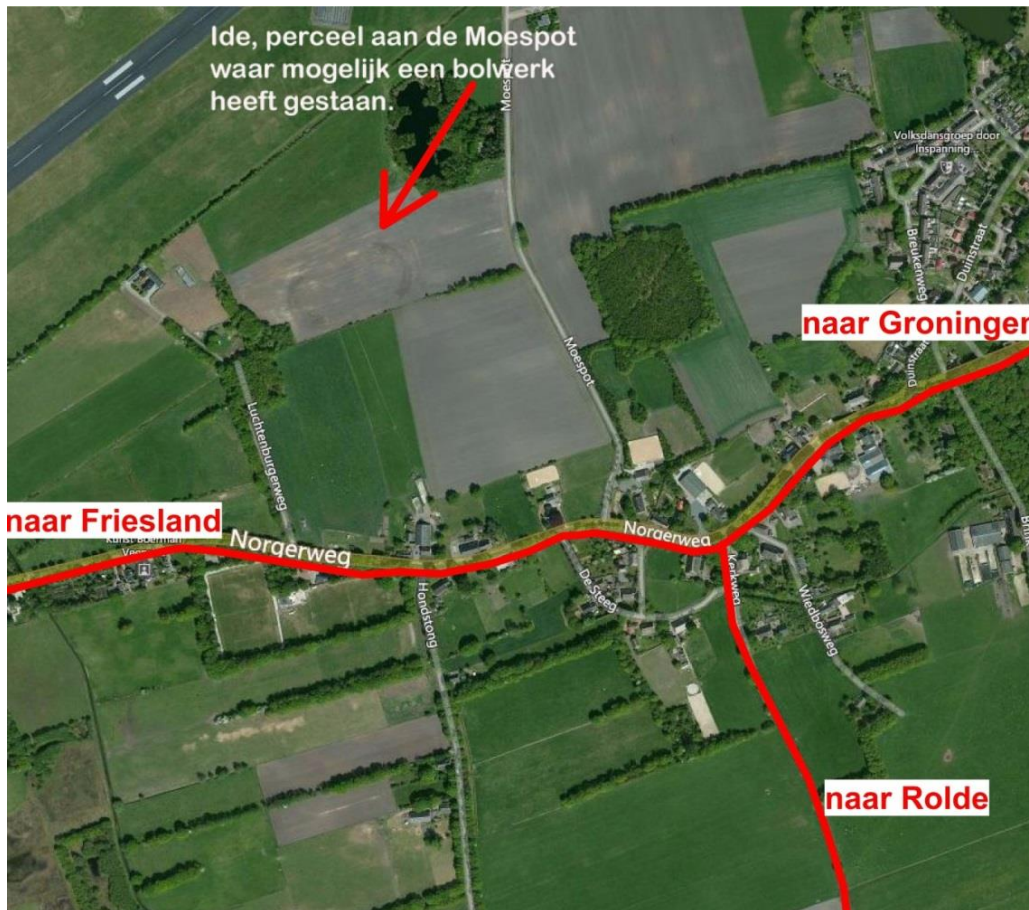
De ligging van het voormalige bolwerk bij Noordlaren is op de nieuwste satellietfoto's die gebruikt zijn voor de vervaardiging van Bing Maps goed te zien.

In het perceel dat ten noorden van de Kampsteeg ligt en ten westen grenst aan de Zuidlaarderweg zien we vage cirkels, deels donker van kleur. In het midden een wat lichtere plek. Dit duidt op de vroegere aanwezigheid van een ringvormige gracht, zoals die werden aangelegd voor het maken van een bolwerk.

In de gedrukte versie van de Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis traiectensibus wordt deze plek aangeduid als Nutzpete. Anderen lezen echter Mitsplete, wat mij juist lijkt, een midden doorsteek van de oude rivierbedding of middendoor splitsing van de

Hondsrug. Later, omstreeks 1400, is hier of in de directe omgeving door Frederik van Blankenstein een nieuw verdedigingswerk aangelegd dat bekend is geworden als Blankeweer. Omstreeks het jaar 800 was deze oude bedding alleen ter plaatse van de weg passeerbaar. In het overige deel had veenvorming plaatsgevonden. Al het verkeer kon op dit punt worden gecontroleerd.

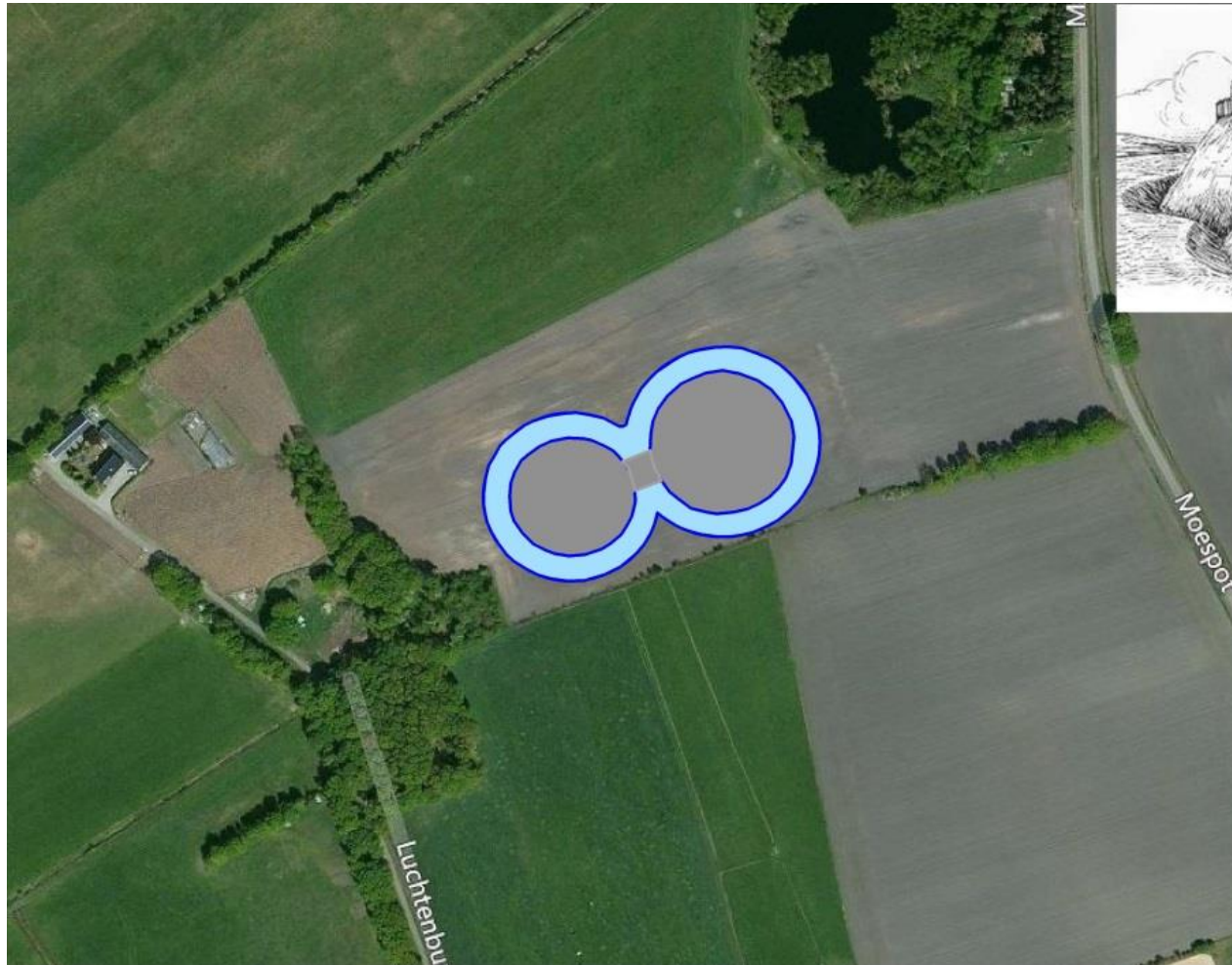

Het voormalige bolwerk in Ide op de splitsing van het verkeer naar Groningen, Rolde en Norg is mogelijk te zien op een satellietfoto waarop in een perceel gelegen aan de Moespot cirkelvormige grond-verkleuringen zijn te zien. We zien hier twee op elkaar aansluitende rondelen. Een vorm die meer voorkomt zoals b.v. de Schulenburg bij Almelo.²⁵

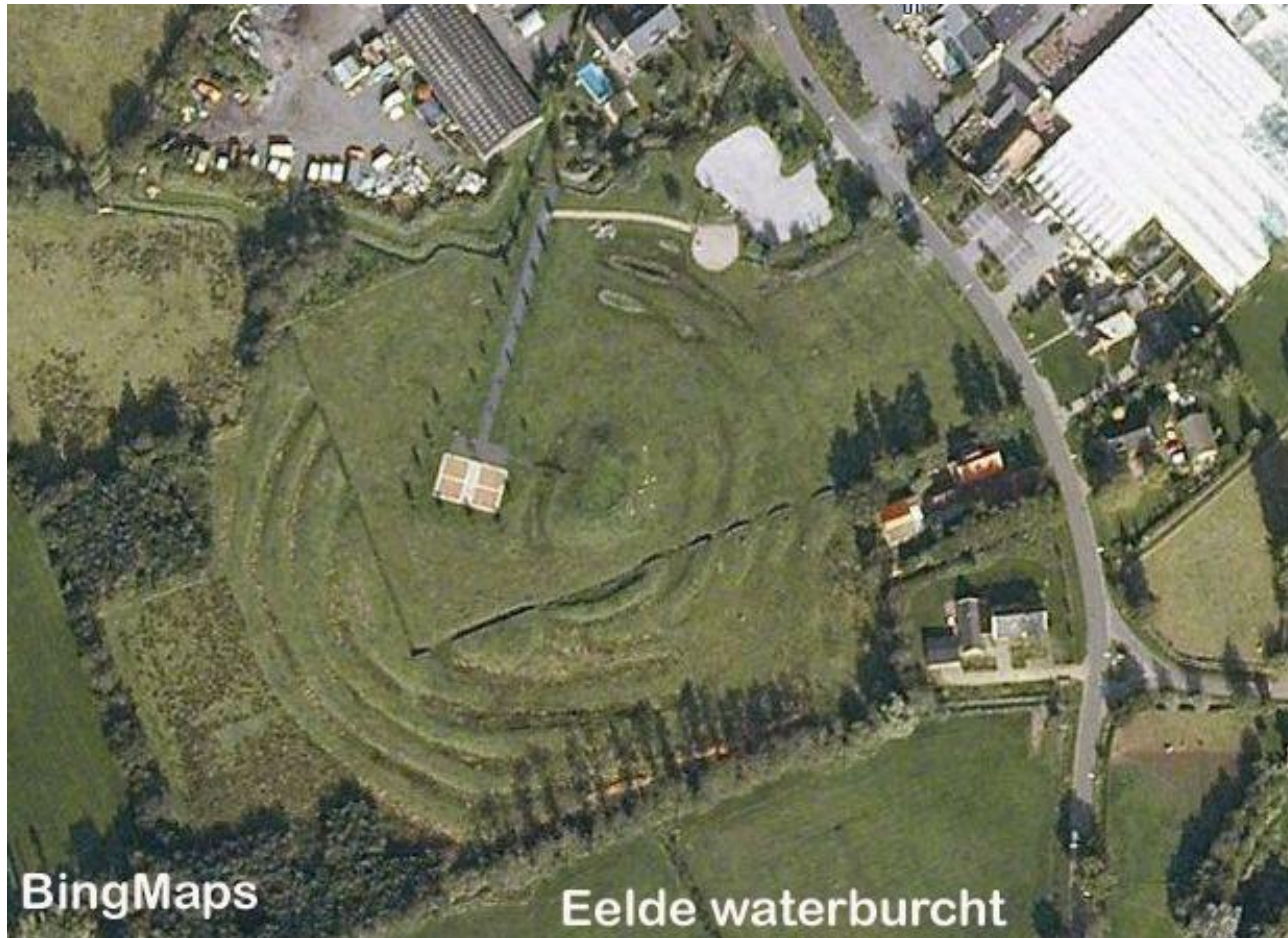
Op onderstaande vergroting zijn de donkergekleurde voormalige grachten met een blauwe kleur afgebeeld zodat het geheel wat duidelijker wordt. In de rechter bovenhoek is een tekening toegevoegd hoe het bolwerk er mogelijk kan hebben uitgezien.

²⁵ <http://www.almelonet.nl/historie/pages/-8000-1400.htm>

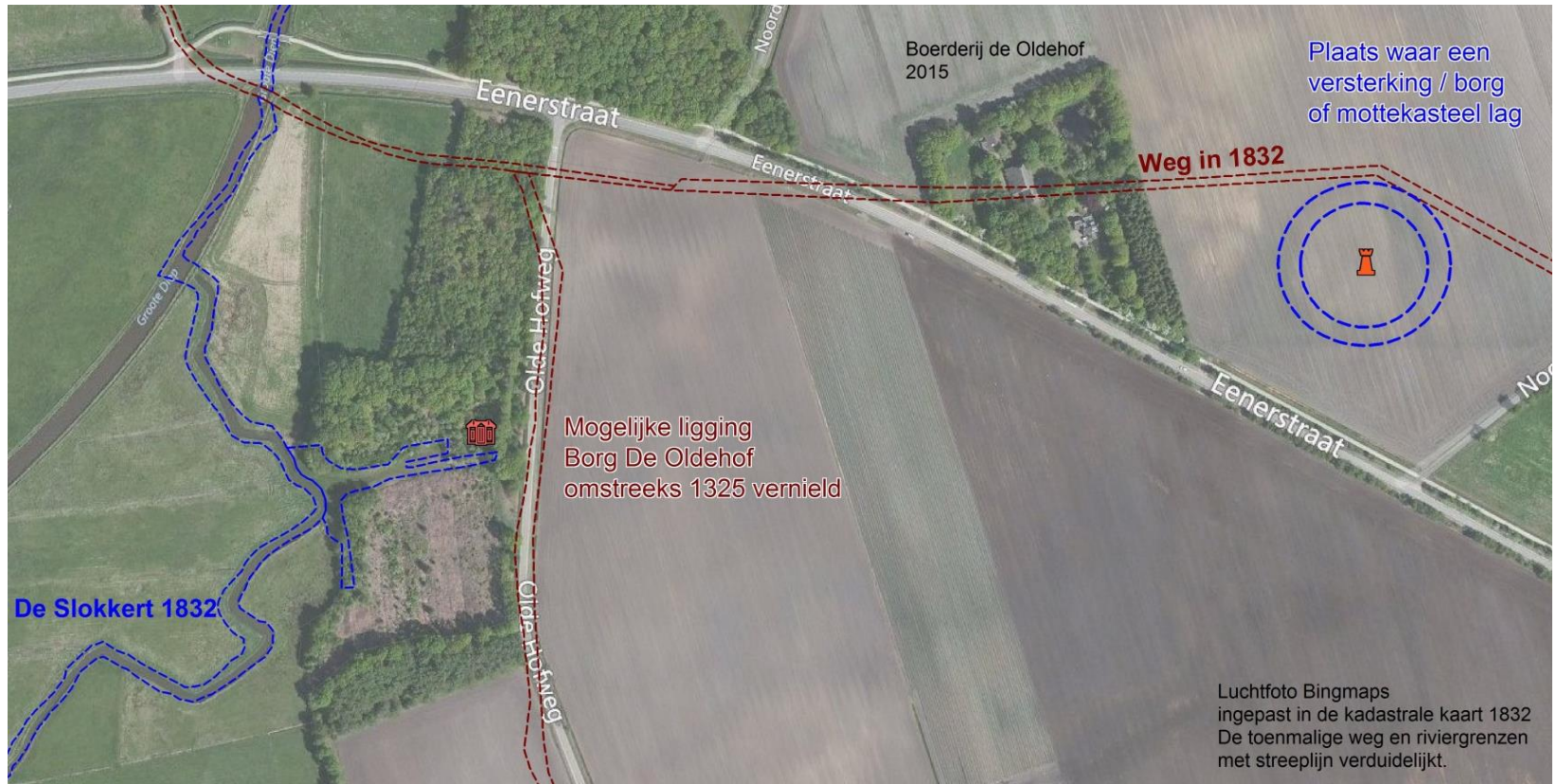

Ide bij Eelde.

Perceel aan de Moespot met de plaats waar een voormalig bolwerk aanwezig was als een ringburcht van het type zoals op de tekening boven is afgebeeld.

Waarschijnlijk heeft ook de Waterburcht bij Eelde als zodanig dienst gedaan, vermoedelijk in latere jaren als mogelijke vervanging van de burcht van Ide, die niet meer aan de eisen van de tijd voldeed. Dit gebied behoorde omstreeks 1000-1200 tot het gebied van de bisschop van Münster, terwijl Ide tot het toenmalige graafschap Drenthe behoorde en onder het bisdom Utrecht viel. Het is dus ook denkbaar dat tussen beide burchten de toenmalige grens liep en beide dus een functie hadden voor de bewaking van die grens. In een oorkonde uit die tijd wordt een Gelmer als bewaker van Ide vermeld.

De plaats van een bolwerk aan de verbindingsweg van Groningen naar Friesland bij het Grote Diep ten westen van Norg is herkenbaar als cirkelvormige grondverkleuring op een recente satelliet-foto. Het ligt direct ten oosten van de huidige boerderij “de Oldehof”. Hoogstwaarschijnlijk zal hier al voor het jaar 1000 een versterking hebben gelegen, omdat het landgoed Eyen toen ook al bestond.

Vermoedelijk is dit bolwerk later afgebroken en is een betere versterking gebouwd aan het Grote Diep. Deze borg werd de Oldehof genoemd en de ligging is met behulp van de kaart van Tiedeman uit 1710 en de kadastrale kaart van 1832 gereconstrueerd. De voormalige weg buigt om het bolwerk heen. De vorm doet denken aan een walburcht waarop dan een uitkijk/verdedigingstoren moet hebben gestaan.

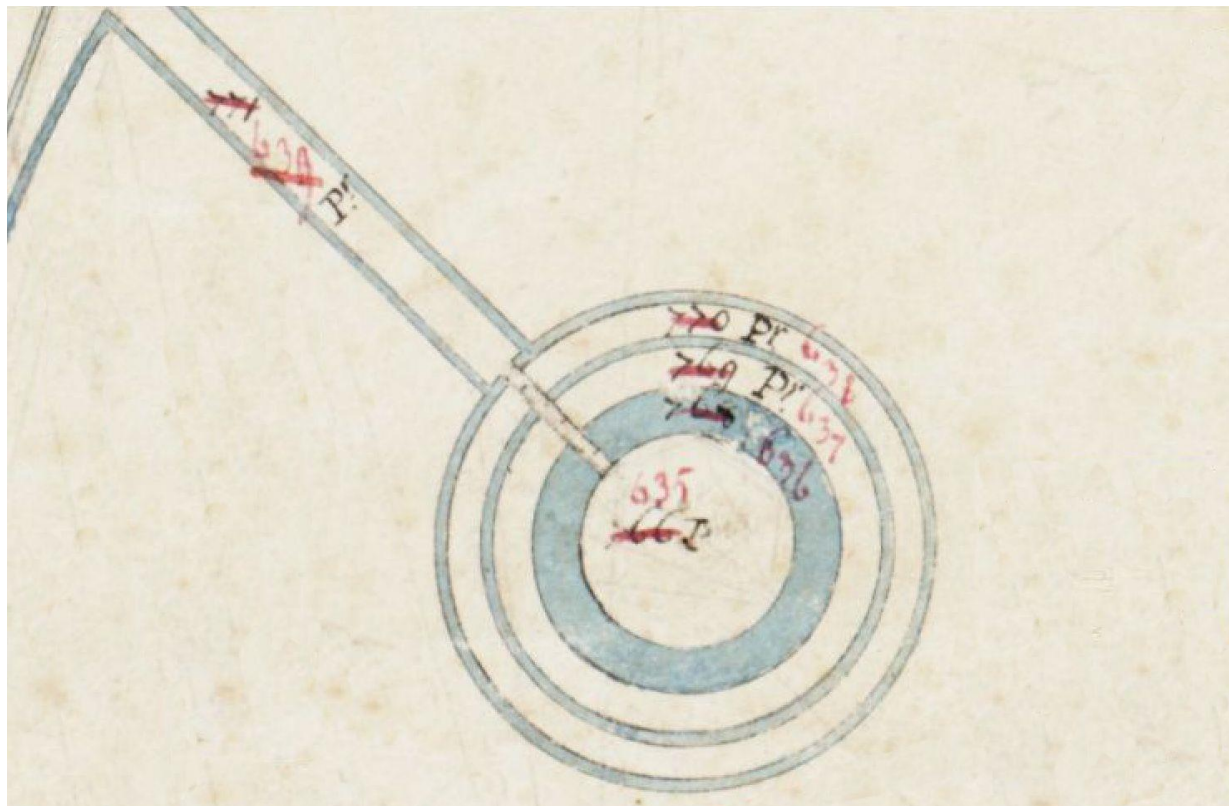
Het voormalige bolwerk nabij de splitsing van de weg van Rolde naar Vries en Norg, bij Peelo of Pithlo, is ook als cirkelvormige grondverkleuring herkenbaar op recente satellietfoto's.

Onder: het perceel vergroot weergegeven. De gracht is met cirkels aangegeven, waarbij de randen van de gracht door mij wat duidelijker zichtbaar zijn gemaakt. Ook hier de vorm van een walburcht.

Bij nadere bestudering van satellietfoto's werd ook nog een voormalig bolwerk ontdekt nabij Peest. Dit voormalige bolwerk ligt halverwege tussen de Oldehof en het voormalige bolwerk bij Peelo. Vermoedelijk heeft hier de burcht Haerlo gestaan waarvan Johannes van Haerlo de leenman was. De grachten van deze burcht hebben naar alle waarschijnlijkheid een verbinding gehad met het Peesterdiep/Oostervoortsediep, waarvan de aansluiting nog herkenbaar is op de kadastrale kaart van 1832.

Van de ligging van de voormalige bolwerken in het zuiden van Drenthe zijn geen afbeeldingen bekend. Ook satellietfoto's leveren tot nu toe niets op. Wel is bij Gees aan de Geeserstream op het perceel dat bekend staat als de Klenkenberg de gracht van het eerste mottekasteel dat hier, naar men aanneemt, gestaan heeft, hergraven. Na afbraak of vernietiging van deze motte zal de Klenke herbouwd zijn op de huidige plek ten oosten van Oosterhesselen. Het model Gees is conform de motte Schuilenburg bij Almelo. We mogen aannemen dat de mogelijk andere mottes ook hebben gelegen nabij de plaatsen waar later borgen zijn verzezen die wel op een kaart staan aangegeven.

Wel zijn afmetingen bekend van het bolwerk Ramelo, ten westen van Raalte. Het terrein was in 1832 nog in oorspronkelijke staat en is op de kadastrale kaart afgebeeld. Hieronder het fragment van het minuutplan Raalte L1. Het middenterrein heeft een doorsnee van 35 meter; de gracht is 7,5 meter breed, de sloten zijn 2 meter breed en de ruimten tussen sloten en gracht hebben een breedte van 6,5 meter.

Landgoederen en hun ontstaan.

In alle giftbrieven van 21 mei 1040 is sprake van “landgoederen” (predia). Het ontstaan van landgoederen is een gevolg van de ideeën van Karel de Grote over het besturen van het grote rijk waarover hij heerste. Karel de Grote was bijzonder ervaren in het landbouwbedrijf. Een gevolg van de wijze waarop in de zuidelijke delen van zijn rijk werd geregeerd en waarvan de basis al is gelegd door de Romeinen. Karel streefde naar uniformiteit en wist maar al te goed dat voedsel de basis is voor een gezonde samenleving in allerlei opzicht. Aan het Hof van een koning of keizer moeten vele monden gevoed worden. De hofhouding was ingedeeld naar Romeins model met een minister aan het hoofd en met vele dienaren. Het voedsel voor al deze personen en voor het leger moest ergens verbouwd worden met een zekerheid van levering en van een veilig product. Voor dat doel werden overal in het rijk op geschikte plaatsen landgoederen aangelegd. Geschikte plaatsen waren die plaatsen die naar omstandigheden gunstig gelegen waren als steunpunt voor het bestuur en om afwisselend tot verblijf te kunnen worden benut en de overige tot vorming van oogst- en vee-voorraden hetzij ten behoeve van de hofhouding hetzij voor een veldtocht in het gewest. In zijn “capitulare de villis vel curtis imperii”²⁶ is alles geregeld en bepaald wat land en stal en tuin jaarlijks moeten opbrengen, wat er gekweekt moet worden voor het leger, wat voor ‘s Vorsten tafel, welke geneeskundige kruiden, boomsoorten en bloemen er moeten zijn, wat er ter plaatse verbruikt mag en wat er verkocht moet worden. In hoofdstuk 70 worden 73 voedingsgewassen, inclusief geneeskrachtige kruiden, en 16 verschillende fruitbomen beschreven. In veel opzichten werden deze landgoederen een voorbeeld voor de omgeving.

Verkort weergegeven luidt de inhoud:²⁷

Hoofdstuk 1. Vruchtgebruik.

De opbrengsten van de hoven (hofgoederen) zijn onbeperkt bestemd voor de eigen behoeften.

Hoofdstuk 2. Zorg voor onderdanen.

Op de hoven dient de verzorging van de onderdanen toereikend te zijn.

²⁶ http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost08/CarolusMagnus/kar_vill.html

²⁷ <http://www.biozac.de/biozac/capvil/cvkapitel.htm>

Hoofdstuk 3. Corruptie.

Leidinggevend en zullen de hofhorigen niet verplichten om privéwerk voor hen uit te voeren (veldarbeid, houthakken of ander werk) en van hen geen geschenken aannemen, zoals een paard, os, koe, varken, schaap, big, lam, uitgezonderd een kleine tegenprestatie zoals wat wijn, wat groente, wat fruit, wat eieren of jonge hennen.

Hoofdstuk 4. Schadevergoeding.

Hofhorigen worden na door hen aangebrachte schade aan domeingoederen (diefstal, nalatigheid) tot volle vergoeding van de schade voorgeleid en tot lijfstraffen veroordeeld. Andere dienstmannen en vrijen worden ter verkrijging van een schadevergoeding voorgeleid voor het daarvoor dienende gerecht.

Hoofdstuk 5. Opzicht en plaatsvervangning.

Bij aanbesteed werk (zaaien, ploegen, het binnenhalen van koren of druivenoogst) dient de leidinggevende toezicht te houden of bij verhindering een betrouwbare opzichter aan te stellen.

Hoofdstuk 6. Tienden.

Aan belastingbetaling van de tienden van alle inkomens aan de kerken van de hofgemeenschap en aan de hofkapel mag men zich niet onttrekken.

Hoofdstuk 7. Overuren.

Uitvoering van de paleisdienst gebeurt conform de daarvoor gestelde tijd, en voor het geval dat er hogere eisen worden gesteld door uitbreiding van de diensttijd, rekening houdend met de nacht.

Hoofdstuk 8. Wijnoogst.

Voor het aannemen van de druivenoogst van de wijnbergen van het district is de ambtman (prefect) verantwoordelijk evenals voor de zorgvuldige verwerking van de gezuiverde druiven. Hij noteert de hoeveelheden. Hij stelt het belang vast van de wijnboeren omtrent de eigen wijnproductie.

Hoofdstuk 9. Maatvoering.

Iedere ambtman bezit de volgende maten:

Modius (=8,74 liter), Sixtula (=4,4 liter), Setarius (=0,55 liter), Corbus (=?).

Hoofdstuk 10. Dienstverplichtingen.

Het verlenen van spandiensten en afgifte van varkens van de eigenaar van de hoeven. Handelt over voormannen, boswachters, paarde wachters, wijnmeesters, deurwaarders, tollenaars, lagere ambtenaren. Bij een goede dienstverlening kon men van handdiensten ontheven worden. Lagere ambtenaren kunnen zich in bepaalde gevallen door anderen laten vertegenwoordigen.

Hoofdstuk 11. Verwijdering (afzetting) door geweld.

Ambtmannen kunnen onderdanen niet met geweld uit hun functie zetten.

Ambtmannen hebben geen recht op verzorging door onderdanen van de hofgoederen en boshoeven of voeding van zijn honden.

Hoofdstuk 12. Gegijzelden.

Gegijzelden mogen niet op de hofgoederen worden verzorgd.

Hoofdstuk 13. Paardenfokkerij.

Hengsten moeten het land op worden gebracht en daar hun werk als hengst doen. Er moet tijdig melding gemaakt worden van welke hengsten wel en welke hengsten niet in staat zijn een merrie te bevruchten voor merries bij de hengst worden gedaan.

Hoofdstuk 14. Paardenfokkerij.

Moedermerries moeten zorgvuldig verpleegd worden. Hengstveulens en merrieveulens moeten op tijd worden afgezonderd.

Hoofdstuk 15. Paardenfokkerij.

Het afvoeren van hengstveulens naar de Pfalz (kasteel van de vorst, regeringscentrum) kan plaats vinden tot aan sint Martini (=11 november).

Hoofdstuk 16. Opdrachtbevoegdheden en opdrachtweigeringen.

Het uitvoeren van koninklijke opdrachten of aanwijzingen door hofambtenaren (ministers) gebeurt door ambtmannen.

Bij niet nakomen moet men zich in nuchtere toestand verantwoorden.

Bij het weigeren van een opdracht, bij afwezigheid van de ambtman, (krijgdsdienst, openbare aangelegenheden, dienst als bode van de koning) moet de betrokkene te voet en nuchter naar de Pfalz komen en wordt aldaar bestraft.

Hoofdstuk 17. Bijenhouderij.

Op elk hof moet de bijenhouderij op ordentelijke wijze worden uitgevoerd.

Hoofdstuk 18. Korenmolens.

Bij korenmolens moet de bezetting van hoenders en ganzen hoog zijn.

Hoofdstuk 19. Regels voor de bezetting met kleinvee.

Onze schuren op grote hofgoederen moeten minstens 100 hoender en 30 ganzen bevatten. Boeren met kleine onderkomens houden minstens 50 hoender en 12 ganzen.

Hoofdstuk 20. Voorraad controleren.

Ambtmannen hebben de zorg voor de aanwezigheid van voldoende eieren en hoenders.

Hoofdstuk 21. Visvijvers.

Aanwezige visvijvers moeten verzorgd worden en nieuwe moeten worden aangelegd.

Hoofdstuk 22. Wijnstokken verzorgen..

Aan elke wijnstok dienen 3 á 4 ranken te worden omgebogen en vastgezet.

Hoofdstuk 23. Bezetting aan grootvee op de hoven (hofgoederen).

Het bestand aan koeien, varkens, schapen, geiten en bokken moet op peil worden gehouden. Dat geldt ook voor de te houden koeien en ossen voor hand- en spandiensten. Ter tijd dat paleisdienst (op het hof van de koning) moet worden verricht moet vee voor het voeden van de honden beschikbaar zijn; uitgebeende stieren, koeien, paarden of ander vee.

Hoofdstuk 24. Kwaliteit en kwantiteit van te leveren levensmiddelen.

Voor de paleisdienst te leveren spijzen dienen zorgvuldig te worden verwerkt en toebeleid. Bevoorrading hiervan gedurende de duur van het verblijf (van de koning en zijn gezelschap) moet uit dubbele porties bestaan.

Hoofdstuk 25. Deadline voor de bosweiden.

Tot 1 september melden of de bosweiden al of niet te gebruiken zijn voor de varkensmesterij.

Hoofdstuk 26. Gebiedsgrootte voor toezicht.

De omtrek van een gebied mag niet groter zijn dan een toezichthouder binnen één dag kan belopen.

Hoofdstuk 27. Bescherming van gebouwen; verzorging van koningsboden.

Voor de veiligheid van de gebouwen mag het haardvuur niet uitgaan en moeten nachtwachten worden aangesteld.

Koningsboden of afgezanten mogen niet op hofgoederen verblijven.

Hun verzorging en die van hun uitrusting (paarden) behoort tot de taak van de gouwgraaf.

Hoofdstuk 28. De zorg voor de inkomsten van bedragen in geld.

Ambtmannen moeten elk jaar in de vastentijd tot palmzondag, op de vastgestelde datum, het contante geld uit alle inkomsten aan het centrale koninklijke hof afleveren.

Hoofdstuk 29. Bemiddeling bij geschillen.

Ambtmannen zijn verplicht om geschillen tussen de eigen mensen door bemiddeling op te lossen.

Aanspraken in rechte die buiten de ambtsbevoegdheden vallen (van de ambtman/prefect) worden nadrukkelijk afgehandeld door de hogere macht.

Wordt (in een geschil) geen gerechtelijke uitspraak gevraagd, dan dient dit persoonlijk (door de ambtman) of door een bode aan de koning worden gemeld.

Hoofdstuk 30. Proviand en uitrusting.

Handelt over het beschikbaar houden van goederen voor de hofhouding en gevolg; en voor de krijgskarren uit de werkplaatsen en voor de bewakers van het vee.

Hoofdstuk 31. Handwerk en benodigdheden voor kleermakers.

Tijdige en in voldoende mate gereedzetten van benodigdheden voor tijdelijke handwerkslieden en kleermakers. (Handwerkers zonder vaste woon- en verblijfplaats, die van dorp naar dorp trekken). Verantwoording afleggen over herkomst en verblijf.

Hoofdstuk 32. Zaaigoed.

De ambtmannen dienen te zorgen voor goed en van het beste zaaigoed door aankoop of via andere weg.

Hoofdstuk 33. In voorraad houden en verkoop.

Na het klaarmaken van alle landerijen en gelukte uitzaai het overgeblevene in voorraad houden of volgens voorschrift verkopen.

Hoofdstuk 34. Hygiëne voorschrift.

De strengste reinheidsregels zijn van toepassing voor het met de hand voorbereiden van: spek, rookvlees, worst, vers gezouten vlees, wijn, azijn, rode bessenvijn, brandewijn, appelsap, mosterd, kaas, boter, mout, bier, met (= gesneden vlees), honing, was, meel.

Hoofdstuk 35. Vetmesterij.

Vet wordt verkregen van vette (gecastreerde) rammen en varkens. Minstens twee ossen worden vetgemest voor de vetbehoefte of afdracht aan het hof.

Hoofdstuk 36. Bosbouw.

Toezicht op bossen. Rooien vind plaats om goede grond te verkrijgen. Bosgebieden worden regelmatig uitgedund. Het wildbestand wordt zorgvuldig in de gaten gehouden. Valken en sperwers worden afgericht voor de jacht. Voldoen van bospacht. Ambtmannen, lagere beambten en ondergeschikten zullen ten aanzien van eisen voor de varkenshouderij de bospacht als eerste voldoen en alle anderen ter betaling van de tienden tot voorbeeld zijn.

Hoofdstuk 37. Het gebruik van akkers en weiden.

Het bewerken van te velde staande gewassen en op tijd de weiden controleren.

Hoofdstuk 38. Het houden van hoenders.

Een toereikend aantal vette ganzen en hoenders moeten aanwezig zijn voor de hofhouding, de paleisdienst en ter afgifte.

Hoofdstuk 39. Hoenderpacht.

Verzamelen van pachthoenders en pachteieren van bedienden en hoeveboeren en verkoop wat tegen bederf aan zit.

Hoofdstuk 40. Siervogels.

Voor het verfraaien van de hofgoederen houdt iedere ambtman: pauwen, fazanten, eenden, duiven, tortelduiven en korhoenders.

Hoofdstuk 41. Onderhoud.

Gebouwen moeten worden onderhouden evenals omheiningen en een doelmatige inrichting van de stallen, van de keukens, bakkerijen en wijnkelders.

Hoofdstuk 42. Magazijn.

In de magazijnen zijn aanwezig: beddengoed, matrassen, verenkussens, bedlinnen, tafellakens, bankkussens, metalen, loden, ijzeren en houten vazen, vuurbokken, kettingen, ketelhaken, dolken, bijlen, kelkvormige boren, trapboren, hevels en al de andere handwerktuigen op voorraad, opdat het bij het moeten gebruiken niet gezocht, gevraagd of vervaardigd behoeft te worden. Onderhouden en bewaren van ijzeren oorlogstuig, die na gebruik daar weer opgeborgen moeten worden.

Hoofdstuk 43. Lakenmakerijen en spinhuizen.

Aanschaffen van de benodigde materialen zoals vlas, wol, diverse kleurstoffen, wolkammen, krasnaalden, zeep, vet, weefspoelen en andere kleinigheden.

Hoofdstuk 44. Vasten- en andere etenswaren.

Jaarlijks moet twee derde van de vastenspijsen peulvruchten, vis, kaas, aan het hof geleverd worden; daaraan toegevoegd boter, honig, mosterd, azijn, kolvengierst, venkelgierst, gedroogde keukengroenten, verse kookbare planten, radijs, vroege kool, was, zeep, en andere kleinigheden aan het hof geleverd worden. Het overige derde deel moet in lijstvorm schriftelijk aan het hof worden meegedeeld.

Hoofdstuk 45. Opleiding van handwerkers.

Iedere ambtman trekt in zijn rechtsgebied geschikte handwerkers aan.

Grofsmeden, goud- en zilverwerkers, schoenmakers, houtbewerkers, stelmakers, vogelvangers, zeepzieders, brouwers, in 't algemeen lieden die bier, appel- en bessenwijn en andere fijne dranken kunnen bereiden. Banketbakkers, nettenbreiers voor de jacht, vissers en vogelvangers en andere waarvan de vermelding te omvangrijk is.

Hoofdstuk 46. Omheiningen voor dieren.

Onderhouden en verbeteren, ook bij kleine schade, evenzo als bij gebouwen.

Hoofdstuk 47. Lijfeigenen.

Jachtopzieners, valkeniers en soortgelijke voor het hof werkzame personen, zijn, met vrijwillige instemming, bij koninklijke bevel of bevel van de hofmeester van het huis, verplicht de dranken voor te proeven.

Hoofdstuk 48. Mostkelder en wijnbereiding.

Doelmatige inrichting van de mostkelder. En dat niemand het lef heeft om onze druivenoogst met de voeten uit te stampen, behalve wanneer dit rein en gewetensvol gebeurt.

Hoofdstuk 49. Lakenmakerijen en spinhuizen.

Lakenmakerijen onderhouden: gebouwen, verwarmde vertrekken, kasten, plankbevestigingen, omheiningen en vaste deuren, voor ongestoorde voortgang van het bedrijf.

Hoofdstuk 50. Hof stoeterij.

De ambtmannen nemen een beslissing over het aantal hengstveulens en paardenknechten. Vrije en hoeveboeren financieren hun verzorging zelf. De overige paardenknechten worden als (vrije) handwerkslieden (kleine zelfstandige) vanwege het hofgoed verzorgd.

Hoofdstuk 51. Bescherming van het pootgoed.

De ambtman is verplicht om pootgoed (zaaigoed) tegen diefstal en soortgelijke ontvreemdingen te beschermen.

Hoofdstuk 52. Rechtszekerheid.

Ambtmannen zorgen er voor dat op lieden van het hofgoed, hoeveboeren en andere personen van verschillende standen, het voor hen geldende recht wordt toegepast.

Hoofdstuk 53. Voorkomen van overtredingen.

Ambtmannen zorgen er voor dat in hun rechtsgebied onder onze lieden geen dieven en goddeloze personen ontstaan.

Hoofdstuk 54. Vlijt.

Ambtmannen zorgen er voor dat eenieder vlijtig voor onze hofgemeenschap aan het werk is en niet op markten rondhangt.

Hoofdstuk 55. Dubbele boekhouding.

Ambtmannen leggen schriftelijk vast wat zij voor de koninklijke hofhouding en de paleisdienst leverden. In een tweede boek wat ter voorziening van het hofgoed gebruikt is en delen mee waar de rest zich bevind.

Hoofdstuk 56. Gerechtsdagen.

Regelmatig houden van rechtszittingen en afhandelen van aanhangig gemaakte zaken. Zorgen voor een ordentelijk leven van de ondergeschikten.

Hoofdstuk 57. Klachten over hoger aangestelden.

Klachten over chefs moeten onverwijld aan de koning worden voorgelegd. De ambtman neemt als klacht aan zoals die hem als stelling is voorgelegd. Het hof onderzoekt daarmee of de klacht terecht is.

Hoofdstuk 58. Het opfokken en verzorgen van jonge honden.

Wanneer de ambtmannen jonge honden ter opvoeding zijn overgedragen, moeten zij die uit eigen middelen voeren of indien zij er van overtuigd zijn dat zij goed gevoederd worden, kunnen zij de verzorging ook aan hun ondergeschikten overdragen. Wanneer een koning of koningin zulks verordenen, kunnen de honden ook op kosten van het hofgoed verzorgd worden. Hiervoor wijst de ambtman dan iemand aan die deze taak waarneemt en aan wie hij het benodigde voer toewijst.

Hoofdstuk 59. Afgifte van was en zeep.

Voor de duur van de paleisdienst moet dagelijks 3 pond was en 8 setarien zeep (ca. 4,5 liter) afgegeven worden. Op Andreasdag (30 november) moet 6 pond was worden afgegeven en ook op midvasten aan het dienstdoende hof, waar zich dat hof ook moge bevinden. (Karel de Grote resideerde op verschillende hoven)

Hoofdstuk 60. Middenstandsvoorschrift.

Als onderbeambten mogen geen personen van hoger stand worden aangesteld, maar diegenen uit de middenstand die trouw en volgzzaam zijn.

Hoofdstuk 61. Bierlevering.

Ambtmannen leveren bij paleisdienst mout en kundige brouwmeesters mee om goed bier te brouwen.

Hoofdstuk 62. Jaarlijkse verantwoording.

Ambtmannen stellen jaarlijks een verantwoordingslijst op over alle opbrengsten:

Opbrengst van onze hofakkers; hoeveel grond die knechten met ossen hebben bewerkt, wat de hoeveboeren die tot ploegwerk verplicht zijn, hebben uitgevoerd, inkomsten van varkens, huur, vredegeden, vergoedingen voor illegale jacht, diverse afdrachten uit korenmolens, uit bossen, uit cultuurgrond, uit bruggen- en scheepstollen, van vrijen en verenigden voor pacht van bezittingen die ons toebehoren, aan marktgeden, van de wijngaarden, van wijnkopers, van hooi, van timmerhout, van brandhout, van hout voor dakbedekking, ander geriefhout, over braakliggende gronden, van peulvruchten, van kolf- en venkelgierst, wol, vlas, hennep, fruit, wal- en hazelnoten, lei fruit naar soort, tuinopbrengsten, koolvelden, visvijvers, huiden, vellen, hoorns, honig en was, vet, smeerzeep en fijne zeep, rode bessenwijn, brandewijn, met (gesneden vlees), bier, nieuwe en oude wijn, de huidige en de vorige korenoogst, hoender en eieren, eenden en ganzen, opbrengst van vissers, smeden, schildmakers, schoenmakers, korfvlechters, steenbewerkers, draaiers en zadelmakers, inkomsten uit ijzergieterijen en groeves, ijzer- en andere mijnwerken, uit loodsmelterijen, van andere personen uit verplichtingen, aan hengst- en merrieveulens;

Alles per eenheid vermeld en in groepen ingedeeld en tot kerstmis in te vullen, om te weten over wat en hoeveel inkomsten het hof beschikt.

Hoofdstuk 63. Gelijkheidsbeginsel.

Al het hiervoor vermelde moeten de ambtmannen niet als harde eisen opvatten. Zij moeten de moeite nemen, dat dit op dezelfde wijze, niet om ze te ergeren, op hun onderdanen toepasbaar is.

Want alles wat ieder mens in zijn huis of op zijn goederen hebben moet, dat hebben ook de ambtmannen nodig voor de exploitatie van onze hofgoederen.

Hoofdstuk 64. Bouwwijze en bewapening van onze krijgskarren.

Krijgskarren moeten vastgenageld, uit waterdichte compartimenten bestaan, sloten met leer bekleed, opdat geen water kan binnendringen en in noodgevallen zwemmend rivieren kunnen worden overgestoken zonder dat de inhoud schade toegebracht kan worden. Proviandkarren voor het koninklijk verbruik laden 12 schepel meel of 12 schepel wijn. Iedere kar beschikt over een schild, een lans, een koker (met pijlen) en een boog.

Hoofdstuk 65. Visbestand.

Verkoop van vis uit de vijvers mag onder voorbehoud van toereikende plaatselijke voorraad voor de verzorging van het hof met verse vis. Komt er geen koninklijk bezoek meer dan mag ook de rest worden verkocht en de opbrengst dient onder de inkomsten te worden geboekt.

Hoofdstuk 66. Meldingen over geiten en bokken.

Jaarlijkse verantwoording afleggen over het verblijf van geiten en bokken, hun vellen en hoorns. Het van deze verkregen vet zout vlees moet worden afgevoerd voor de hofhouding.

Hoofdstuk 67. Het melden van vrije hoeven en boeren.

Melding moet worden gedaan van onbezette hoeves en van aangenomen boeren die boventallig zijn.

Hoofdstuk 68. Transportvoorschriften voor waardevolle vloeistoffen.

Ter beschikking moeten zijn met ijzeren hoepels beslagen vaten, die geschikt zijn voor het zenden van wijn naar veldlagers of naar de Palz. Leren wijnslangen mogen niet worden gemaakt.

Hoofdstuk 69. Wolfenjacht.

Telkens bericht geven over het voorkomen en de hoeveelheid van wolven en aangeven wat het gebied van elke jager is met inzending van de vellen als bewijs.

In mei moeten op de jonge wolven door gif, vangijzers of uitgraving gejaagd worden en met honden worden verdreven.

Hoofdstuk 70. Plantenlijst.

Plantenlijst (Capitulare de villis Karel de Grote)			
Id	Naam	Latijnse Naam	Nederlands
1	lilium	Lilium candidum L.	Witte lelie
2	rosas	Rosa canina L.	Hondsroos
3	fenigrecum	Trigonella foenum graecum	Hoornklaver
4a	costum	Saussurea costus	Costus
4b	costum	Tanacetum balsamita L.	Balsemwormkruid
5	salviam	Salvia officinalis L.	Echte salie
6	rutam	Ruta graveolens L.	Wijnruit
7	abrotanum	Artemisia abrotanum L.	Averoon
8	cucumeres	Cucumis sativum L.	Komkommer
9	pepones	Cucumis melo L.	Meloen
10	cucurbitas	Cucurbita lagenaria L.	Pelgrimsfles
11a	fasiolum	Vigna unguiculata (L.)	Kousenband
11b	fasiolum	Dolichos lablab L.	Helmboon
12	ciminum	Cuminum cyminum L.	Komijn
13	ros marinum	Rosmarinus officinalis L.	Rosmarijn
14	careium	Carum carvi L.	Karwij
15	cicerum italicum	Cicer arietinum L.	Keker
16	squillam	Urginea maritima (L)	Zee-ui
17a	gladiolum	Iris germanica L.	Blauwe lis

17b	gladiolum	Gladiolus italicus	Italiaanse gladiool
18a	dragantea	Polygonum bistorta L.	Adderwortel
18b	dragantea	Artemisia dracunculus L.	Dragon
19	anesum	Pimpinella anisum L.	Anijs
20a	coloquentidas	Citrullus colocynthis (L.)	Bittere komkommer
20b	coloquentidas	Bryonia alba L.	Heggerank
21a	solsequiam	Heliotropium europaeum L.	Europese heliotroop
21b	solsequiam	Calendula officinalis L.	Goudsbloem
22a	ameum	Ammi copticus L.	Ajowan
22b	ameum	Meum athamanticum	Berenwortel
23	silum	Laserpitium siler L.	Laserpitium
24a	lactucas	Lactuca sativa L.	Latouw
24b	lactucas	Lactuca virosa L.	Gifsla
25	git	Nigella sativa L.	Narduszaad
26	eruca alba	Eruca sativa	Raket
27	nasturtium	Nasturtium officinale	Echte waterkers
28	parduna	Arctium lappa L.	Grote klis
29	puledium	Mentha pulegium L.	Polei
30	olisatum	Smyrniolum olusatrum L.	Zwartmoeskervel
31	petresilinum	Petroselinum crispum	Peterselie
32	apium	Apium graveolens L.	Selderij
33a	levisticum	Ligusticum mutellina	Schermbloem
33b	levisticum	Levisticum officinale	Lavas

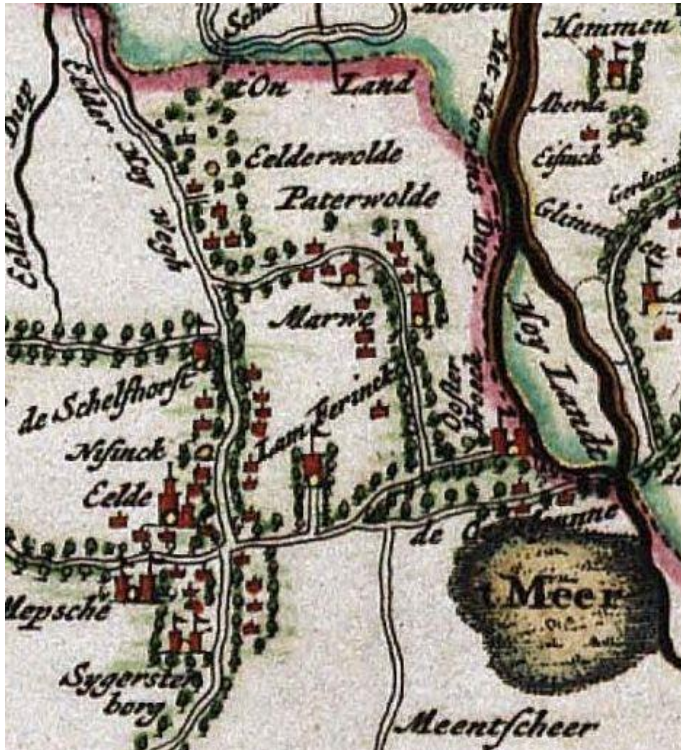
34	savinam	Juniperus sabina L.	Zevenboom
35	anetum	Anethum graveolens L.	Dille
36	fenicolum	Foeniculum vulgare	Venkel
37	intubas	Cichorium intybus L.	Wilde cichorei
38	diptamnum	Dictamnus albus L.	Vuurwerkplant
39	sinape	Sinapis alba L.	Witte mostaard
40	satureiam	Satureja hortensis L.	Bonenkruid
41	sisimbrium	Mentha aquatica L.	Watermunt
42	mentam	Mentha spicata L.	Groene munt
43	mentastrum	Mentha longifolia (L.)	Hertsmunt
44	tanazitam	Tanacetum	Boerenwormkruid
45	neptam	Nepeta cataria L.	Wild kattedkruid
46a	febrefugiam	Centaureum erythraea	Duizendguldenkruid
46b	febrefugiam	Tanacetum parthenium (L.)	Moederkruid
47	papaver	Papaver somniferum L.	Maankop
48	betas	Beta vulgaris L.	Snijbiet
49	vulgigina	Asarum europaeum L.	Mansoor
50	altaea	Althaea officinalis L.	Echte heemst
51	malvas	Malva sylvestris L.	Groot kaasjeskruid
52	carvitas	Daucus carota L.	Peen
53	pastenacas	Pastinaca sativa L.	Pastinaak
54	adripias	Atriplex hortensis	Tuinmelde
55	blidas	Amaranthus blitum L.	Kleine majer

56a	ravacaulos	Brassica rapa L.	Raapzaad
56b	ravacaulos	B. oleracea L.	Raapkool
57	caulos	Brassica oleracea L.	Kool
58a	uniones	Allium fistulosum L.	Grof bieslook
58b	uniones	Allium ursinum L.	Daslook
59	britlas	Allium schoenoprasum L.	Bieslook
60	porros	Allium porrum L.	Prei
61	radices	R. sativus L. var niger	Rammenas
62	ascalonias	Allium cepa L.	Sjalot
63	cepas	Allium cepa L.	Ui
64	alia	Allium sativum L.	Knoflook
65	warentiam	Rubia tinctorum L.	Meekrap
66a	cardones	Dipsacus sativus (L.)	Weverskaarde
66b	cardones	Cynara cardunculus L.	Kardoen
67	fabas maiores	Vicia faba L.	Tuinboon
68	pisos Mauriscos	Pisum sativum L.	Erwt
69	coriandrum	Coriandrum sativum L.	Koriander
70	cerfolium	Anthriscus cerefolium (L.)	Echte kervel
71	lacteridas	Euphorbia lathyrus L.	Kruisbladige wolfsmelk
72	sclareiam	Salvia sclarea L.	Scharlei
73	Jovis barbam	Sempervivum tectorum L.	Echt huislook
74	pomarios	div.Sorten Malus domestica	Appelboom

Bomenlijst			
Id	Naam	Latijnse Naam	Nederlands
75	pirarios	<i>Pyrus communis</i> L.	Peereboom
76	prunarios	<i>Prunus domestica</i> L.	Pruimboom
77	sorbarios	<i>Sorbus domestica</i> Borkh.	Peerlijsterbes
78	mespilarios	<i>Mespilus germanica</i> L.	Mispel
79	castanarios	<i>Castanea sativa</i> Mill.	Tamme kastanje
80	persicarios	<i>Prunus persica</i> (L.)	Perzik
81	cotoniarios	<i>Cydonia oblonga</i>	Kwee
82	avellanarios	<i>Corylus avellana</i> L.	Hazelaar
83	amandalarios	<i>Prunus dulcis</i>	Amandel
84	morarios	<i>Morus nigra</i> L.	Zwarte moerbei
85	lauros	<i>Laurus nobilis</i> L.	Laurier
86	pinos	<i>Pinus pinea</i> L.	Parasol den
87	ficus	<i>Ficus carica</i> L.	Vijg
88	nucarios	<i>Juglans regia</i> L.	Okkernoot
89a	ceresarios	<i>Prunus avium</i> L.	Zoete kers
89b	ceresarios	<i>Prunus cerasus</i> L.	Zure kers
90	malorum nomina	<i>Malus</i>	Appel soorten
a	gozmaringa		
b	geroldinga		
c	crevedella		
d	sperauca		

De plaatsen waar de landgoederen moesten komen werden zorgvuldig gekozen.

In het noorden van Drenthe was één plaats erg belangrijk. Dat was Groningen, met open verbinding naar de zee. Door Karel de Grote uitgekozen als steunpunt voor het besturen van zijn rijk. Hier moesten voorzieningen komen ter verdediging en ter voeding van zijn dienaren en het leger.

Ook bij toegangswegen richting Groningen. Daarvan was één bijzonder belangrijk in verband met mogelijk vijandige invallen vanuit het westen, het Frisia tussen Vlie en Lauwers. Dat was ten westen van Norch, bij de oversteek van het Grote Diep, aan de toen enige weg naar Friesland vanuit het noorden van Drenthe, in casu Groningen.

In die tijd was het gebruikelijk om bij alle strategisch gelegen punten versterkingen aan te leggen, bewoond door ridders uit het leger,²⁸ dus ook bij het Grote Diep. En logischerwijze ook een voedsel steunpunt, vooral voor het leger wanneer dit hier op veldtocht was.

De landgoederen werden aangelegd op grond dat Karel als zijn eigendom beschouwde, buiten de boermarken en voor het doel strategisch gelegen. En zo zal aan de noordzijde van de nederzetting Groningen een landgoed zijn aangelegd, hoofdzakelijk bedoeld voor de daar te vestigen bestuurspost met dienaren en tijdelijk verblijvende afgevaardigden van de koning. Ten zuiden van de stad een landgoed aan de Aa, Lintherunge of Lenfherunge (nu Lemferding), hoofdzakelijk bedoeld voor voeding van het leger en het hof van Karel, evenals het aangelegde landgoed Eyen bij Norg.

Zie het detail van de kaart van Nicolaas Visscher met het landgoed Lemferding.

²⁸ <http://www.graafschap-middeleeuwen.nl/adel/ridder.html>

Het keizerlijk landgoed in Groningen.²⁹

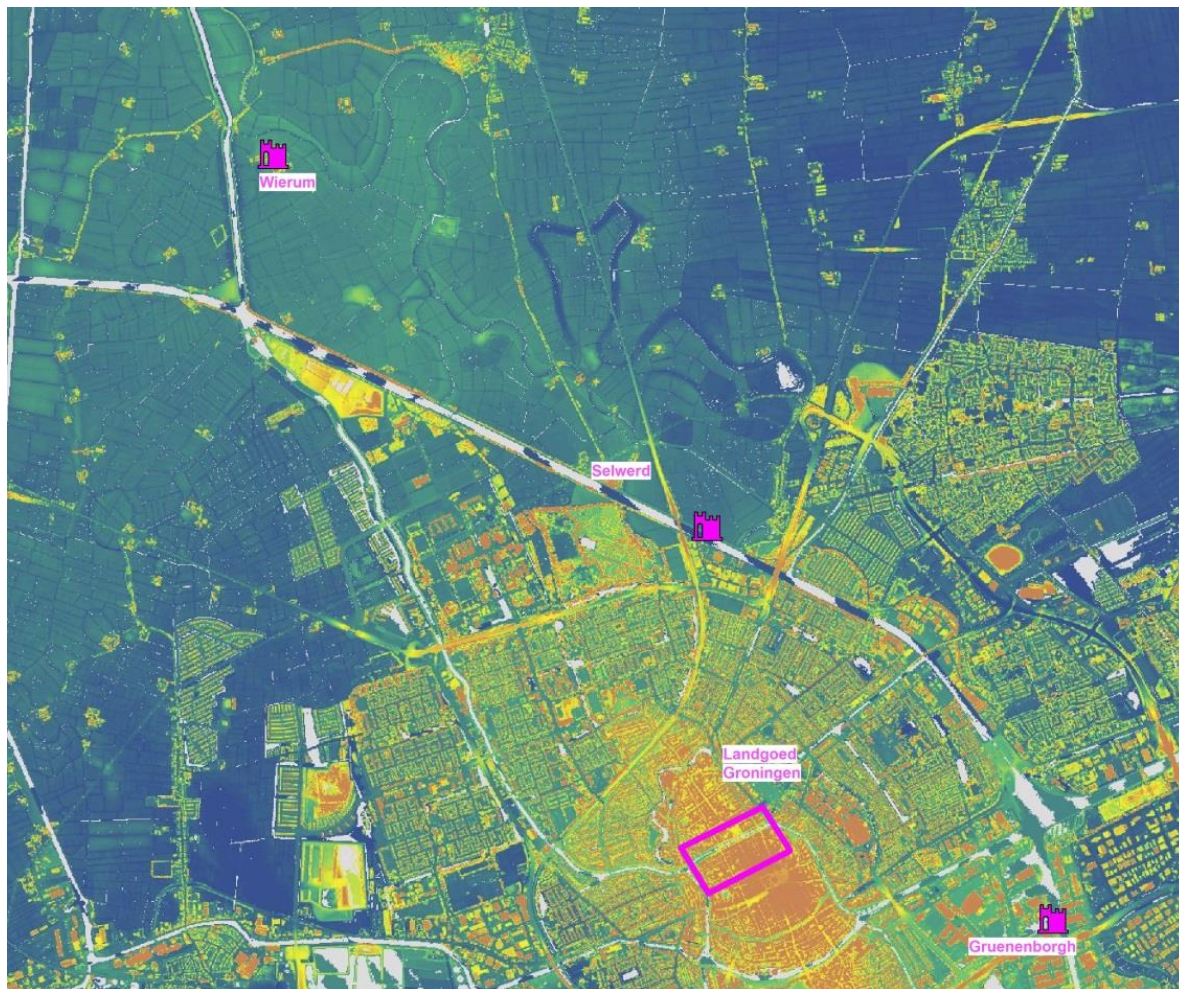
De plaats Groningen had zich als oorspronkelijke boermarke al ten tijde van Karel de Grote omgevormd tot een plaats waar de handel het hoofdmiddel van bestaan was. Gelegen op de grens van de Drentse hoogvlakte, waar graan werd verbouwd en de aangeslibde kleigronden boven Groningen, waar voornamelijk vee werd gehouden, werden hier goederen uitgeruild en de huiden van het vee bewerkt en verhandeld. Vanwege de ligging aan de Hunze en de open verbinding via het Reitdiep naar zee was de visvangst en de handel in allerlei producten van en naar andere plaatsen een goede bron van inkomsten. In die tijd waren vermoedelijk al twee versterkingen aanwezig nabij Groningen, waarschijnlijk oorspronkelijk gebouwd als veilig onderkomen voor predikers en vertegenwoordigers van de heerser en ridders, als beschermers en handhavers van de orde. De ene stond aan de Hunze in een bocht op een schiereiland ten oosten en in het zicht van de stad, de Gruenenborgh of Groenenberg genaamd. De ander moet vermoedelijk gestaan hebben op de wierde Wierum, daar waar de oude Hunze, later Selwerderdiep genaamd, instroomt in het Reitdiep. Een bijzonder strategisch gelegen punt.

Deze versterking, vermoedelijk bestaande uit enkele hoeves, omgeven door een wal en een wachttorens op het terrein en een kapel³⁰, zal waarschijnlijk gediend hebben als uitvalsbasis van Liudger, de prediker in de Friese landen, in oude annalen vermeld als de stichter van het klooster Werden en later door Karel de Grote benoemd tot bisschop van Münster als beloning voor het vele goede werk door hem verricht. Liudger kreeg dit deel van Frisia, tussen Lauwers en Eems, ook toegevoegd aan zijn bisdom Münster, alhoewel het daar niet rechtstreeks mee was verbonden. Maar Liudger hoopte op vele giften uit dit gebied van door hem bekeerde gelovigen. Wierum zal daarna ook gediend hebben als verblijfplaats voor dienstmannen van de graaf die dit deel als leenman in bezit had.

In een apart hoofdstuk aan het eind van dit artikel kunt u meer lezen over het ontstaan van de eerste versterkingen in dit gebied, oorspronkelijke mottekastelen, en hun bewoners.

²⁹ C.H. Peters; Oud Groningen Stad en Lande; Scholtens en zoon Groningen 1921.

³⁰ Max Planck institut für Geschichte, Germania Sacra, neue folge 12, pag 288; Walter de Gruyter Berlin-New York 1980.

Linksboven op de door mij opgewerkte kaart van de hedendaagse stad Groningen en het direct ten noorden van de stad gelegen gebied, is de terp Wierum aangegeven waar de oude Hunze instroomt in het Reitdiep. In het midden de plaats waar de borg Selwerd heeft gestaan en rechtsonder de plaats waar de Gruenenborg stond. Nu ligt daar de Finse haven. In het centrum van de stad is met een rood vierkant de ligging van het hof aangegeven, het bestuurscentrum, ontstaan tijdens de regeerperiode van Karel de Grote. De zuidgrens van dit voormalige hof wordt gevormd door de noordkant van de Grote Markt en ten noorden hiervan zullen ook de bijbehorende hoeven en landerijen hebben gelegen. Karel de Grote heeft zijn landgoed in Groningen laten aanleggen aan de noordkant en direct grenzend aan de toenmalige nederzetting en in het zicht van de versterking Wierum.

De borg Selwerd is later gebouwd, mogelijk als vervanging voor de versterking Wierum en wat dichterbij het hof/landgoed gelegen wat de veiligheid ten goede kwam. Ook het klooster Selwerd is later in de directe nabijheid gebouwd. De Prefect en ook de Bisschop hebben altijd een Hof binnen de stad gehad.

De Prefect in de noordoosthoek van de Grote Markt, begrensd door de Ebbinge– Jacobijner- en het Kreupelstraatje. De Bisschop ten zuidoosten van het Martinikerkhof.

Het landgoed Ejen of Eeijen.

Het landgoed werd, mogelijk nog onder de regeerperiode van Karel de Grote en zijn opvolgers, na 812, toen Karel zijn Capitulaire de villis uitvaardigde, aangelegd bij de invalsweg naar en van Friesland en bij stromend water voor afvoer van producten zowel in noordelijke (via het Grote Diep naar Groningen) als in zuidelijke richting (via de Tjonger naar Kuinre en verder naar het zuiden). De eerste gebouwen van het landgoed zullen zijn aangelegd ten zuiden van de weg naar Friesland, vermoedelijk de streek die we nu kennen als Een Zuideinde.

Maar het is niet uitgesloten, zelfs zeer waarschijnlijk, dat het gehele gebied Een-Veenhuizen het leengoed Ejen is geweest.

De oude kerk van het oude Veenhuizen is waarschijnlijk de hofkapel geweest van het landgoed Ejen. Conform de instructies van Karel de Grote diende op elk landgoed een hofkapel te worden gebouwd. Geschiedschrijvers in latere eeuwen hebben zich altijd afgevraagd hoe een kleine gemeenschap als Veenhuizen zich een kerk kon veroorloven. Men wist het antwoord toen niet te geven. Maar in combinatie met het landgoed Ejen is dit geen vraag meer.

Waarom het landgoed de naam Ejen heeft gekregen is niet uit bronmateriaal af te leiden. De uitspraak van Een in het plaatselijke dialect klinkt als Eien. Op oude Friese kaarten wordt de weg van Bakkeveen naar Een vermeld als de Eyerrid.

Als het huidige Een Noordeind, dat de vorm heeft van een typisch Drents esdorp, in die tijd al bestond, zal het daaraan zijn naam hebben ontleend. Maar vermoedelijk was het nog een maagdelijk gebied en zal de naam verband houden met de geografische omstandigheden. Ejen, Aeën, rivieren. En die waren destijds in dat gebied vele. Ze liepen in drie richtingen, noord, west en zuid. Het Grote Diep met de zijarmen naar het noorden, de bovenlopen van de Boorne naar het westen en de Kuinder of Tjonger met de bovenloop Cranegat naar het zuiden.

De bisschop van Utrecht heeft dit landgoed in 1040 verkregen en het weer in leen uitgegeven. De oudste schriftelijke vermelding van Een is dus 1040 en dat betekent dat Een in het jaar 2040 zeker 1000 jaar bestaat. Maar Een is als landgoed zeker al eerder aangelegd, omdat het in 1040 is ontnomen aan Uffo die het daarvoor als leengoed bezat.

Hiernaast een kaart met landgoederen in die tijd.

De hof (stede) van Norch.

Aan de weg naar Norg, bij de overgang over het diep, lag de borg, destijds in eerste instantie een bolwerk, een versterking mogelijk uitgevoerd als een zogenaamd mottekasteel met één gracht. De plaats is nog herkenbaar op luchtfoto's die zijn gebruikt voor de vervaardiging van Bing Maps. Het tracé van de oude weg, zoals die in 1832 nog op de kadastrale kaart is aangegeven, loopt met een boog langs de noordkant van de borgplaats. Dat kan betekenen dat het oorspronkelijke trace door de borgplaats liep en men de motte heeft aangelegd op het pad dat ter plaatse aanwezig was. Zo was de route naar beide kanten goed controleerbaar. Na verloop van tijd kwamen ook hier betere bouwtechnieken hun intrede doen en zal men een nieuwe versterking hebben gebouwd met een wat gerieflijker indeling en beter te beveiligen. Gebakken steen kwam beschikbaar en een nieuwe borg zal zijn gebouwd. De plek waar de nieuwe borg van de ridder van Norg heeft gelegen moet wel de plek zijn die als Oldehof staat aangegeven op de kaart van

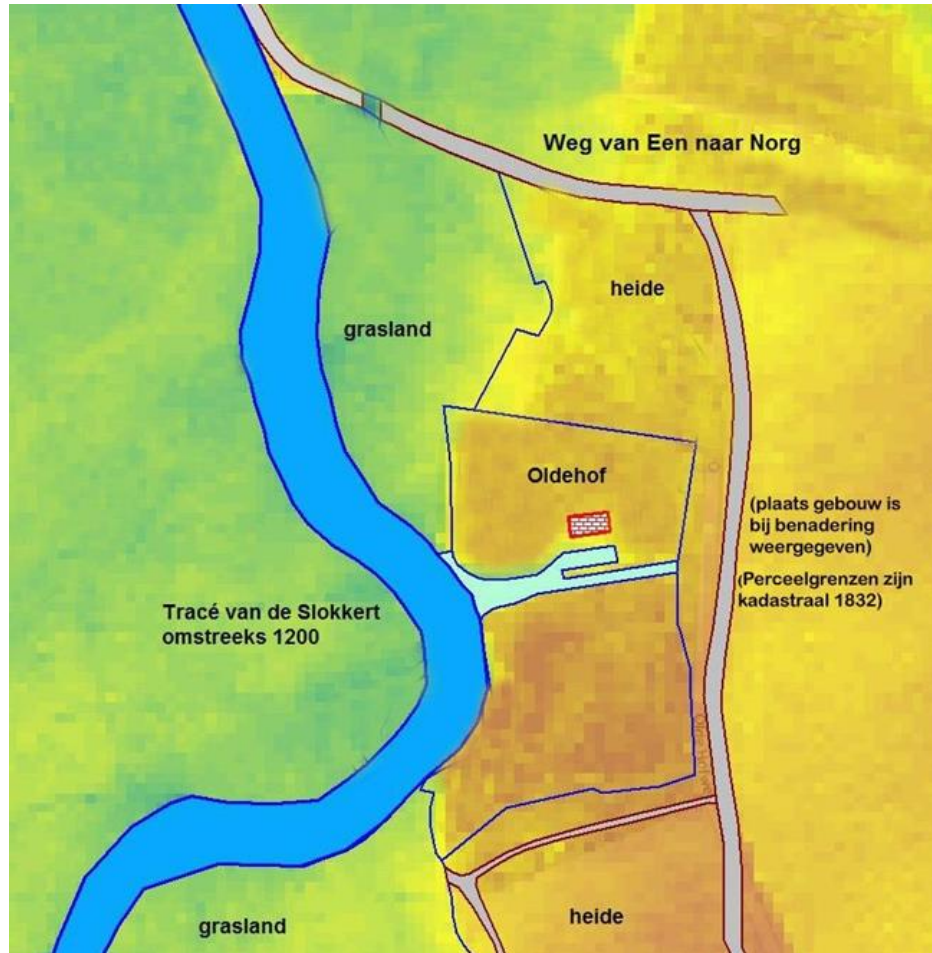

en grasland vraagt ook om nadere uitleg. Maar in oude metingstukken is hierover niets te vinden.

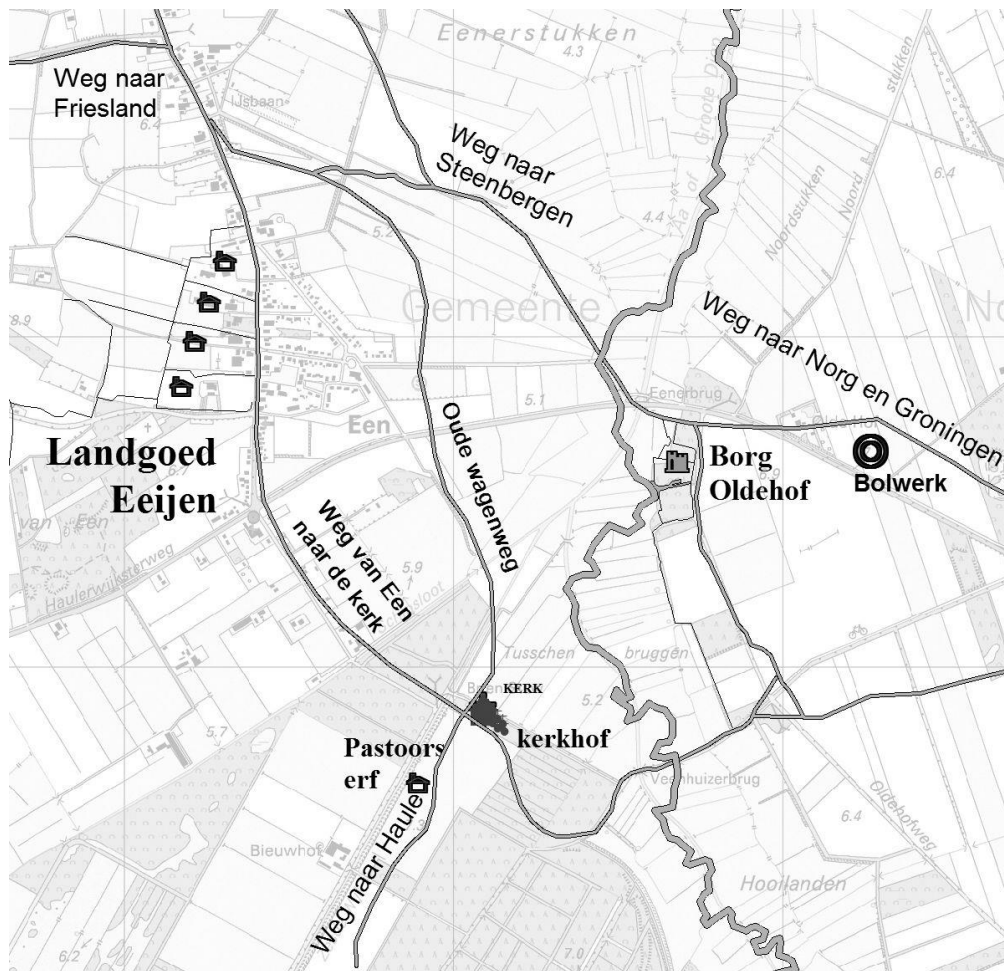
Tiedeman uit 1710, gelegen aan het Grote Diep. Wanneer wij een kaart maken van dit gebied, met als ondergrond de actuele hoogtekaart en daarop de kadastrale situatie van 1832 projecteren, (zie het kaartje op de volgende pagina) dan zien we iets bijzonders in de vorm van het perceel waar de Oldehof moet hebben gelegen. Een soort insteekhaventje aan de zuidkant vanaf het Grote Diep of de Slokkert. We zien ook dat het perceel in de bocht van het diep ligt en veel hoger is gelegen dan de madegronden verderop langs het diep. Een ideale plek voor een versterkt huis of borg. De borg heb ik ingetekend in de lengte langs het veronderstelde haventje met als maten 10 x 20 meter, de gemiddelde afmeting van de vroeger onderzochte oorspronkelijke (versterkte) huizen waarvan de ligging bekend is, zoals de borg Vledderinge bij Meppel.

Waaruit de west, noord en oostgrens van het perceel hebben bestaan is in het terrein niet te zien. De zuidgrens is een duidelijke laagte in het terrein. De bijzondere vorm van de grens tussen de noordelijk gelegen percelen heide

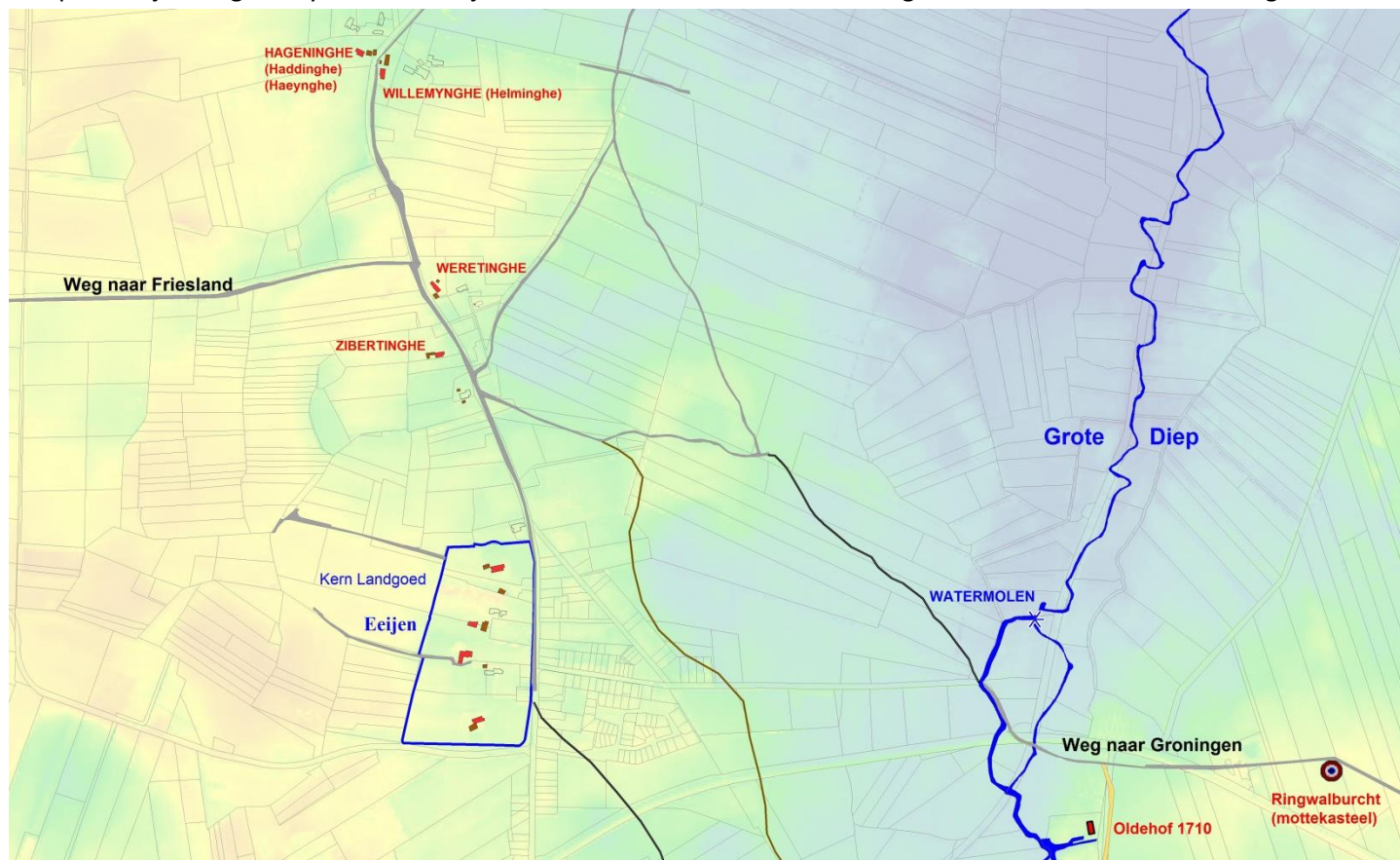
Op het kaartje links zijn de perceelsgrenzen van 1832 weergegeven met als achtergrond de actuele hoogtekaart.

Boven een tekening van de borg Vledderinge bij Meppel. Een soortgelijke borg was vermoedelijk ook het uiterlijk van de borg de Oldehof.

Een kleine kilometer zuidelijker en aan de overzijde van het diep lag de oude kerk van Veenhuizen. Veenhuizen telde bij de eerste vermeldingen slechts 3 boerderijen en met Een, waarvan de bewoners ook de kerk in Veenhuizen bezochten volgens aantekeningen op de kaart van Veenhuizen 1639, samen ongeveer 10 boerderijen. In hoofdstuk 6 van de Capitulaire de villis van Karel de Grote wordt er van uitgegaan dat een hofgemeenschap beschikt over een kerk. Gelet op de ligging van de borg, aan de oostzijde van het Grote Diep, en de plek waar het landgoed moet hebben gelegen, aan de westzijde van het Grote Diep, heeft men de kerk gebouwd op een plek waar deze vanaf beide kanten goed bereikbaar is. Dat blijkt ook zo te zijn. De kerk is gebouwd op een relatieve hoogte naast het stroomdal en deze hoogte loopt door tot ongeveer de plek waar vanouds de overgang is over de Slokkert. Nu Veenhuizerbrug genaamd. Het huidige fietspad met zandweg loopt langs deze scheiding tussen stroomdal en het bos. Op basis van de oorkonde van omstreeks 1325, een klaagschrift aan de bisschop van Utrecht over de schade die werd aangebracht aan de bezittingen van de clan van Norch, en waarbij de tegenpartij de eis stelde dat de watermolen en 4 van hun beste

huizen moesten worden afgebroken, kan de conclusie worden getrokken dat die 4 huizen de nummers 1,2,3 en 5, de kern van het oorspronkelijk landgoed Eijen moeten zijn. In latere oorkonden worden deze gebouwen niet met namen aangeduid.

Een logisch later gevolg is de uitbreiding van het leengoed naar het noorden (het huidige Middelboer en het Noordeinde) en naar het gebied ten zuiden van de kerk. De hoes op het oorspronkelijk landgoed werden bewoond door dienstmannen van de leenman. Vaak familieleden maar zeker

vertrouwelingen, die de taken moesten uitvoeren conform de voorschriften van de wereldlijk heerser.

Kinderen van een leenman, die niet een zelfstandig leengoed als ridder konden verwerven bouwden vaak binnen het territorium van hun vader een hoeve om ook een eigen dak boven het hoofd te hebben en een bron van inkomsten.

Dat die kinderen daar hoeves bezaten blijkt uit latere oorkonden waarin verervingen worden geregeld. In 1335 wordt de nalatenschap van Hendrik van Norch geregeld. Hij bezat goederen door geheel Drenthe en in de kop van Overijssel. Oudste zoon Arend verkrijgt de goederen in Eyen, behalve het goed Haddinghe of Hageninghe of Haeynge genoemd. Dit krijgt zoon Rudolf of Roelof en die zal daar dan hebben gewoond. Een andere zoon Hendrik is dan al overleden, vermoedelijk als gevolg van de schermutselingen die omstreeks 1325 hebben plaatsgevonden en waarvan elders in dit artikel wordt verhaald. Oudste zoon Arend krijgt ook het schulthuis in Norg, want hij volgt zijn vader op als schulte van Norch. In 1381 blijkt welke goederen men precies had in Eyen.

Dochter Lamme van Arend van Norch huwt met Roelof van Steenwijk en deze verkrijgt de 2 Oldenhove te Norg, (nabij het Grote Diep, de oorspronkelijke ringwalburcht en de later gebouwde Oldehof) Schultinghehuis te Norg, het Eyen, Zibertinghe, Hageninghe, Willemynghe en Weretinghe. Het Eyen is het oude landgoed en de 4 genoemde hofsteden waren de behuizingen van leden van de familie van Norch, gebouwd in latere jaren na de aanleg van het landgoed en gelegen in Een-middelboer (Zibertinghe en Weretinghe) en in Een-noordeind (Willemynghe of Helminghe en Hageninghe of Haddinghe of Haeynghe). In de hofsteden op Een-noordeind zullen de gevechten hebben plaatsgevonden zoals verhaald op pagina 66.

Tussen 1150 en 1325 is in dit gebied vaak strijd geleverd tussen de legers van de bisschop van Utrecht, waarvan de ridders van Norch trouwe aanhangers waren, en de Drentse boeren, die met hulp van de Gelkingers uit Groningen en met steun van de kastelein van Coevorden, de bisschop trachtten te verdrijven als wereldlijk machthebber. De Drenten hebben hun overheersers vanaf Karel de Grote nooit vrijwillig, maar noodgedwongen erkend. De bisschop met zijn vazallen zijn altijd bestreden en daarbij zal vele malen bezittingen van de heren van Norch en helpers zijn vernield.

Op de kaart op de vorige pagina's ziet u een reconstructie van de mogelijke ligging van het landgoed Eeijen of Eyen omstreeks het jaar 1000-1300. De kaart is samengesteld uit de kaart Veenhuizen 1639, de kaart van Tiedeman uit 1710, de Franse kaart uit 1812 en het kadastrale minuutplan van 1832. Als achtergrond voor de kaart is de huidige topografie en kadastrale kaart genomen. Het diep is afgebeeld zoals die in 1832 liep, maar in het jaar 1000 zal deze wat breder zijn geweest en een wat vloeiender tracé hebben gevolgd. Als mogelijke erven van het landgoed zijn er 4 getekend die overeenkomen met de erven van de kadastrale kaart van 1832. De kerk met kerkhof en het Pastoorserf zijn van de kaart Veenhuizen 1639, evenals de oude wagenweg en de weg van Een tot de kerk.

Iets meer over oorkonden.

Oorkonden zijn vroeger opgemaakt met ongeveer hetzelfde doel als vandaag notariële akten worden opgemaakt. Een officieel bewijsstuk dat bepaalde handelingen zijn gedaan. De oorkonden werden op schrift gesteld in het Latijn. Meestal door een schrijver aan het hof of een monnik die de schrijfkunst machtig was. Maar de beheersing van het Latijn als schrijftaal was vaak maar zeer matig.

Er was geen eenduidigheid over de manier waarop woorden en vooral namen geschreven moesten worden. De meeste betrokkenen bij een oorkonde konden zelf amper lezen en schrijven. Fouten in de tekst konden meestal niet worden hersteld. Vooral wanneer twee dezelfde letters achter elkaar voorkomen ontbreekt vaak één. Soms zijn Saksische woorden verlatijnt weergegeven.

Uit de schrijfwijze blijkt ook dat vele namen zijn genotuleerd conform de uitspraak van de persoon die wordt aangehaald. Een enkele keer is een oorkonde opgemaakt van een gebeurtenis die vele jaren eerder heeft plaatsgevonden.

Er zijn historici die enkele oorkonden als vals bestempelen omdat de inhoud naar hun mening onjuistheden bevat of bewust valselijk is opgemaakt. Er zijn ook kopieën van oorkonden gemaakt waarbij het oorspronkelijke stuk vanwege de slechte staat is vergaan. Soms zijn er meerdere kopieën van hetzelfde stuk gemaakt waarbij de kopieën geen eensluidende tekst bevatten.

In principe moet men er van uit gaan dat elke oorkonde van waarde is, maar wel moet kritisch worden bezien voor welk doel het is opgemaakt en wat men voor ogen had om vast te leggen. Als een datum of een naam dan iets afwijkt van gegevens uit andere bronnen, moet men eerst denken aan mogelijke verschrijvingen of geen goede weergave van hetgeen werkelijk gezegd is.

Bij het opmaken van een oorkonde waren personen, afkomstig uit diverse landsdelen bijeen en ieder sprak zijn eigen dialect of taal. Een oorkonde naar de letter vertalen geeft vaak geen goed beeld van de bedoelingen en kan misverstanden veroorzaken. Maar ook is gebleken dat oorkonden zijn opgemaakt om bepaalde gebeurtenissen voor echt te kunnen verklaren.

Een oorkonde zonder getuigen heeft geen waarde. Daarom worden in oorkonden alle namen vermeld van personen die kunnen bevestigen dat de gebeurtenis heeft plaatsgevonden. Bij de oorkonde betrokken partijen vragen de belangrijkste edelen onder de aanwezigen om de oorkonde te bekrachtigen. Die edelen moeten dan wel het zegelrecht bezitten.

Handtekeningen kende men toen nog niet, want onderricht in lezen en schrijven werd alleen in kloosters gegeven en aan sommige hoven. Door het perkament werd meestal een lint gestoken waarvan beide uiteinden met een dotje was aan elkaar werden vastgemaakt waarin de ridder dan met zijn zegelring een stempel drukte. Maar ook andere bezegelingen komen voor.

Niet alle oorkonden zijn bewaard gebleven. De tekst van de bewaard gebleven oorkonden van Drenthe en Groningen zijn opgenomen in een oorkondenboek Groningen-Drenthe. Als bijlage vindt u een korte beschrijving van de oorkonden tot het jaar 1200 waarvan de inhoud betrekking heeft op rechten op gronden gelegen in Groningen en Drenthe. Verder een opsomming van oorkonden waarin de naam Norch (met alle varianten hierop) voorkomt.

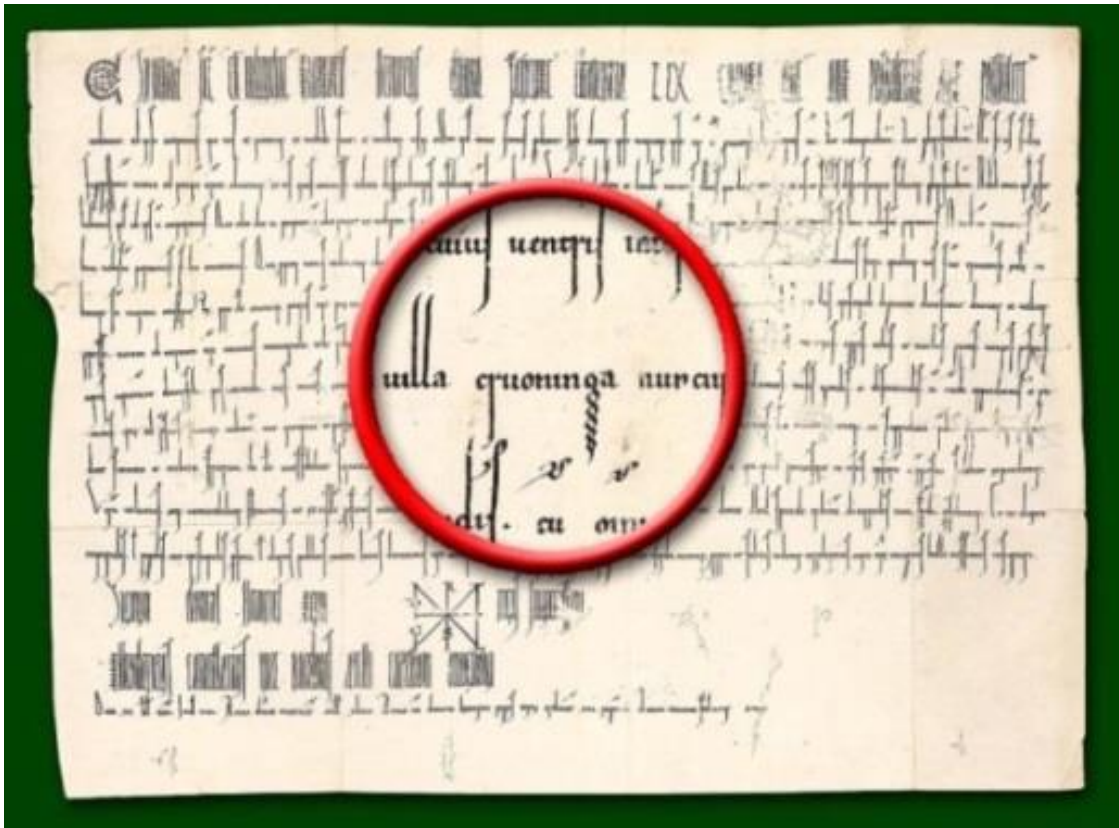
Een oorkonde, opgemaakt door Karel de Grote, acht maanden voor zijn dood, gedateerd 9 mei 813.³¹ Het handelt over de verovering van Saksen door de Franken.

Het is de oudst bewaard gebleven oorkonde van Westfalen en van geheel Noord Duitsland. Hierin geeft Karel de Grote een perceel bos tussen Fulda en Werra terug aan Asig.

Deze had het perceel geërfd van zijn vader Hiddi, een Saksische edele die in de strijd van de Franken bij de onderwerping van de Saksen aan de zijde van Karel de Grote streed. Hiddi had dit stuk grond na de strijd in

bezit genomen, maar de ministers van Karel de Grote waren van mening dat al het veroverde gebied van de koning was. Maar Karel besliste anders.

³¹ Landesarchiv NRW W Fürstabtei Corvey-Urkunden Nr. 1a (813 Mai 9)

De oorkonde³² van 1040, waarin keizer Hendrik III al zijn goederen en rechten in de “villa gruninga” schenkt aan de bisschop van Utrecht.

³² <http://www.groningerarchieven.nl/historie/groningen-in-stukken/de-schenkingsakte-van-1040/4-de-tekst-van-de-oorkonde-2>.

De ridder van Norch.

In een oorkonde uit het jaar 1206 (Oorkondenboek Groningen Drenthe volgnummer 43; ogd0043;) komen we de naam tegen van Hendrik van Norch (Heinrico de Nurch). Hij wordt als getuige genoemd in deze oorkonde waarin Theodoricus, bisschop van Utrecht, verklaart van Fredericus, abt van Ruinen, de kerken van Steenwijk en Borne verkregen te hebben alsmede de kapel van Westerbork benevens enige tienden voor enige tienden in ruil tegen de kerk van Beilen. De naam van Norch komt verder nog 40 keer voor in oorkonden, zoals vermeld in het Oorkondenboek Groningen-Drenthe.

Henric, Henricus of Heyne (Hendrik) van Norch komen we tegen in de oorkonden nummers 215, 248, 252, 271, 282, 283, 293, 297, 340 en 699, dat is tussen 1206 en 1383.

Herman van Norch komen we tegen in de oorkonde nummer 336 in het jaar 1334, samen met Johan van Norch.

Otto van Norch zien we vermeld in de nummers 252, 282, 283, 284, 286, 291, 292, 293, 294, 297, 304, 305, 312, 336, 340, 342, 345, 573 en 618, een periode tussen 1316 en 1374.

Otto van Norch Johzn. wordt vermeld in nummer 519, jaar 1362.

Rodolphus of Rolof (Rudolf of Roelof) van Norch komen we tegen in volgnummers 64, 83, 92, 94, 109, 120, 282, 283 en 297, de jaren 1219 tot 1326.

Wycher van Norch, broer van Otto van Norch, kanunnik in Steenwijk, staat vermeld in nummer 336 in het jaar 1334. Wycher van Norch, zoon van Otto wordt hierin ook vermeld.

Arnd, (Arend) van Norg komen we tegen in volgnummer 282 en 283, jaar 1324.

Bij de oudste Henric vinden we de toevoeging "ridder". Niet alle van Norchs hebben deze toevoeging. De titel "ridder" als adellijke titel komt oorspronkelijk alleen voor bij de Zuid-Duitse adel. De titel ridder elders in Europa werd destijds door de landsheer toegekend als persoonlijke titel en eindigde met diens dood.

In volgorde van de oorkonden komen we de naam "van Norch" dus tegen in de volgnummers 43 (jaar 1206) 64, 83, 92, 94, 109, 120, 215, 248, 252, 271, 282, 283, 284, 286, 291, 292, 293, 294, 297, 304, 305, 312, 336, 340, 342, 345, 519, 573, 618 en 699 (jaar 1382) van het oorkondenboek Groningen-Drenthe.

In deze oorkonden komen we vele namen tegen. Wanneer we die in een genealogische database plaatsen krijgen we een overzicht van de leenmannen en hun familie.

In een oorkonde uit het jaar 1204 wordt een Hendrik de Crane vermeld, borgheer van Kuinre. Deze Hendrik heeft een wapenschild dat precies overeenkomt met het wapenschild van Norch. De eerste Hendrik van Norch wordt vermeld in een oorkonde van 1206. We mogen aannemen dat de Hendrik van Norch dezelfde persoon is als de Hendrik de Crane van Kuinre.

Mogelijk houdt de naam "Cranegat", een bovenloop van de Kuinder, weergegeven op de kaart Veenhuizen 1639, verband met deze Hendrik de Crane van Kuinre.

De heren van Kuinre waren ook leenheer van Orch (Urck) en Emelweerd (Emmeloord), destijds een plaats op Schokland. In latere oorkonden zien we een paar keer in plaats van Norch, van Orch vermeld bij duidelijk dezelfde persoon als leenman van goederen nabij Norg. Dit is geen verschrijving, want de basis van het leenbezit is het territorium Urck, ook geschreven als Orc of Oric. Omstreeks 1175 is de burcht Kuinre gebouwd en in leen gegeven aan de leenman Hendrick van Urck. Diens zoon Hendrik huwde met een zuster van prefect Egbert van Groningen en verkreeg het landgoed Eyen in leen. Dit paste heel goed in het streven van de bisschop van Utrecht om meer grip op Friesland te krijgen. Bij Kuinre was regelmatig strijd tussen graaf Willem van Holland, die ook graaf van Friesland was en Hendrik van Kuinre, gesteund door de bisschop van Utrecht, aan wie door de keizer Friesland was beloofd.

De borg nabij het Eener diep, zowel het eerste mottekasteel als de latere Oldehof, zullen in eerste instantie in de boeken van de bisschop vermeld zijn als leengoed van Hendrik van Orc, maar door de ligging van Norch, de belangrijkste Saksische nederzetting in de buurt, zo gaandeweg ook zijn aangeduid als "van Norch".

En zo werden ook alle andere leenmannen aangeduid. Van Groningen, van Coevorden, van Steenwijk enz. De familienamen hebben echter niets met deze plaatsen te maken. Hun wortels liggen elders en onderling zijn er vele familierelaties.

Zij zijn oorspronkelijk allen afkomstig uit gebieden ten zuiden van Drenthe, waar al vele eeuwen eerder edelen leengoederen hadden verworven. De ridders die zich in Drenthe hebben gevestigd en zijn blijven wonen hebben later wel als Drentse adel een plaats gekregen in het Landschapsbestuur. De haat van de Drentse boeren tegen ridders als vertegenwoordigers van vreemde machthebbers verdween door de eeuwen langzamerhand en de bovenlaag van de Drentse eigenerfde boeren vermengde zich na 1500 met nazaten van de ridderfamilies. Door hun macht en de relatieve rijkdom konden nazaten gemakkelijker bezit verwerven door nieuwbouw op domeingronden die dan in leen werden verkregen of door het verkrijgen van leengoederen van kloosters, waaronder ook goederen die oorspronkelijk bezit waren van eigenerfde boeren.

Ridderschap en Eigenerfden vormden het bestuur van Drenthe onder voorzitterschap van de Drost.

In de jaren na Karel de Grote en tot aan Karel de vijfde heeft Drenthe woelige tijden gekend. De Drentse boeren inclusief de burgers in Groningen wilden meer vrijheid. Zij vonden steun bij de drost in Coevorden die ook wel wat meer vrijheid van handelen (= macht) wilde.

De leenmannen van bisschoppelijke goederen in Drenthe, vooral de clan van Norch, hebben altijd de zijde van de bisschop gekozen. Dat waren zij ook verplicht als hofhorigen. Wie zich daaraan onttrok werd bestraft met het ontnemen van het leengoed.

Na de slag bij Ane, 28 juli 1227, waarbij bisschop Otto sneuvelt en met hem vele telgen uit de Drentse adel, o.a. Conraedt van Steenwijk, Frederik van Anlo, Roelof van Uffelte, Rudolf van Roden, Rutger van der Ese en Hendrik van Vledderinghe uit Drenthe, kregen de Drentse edelen het even moeilijk, tot aan het moment dat de nieuwe bisschop zijn gezag herstelde. 100 jaar later waren er weer onlusten tussen de Drentse boeren, gesteund door de kastelein van Coevorden en de ridders in Drenthe in casu de clan van Norch en vrienden, de steunpilaren van de bisschop van Utrecht. Een oorkonde van september 1324 geeft weer wat er aan de hand was.

“Wy Johan , bi der ghenaden Goeds bisscop t’ Utrecht, maken cont alle denghenen, die desen brief zien zellen of horen lesen , dat wi ghelovet hebben ende gheloven mit goeder trowen, dat wi Henric van Orch, ridder, Arnd, Rolof ende Henric siin kinder, Henric van Elde, Herman van der Polle, Rolof van Langhel, Menscen van Echte, Gerid Clencken, Jan sinen broder, Otten van Orch, Volkier veren Ermgerden soen, Rutger sinen broder, Conraerd van den Chore, Jan sinen broder ende Ecbrecht van Echt(en), knapen, hure maghe, hure vriende ende hur medehulpers, te helpen ende te raden ende bi te staen tieghens de Drenthen na onser macht, hur recht tieghen de Drenthen te vervolghen ende hure onrecht te verweren ende in onzen lande ende ute onzen lande te riden ende te comen, alst hem ghevoghet. Ende wert t sake, dat hem ons lands ende stede ghebrake, so woud wise bi ons selves live op ons huse ende slote onthouden ende enghen zoen buten dese lude ende buten huren rade mitten Drenthen te maken noch an te ghaen. Ende woud se oec yemant veronrechten, want si voer ons comen willen, so wil wise, bescermen ende houden voer alle deghene, die se veronrechten wilden. Ende want si ons ende onsen nacomelinghen desghelikes ghelovet hebben, die in den tyde bisscop tUtrecht is, so wil wi , dat si ons nacomelinghen, die bisscop t Utrecht siin, houden sulc voerwaerde als i ons hebben ghelovet, also verre als ons nacomelinghe houden hem dese ghelovede, die wi hem ghelovet hebben. Voert eest voerwerde: So wat dese voerseide lude winnen bi onser baniren, bi onsen scout ocht richter, dat sel wi gheli(ken mit) him deilen; ende wat si buten onsen scoud ons banire ende ons knapen winnen op die van Drenthen, dat zelen si selve deilen onder hem. In orconde des brieves mit onsen groten zeghel bezeghelt. Ende bidden eersamme lude heren Gyselbert, here van IJselsteyne, heren Thomaes van Dijst ende Alfer van der Scuren, dat si desen brief mit ons in orconde bezeghelen.”

De genoemde ridders beloven in een aparte oorkonde van 7 september 1324 dat zij de bisschop zullen bijstaan in de strijd tegen de Drenten.

De huizen van de Drentse ridders waren aangevallen door de Drentse boeren en de schade was kennelijk zo groot dat de ridders steun zochten bij hun leenheer de bisschop van Utrecht om die schade te gaan verhalen op de boeren.

Mede aanleiding was waarschijnlijk een voorval uit 1321 toen graaf Johan van Bentheim met ridder Hendrik van Norch en een aantal knapen het klooster te Assen hadden overvallen en beroofd. De aanleiding daarvan is niet duidelijk, maar waarschijnlijk betrof het een geschil over een aantal runderen.

Wat wel duidelijk is dat na de slag bij Ane in 1227 de Drentse boeren zich meer bewust werden van hun eigen kracht door eendrachtige samenwerking. Ook nu in 1324 versloegen zij hun tegenstanders de ridders van Drenthe en de bisschop van Utrecht. Het leidde ertoe dat de belangrijkste ridders, leenmannen van de bisschop van Utrecht, uit Drenthe werden verbannen. Dat waren de van Norchs, Clenckes, van Echten, van den Ghores (van Steenwijk) en de van Ruinens, allen aan elkaar verwant. Zij vestigden zich in Kampen, een overgebleven bolwerk van de bisschop. Zij hielden zich in Kampen bezig met de handel in landbouwproducten, voornamelijk graan. De Kamper Schepenakten maken hier melding van. Het kiezen van Kampen als tijdelijke woonplaats is voor de van Norchs niet iets ongewoons. Zij waren leenmannen van goederen die oorspronkelijk volgens de richtlijnen van Karel de Grote waren aangelegd als landgoederen bestemd ter voeding van het hof en het leger van Karel.

De goederen werden dus vanouds richting het zuiden vervoerd. Kampen was in die tijd de belangrijkste handels- en overslagplaats van goederen. De van Norchs kwamen er regelmatig. Dat blijkt ook uit de Kamper Schepenakte van 29 augustus 1318, een garantieverklaring van Otto van Norch voor een bedrag van bijna 10 mark en van 4 oktober 1319 borgstelling bij levering van winterkoren. Data die ver voor 1324 liggen, toen “die van Norch” uit Drenthe werden verbannen.

Het verklaart ook het bezit van de van Norchs in Halen van een hof met het recht van herberg. Het vervoer van graan van Norg naar Kampen zal met ossenwagens zijn gebeurd. Dat zal in meerdere etappes plaatsgevonden hebben. Van Norg naar Halen, van Halen naar Ruinen, van Ruinen naar Steenwijk en van Steenwijk naar Kampen. De laatste etappe zal dan waarschijnlijk per schip zijn gegaan. Onderweg zal men ook het graan van Echten, Ruinen en Ansen hebben kunnen meenemen. De van Ruinens komen namelijk niet voor in Kamper Schepenakten, terwijl ook door hen graan zal zijn verbouwd wat verhandeld moest worden.

Op 10 juni 1327 berichten deken en kapittel van Utrecht aan burggraaf Reynaldus van Koevorden, en de gemeente van Drenthe, dat zij verzoeken om de verbannen *lieden van Norch* weer toe te laten en de vier door hen aangewezen borgen schadeloos te houden.

Dat zullen de borgen Oldehof te Een, zeer waarschijnlijk ook de Klenke te Oosterhesselen en de borg te Echten en mogelijk de borgen te Ansen/Ruinen zijn.

De bezitters/bewoners van deze borgen hebben altijd het trouwst de bisschop gediend en hadden familiebanden.

Waarschijnlijk was de borg Oldehof dusdanig beschadigd dat deze niet meer is hersteld.

Het leengoed Eyen/Norch is van Hendrik van Norch overgegaan op zijn zoon Arend. Deze had een dochter Lamme die omstreeks 1350 gehuwd is met Roelof van Steenwijk. Deze Roelof is leenheer van de Norchse goederen geworden.

Roelof was ambtman (drost) van Drenthe en woonde in of nabij Coevorden. Hendrik van Norchs broer Otto was gehuwd met Ida van Ruinen. Hun oudste zoon Johan kreeg het leengoed Ruinen en heette vanaf dat moment Johan van Ruinen. Een zoon van Johan was Arend (ook wel Arend Huys genoemd) die trouwde in 1359 met Lamme van Gasselte en na haar dood met Agnes van den Clooster.

Arend en Lammes oudste zoon Johan werd ook leenman van de goederen in Ruinen. Hun dochter Johanna huwde met Berend van Munster, waarna deze leenman werd van de goederen te Ruinen in 1425.

De in 1324 verbannen Otto van Norch had een broer Wycher. Deze was kanunnik in Steenwijk, ook pastoor in Vries en deken van Drenthe. Zijn zuster Johanna trouwde met Johan van Steenwijk. Zijn zuster Bertha met Rudolf van Ansen en een andere zuster trouwde met Rudolf van Peize van Almelo.

De eveneens in 1324 verbannen Hendrik (Heyne) van Norch was de oudste broer van Otto.

De naam van Norch komen we na 1350 niet meer in oorkonden tegen.

Wel in een ordel van de Etstoel in 1473.

Een Henricus te Norch die zich benadeeld voelde wegens het niet voldoen door de Drentse boeren aan verplichtingen jegens hem op basis van een oud recht, namelijk het betalen van één krumsteert door elke Drentse boer en een halve krumsteert door elke keuter.

In de oorkonden komen ook namen voor van nazaten van Norch waarvan geen verdere gegevens bekend zijn. Waarschijnlijk hebben enkele van hen wel voor nageslacht gezorgd.

Na 1650 duikt de familienaam van Norch of van Norgh of van Norg of alleen Norg weer op in de kerkregisters en de registers van de burgerlijke stand.

Op 6 oktober 1665 wordt een Roelef van Norch gedoopt in de A-kerk te Groningen. De vader was Hindrick Barelds en de moeder Annichjen Meiners.

In 1756 een Wicher van Norg te Zuidlaren als vader van Harm en Jan.

Ook in 1756 een Jacob Hendriks van Norg te Peest, gehuwd met Jantje Roeberts. Nakomelingen vinden we voornamelijk in het gebied tussen Zuidlaren en Spijk in Groningen.

Deze zijn vermoedelijk nakomelingen van Roelof van Norch, zoon van Arend van Norch en Lamme van Gasselte, die zich in 1365 in Gasselte hebben gevestigd.

Maar het is niet uitgesloten dat er nog andere mannelijke nakomelingen van voor 1400 zijn geweest die de naam van Norch of Norg of Norgh als familienaam hebben doorgegeven en voor nakomelingen hebben gezorgd. Er is te weinig houvast om hier met zekerheid iets over te zeggen.

Het leengoed in Norch en Een is in 1350 na het huwelijk van Lamme van Norch met Roelof van Steenwijk, bij de van Steenwijks gekomen. Daarna bij Roelofs zoon Johan van Steenwijk. Johans dochter trouwde met Roelof Knasse omstreeks 1425.

De Knasses stammen rechtstreeks af van het geslacht van Eelde en verder terug van de Groenenbergs, de eerste prefecten van Groningen. Roelof had twee kinderen waarvan zoon Johan, geboren in Westervelde, het leengoed verkreeg. Deze trouwde met Hendrikje Tymens Aving en uit dit huwelijk zijn drie kinderen bekend, Arend, Willem en Johan de jonge Knasse.

Deze laatste huwde met Grete omstreeks 1495 en zij kregen drie dochters waarvan de jongste Hendrikje Knasse huwde met Joachim Lunsche. De leengoederen zijn daarmee in de familie Lunsche gekomen, later Lunsingh genoemd. De naam Lunsche is een Westfaalse naam. In het Nederduits is een Lünscher iemand die uit Lüdenscheid komt. Vermoedelijk zijn ook de Lunsches als dienstmannen van heersers in de middeleeuwen naar Drenthe gekomen.

Zoon Herman Lunsche van Joachim en Hendrikje huwde met Freykien Brunneger, een dochter van een ette uit Bronneger. Hermans vader Joachim was ook ette en zo zullen die twee elkaar wel hebben leren kennen. Herman en Freykien waren de bezitters van het Broeninger Erf in Veenhuizen, vermeld op de kaart Veenhuizen 1639, waarschijnlijk dus door Freykien ingebracht in het huwelijk. Op 11 april 1700 heeft een nazaat Warmolt Lunsingh de leenplicht afgekocht tegen betaling van 75 Carolus guldens. De bezitter van het leenrecht was toen Gerard Sloet van Sinkgraven.

Enkele bijzondere vermeldingen van de heren van Norch.

De meeste vermeldingen in oude oorkonden van de naam van Norch hebben betrekking op het aanwezig zijn als getuige of als zegelaar van akten waarin zaken van anderen worden geregeld. Maar in enkele oude stukken zijn zij zelf de hoofdpersoon of hoofdpersonen. Die stukken geven incidenteel een kleine indruk van hun betrokkenheid bij het maatschappelijk gebeuren.

Schepenboeken van de stad Kampen.

(Kamper Schepenacten nr. 71).

29 augustus 1318, Otto van Norch; garantieverklaring voor een bedrag van 10 mark (Samen met andere Drentse lage adel); verder ook nog:

4 oktober 1319, Otto van Norch en anderen stellen zich garant voor 454,5 schepel goed winterkoren.

28 december 1324, 90 mark als aandeel in de bruidsschat voor de zoon van Rolof van Echten;

16 januari 1325, schuldbekentenis ten gunste van Pelgrim van Putten, bedrag 90 mark;

16 april 1325, zekerheidsstelling voor een betaling;

4 juli 1325, verklaring van vrijwaring bij een korenleverantie;

11 november 1325, borgstelling bij een korenleverantie van bijna 21 mark;

17 november 1325, schuldbekentenissen van 4 pond en 71/2e stuiver, 9 pond en 5 pond;

21 februari 1326, schuldbekentenis van 24 Brabantse marken;

9 maart 1326, schuldbekentenis van 100 pond klein;

20 april 1326, zekerheidsstelling voor de levering van 100 schepel graan;

22 december 1326, schuldbekentenis van 30 mark;

5 februari 1327, borgstelling voor Geert Clencke;

28 februari 1327, een schuldbekentenis.

In bovengenoemde 16 vermeldingen komt hij negen keer voor samen met Coenraad van de Gore, een familielid, acht keer met Geert Clencke, drie keer met diens broer Johan Clencke, twee keer met Arnold Lansinge, en één keer met Gyse Geuzinge, Bertold van Ansen, Volker van Echten, Rolof van Norch Hendrikzoon, Wicher van Norch zijn broer (kanunnik te Steenwijk).

Abdij Assen oorkonden

4 mei 1315

RENOLDUS DE COVORDIA en zijne kinderen verklaren, dat hun geschil met de abdij te Assen over het drassig land tussen de huizen Venehusen en Pathus, - door de scheidsrechters HINRICUS DE NORCH, ridder, GHODFRIDUS DE BORCLO Reinolds broeder, FREDERICUS rector der kerk van Rolde en WICHERUS (pastoor) van Vries en deken van Threnthia- (*Opmerking: Wicher was een broer van Hendrik van Norch*) is beëindigd in dezer voege:

dat de abdij jaarlijks uit het huis Pathus 1 vat boter, uit de weide Burchmat 3 hoenders en uit het huis Venehus 3 hoenders zal opbrengen in het kasteel te Covorde; dat de abdij haar vee van 't huis Venehuse in de weide der marke van Covordia mag blijven weiden, mits het geen schade toebrengt aan het gezaaide en daarvoor ten behoeve der burgers van Covorde voor hunne koeien moet gereed houden 2 stieren;

dat RENOLDUS voor de van de abdij ontvangen 125 Osnabruck'sche marken zal tevreden stellen GHERARDUS KLINKING, diens broeders en de verdere markegenooten van Couordia en bepaaldelijk CESARIUS DE COVORDIA;-de Frisones, die hij geplaatst heeft in het drassig land, zonder schade en hinder der abdij zal doen vertrekken; en ook nimmermeer verlof zal geven om te bouwen of te wonen in 't drassig land, dat voortaan ten gebruike zal zijn van de beide genoemde huizen; terwijl der abdij het recht wordt toegekend meerdere huizen daarin te bouwen, mits het huis Venehuse niet dichter worde gebracht aan de villa Covorde. Met medebezegeling door RENOLDUS' "nepos" HINRICUS DE BORCLO en de universitas terre Threnthie. (*"nepos = kleinzoon*)

12 mei 1321 (1)

Paus JOHANNES (XXII) draagt, op verzoek der Cistercienser abdij te Ascen, den abt van Clarecampus op, haar en hare goederen te beschermen tegen roof en geweld, door hen die overlast aandoen te bedwingen met de kerkelijke censuur, mits hij zich niet inlate met zaken, die om eenige reden niet tot zijne bevoegdheid behooren.

12 mei 1321 (2)

Paus JOHANNES (XXII) draagt, op verzoek der Cistercienser abdij te Ascen, den abt van Clarecampus op, te zorgen dat de goederen, die onwettig vervreemd of onttrokken zijn aan de abdij te Ascen, worden teruggegeven, door allen die zich hiertegen verzetten door de kerkelijke censuur daartoe te dwingen,-en de getuigen, die zich uit genegenheid, haat of vrees zouden willen onttrekken getuigenis af te leggen, door gelijke censuur daartoe te dwingen.

12 mei 1321 (3)

Paus JOHANNES (XXII) draagt, op de klacht der Cistercienser abdij te Ascen tegen JOHANNES graaf van Benthem, HENRICUS DE NURECH, ridder, HERMANNUS DE LAGHE, ADOLFUS DE BRANTELGHETE, GERARDUS DE DOLRE, HERMANNUS DE TILGHOTE, ADOLFUS DE TWICKELE en HERMANNUS dictus Koc, "armigeri", die haar lastig vallen over runderen enz.,-den abt van Clarecampus op, de zaak te onderzoeken en te beslissen, mits hij geen ban of interdict uitspreke tegen het gebied van den graaf zonder bepaalde opdracht des pausen.

(Opmerking: Hendrik van Norch, kennelijk bevriend met Johan van Bentheim, raakte betrokken bij een geschil tussen Johan en het klooster te Assen. Johan kwam met een aantal knapen, in opleiding voor ridder, vanuit Twenthe naar Assen om verhaal te halen. Hendrik, anders een getrouw volger van de bisschop en de kerk, had kennelijk genoeg redenen om hem te helpen zichzelf schadeloos te stellen vanwege de kwestie met de runderen en beroofden het klooster van goederen. De Paus vond dit een ernstige zaak en belaste de abt van het klooster Klaarkamp om dit te onderzoeken en de schuldigen te straffen. Hoe het is afgelopen is mij niet bekend. Het was in die tijd wel onrustig in Drenthe geworden. De prefect of schout van Groningen en de drost of kastelein van Coevorden (familie van elkaar) wilden wel wat meer vrijheid van de bisschop van Utrecht en zij werden gesteund door de burgers van Groningen en de boeren van Drenthe. De van Norchs, als trouwe volgelingen van de bisschop, kregen het moeilijk in Noord Drenthe.)

Omstreeks 1323 oorkonden IV 285a en V 285b

Ruzie tussen van Norch en Hopsingers. Hendrik van Norch beklaagt zich bij de bisschop van Utrecht. Vrij vertaald:

Heer van Utrecht. Wij, Hendrik van Norch, ridder, onze kinderen, Otto van Norch en al onze vrienden en helpers van Norch melden u en klagen bij u over de misdragingen en het geweld dat ons is aangedaan door de Hopsingers. *(Aanhangers van de schout Hoptas in Groningen)*

Ten eerste melden wij u dat een knape van de Hopsingers, geheten Knobbe, een knape, Allardszoon van Steenberg verwond heeft, die verwant was aan Ketelhoed *(Opmerking: Ketelhoed zal niet zijn echte naam geweest zijn maar een bijnaam. Een ketelhoed is een onderdeel van het heergewaad, namelijk een helm in de vorm van een ketel. Wat de echte naam van Ketelhoed was is niet bekend. Hij woonde kennelijk niet in hetzelfde huis als dat van Hendrik van Norch en zijn kinderen.)* van Norch en Allards Wacker en zijn broer, die ons van Norch niet bekend zijn. Toen zond Ketelhoed ons tot driemaal toe een bode. Toen zijn wij naar zijn heem (erf) gegaan en toen wij daar kwamen, zagen wij niemand. Toen zijn we de schuur binnengevallen en daar kwam Steven van Borculo *(familie van de drost Reinold van Coevorden)* en die wierp Henric, de zoon van heer Heyne *(Hendrik van Norch)* een muursteen tegen het hoofd, zo dat hij lang voor dood bleef liggen. Toen vochten zij, die van het hof af kwamen, en wij weer op het hof en toen werd Allard *(van Steenberg)* gewond. Dat deed Wacker en Ketelhoeds zoon (?) heeft Wacker, *(die ook gewond was)* en zeer veel leed, toen gedood. Toen dat gebeurd was beriepen zij

zich onterecht op lantrecht met een onterecht oordeel dat te Norch terecht zou zijn geweest. *(Opmerking: dit moet dan veel later zijn geweest)* Toen mijn Heer van Norch (*Otto?*), zijn kinderen en zijn vrienden dat vernamen, bood ik, Henric van Norch en mijn kinderen en mijn vrienden en 300 man met ons aan de Heilige onschuldig te wezen aan Allards dood. Toen dat niet helpen mocht boden wij, om Allards dood te vergoeden, honderd bruine Engelse marken ten einde aan Herman van Eelde, de schout, en aan Herman Polman, die toen ter tijd eerbare lieden waren, die in de Landdag zaten en de wet kenden. Dat alles mocht echter niet helpen, want wij moesten van hen een windmolen afbreken en nog vier van onze beste huizen. *(Opmerking1: de ridderschap maakte dus in die tijd al deel uit van het Landsbestuur)* *(Opmerking2: Hiermee wordt gezegd dat de van Norchs over meerdere goede huizen beschikten die als borgen of versterkte huizen werden aangemerkt door hun tegenstanders en die daarom belang hadden bij afbraak. Die huizen zullen op leengoederen hebben gestaan en bewoond zijn geweest door leden van de familie van Norch. Waar precies is niet aan te geven, maar er zijn percelen in Een en Norg die qua vorm en andere kenmerken doen vermoeden dat er een versterkt huis of borg kan hebben gestaan.)*

Deze boodschap bracht ons Heer Frederik van Rolde en Heer Roelof van Gieten.

En willen zij dit tegenspreken, dan willen wij, wat wij hier gezegd hebben, met goede lieden getuigen.

De hierboven vermelden hebben ons de volgende schade aangebracht:

Hendrik van Norch voornoemd en onze kinderen schade aan onze goederen voor 300 bruine Engelse marken (=sterling). *(Deze Hendrik is vermoedelijk Hendrik zoon van Heyne)*

Roelof van Langelo aan zijn goed voor 100 marken;

Johan van Norch aan zijn goed voor 20 marken;

Roelof zijn broer voor 20 bruine Engelse marken; *(Roelof, zoon van Heyne, bezat het goed Haddinghe in Een)*

Coenraad van de Ghore en zijn broer (Jan) voor 40 mark; *(kinderen van Johanna van Norch, zuster van Hendrik en Otto)*

Otto van Norch en zijn broer voor 40 mark; *(Die broer kan Wycher zijn, priester,, maar waarschijnlijk is het Gerard; die zou dan ook in Een een hofstede hebben gehad)*

Clencke van Coevorden en zijn broer voor honderd mark;

Johan van Echten en Mense van Echten en Egbert wegens brandschade en andere schade voor 200 mark;

Volker en zijn broer voor 40 mark;

Godekin van Echten voor 10 mark;

Johan Kalff voor 20 mark.

De som van deze schade voor de van Norchs beloopt 910 mark, nog afgezien van de schade die wij en onze helpers daarbuiten nog hebben opgelopen.

(Opmerking: Onduidelijk zijn de vermelde familieverbandingen gezien andere oorkonden. Wel duidelijk is dat er in Steenberg en een Allard woonde die verwant was aan de van Norchs. Ook Roelof van Langelo zal verwant zijn aan Norch. Coenraad van de Ghore zat op het landgoed de Ghore bij Steenwijk en was ook verwant aan Norch, evenals de Clenckes en de van Echtens. Dat ook deze schade hebben opgelopen, volgens de opgave van Hendrik van Norch, betekent dat meer strijd heeft plaatsgevonden dan alleen bij Een of Norg. De Drentse boeren zullen daarbij een stevig handje hebben geholpen. Die wilden wel af van de Bisschop van Utrecht als heerser. De van Norchs zagen zij als de veregenwoordigers van de bisschop. De van Eeldes en de van Peizes hadden de kant van de Groninger schulde gekozen. Zij hadden van oudsher daarmee ook nauwere familiebanden. De van Norchs waren van oudsher nauw verbonden met de Zuidwest Drentse ridders. In Noord Drenthe stonden de van Norchs dus eigenlijk alleen. Deze schermutselingen hadden tot gevolg dat in 1324 de Bisschop van Utrecht, net als in 1227, met een leger naar Drenthe trok, maar opnieuw werd verslagen door de Drentse boeren. De van Norchs werden verbannen uit Drenthe. Zij mochten na een aantal jaren wel weer terugkeren, maar met hun macht in Noord Drenthe was het gedaan. Het tijdelijk verblijf in Kampen had veel geld gekost. De borg Oldehof is niet weer hersteld en veel goederen moesten worden verkocht. De van Norchs hebben zich hersteld in Zuidwest Drenthe, waar een nazaat Johan Heer van Ruinen werd.)

Omstreeks 1323 van de andere partij:

Wij, Hendrik van Eelde, schout, Herman Polman en zijn kinderen, jonge Tyese en zijn kinderen, Egbert van Peize en zijn broer, Hadekin Aloffssoon, Ghelis Weygherinc en zij die met ons verdreven zijn, beklagen zich bij u, ten eerste, dat wij Henric en Herman Polman, als borg hebben, omwille dat wij betrouwbare lieden zijn, Johan ten Voorde, voor 25 Engelse mark, die wij betaald hebben, en voorts betalen zullen als gebruikelijk is tegen die van Norch, die ons niet schadeloos houden en deze, Otto en Coenraed van Norch hebben ons bij open brief laten weten dat wij hen voor geleden schade voor Pasen betaald moeten hebben. Voorts beklagen wij ons bij u dat zij Polman en zijn zoon gevangen hebben genomen en de vrouw en de kinderen mishandeld hebben en dreigden de kinderen te zullen slaan maar hebben ontfuord en mijn vrouw Hendrikje van de schout gevangen wilden nemen en de vrede verbroken hebben en met gewapender hand Gelkens huis, Weygerincks huis, Lukiens huis, Goldknape hebben vernield en zich niet gehouden hebben aan de zoen die ze beloofd hebben aan Polman en zijn kinderen en drie andere vredesovereenkomsten met mij Hendrik (van Eelde) gebroken hebben. Dat willen wij als waarheid bewijzen met degenen die de vrede gemaakt hebben. Dit hebben zij ons gedaan boven landvrede en boven vrede, Henric van

Ansen, Bertolds Alberinc, Egbert van Peize en Ludekin Botens zoon, Herman zijn broer, Bertold van Ansen. En door het verbreken van deze vrede hebben zij ons schade aangebracht over 150 Engelse mark voor dit onrecht, waar wij niets voor terug gedaan hebben en de schade niet verdiend hebben. En zouden zij naar het juiste landrecht onze schade vergoeden, die ze ons hebben aangebracht dan zou deze boven 300 mark bedragen.

3 november 1334

RODOLPHUS, zoon van EGGELBERTUS DE PEYDZE ridder, en zijne zoons EGGELBERTUS, RODOLPHUS, BERNARDUS en HERMANNUS dragen voor burenen van Halen hunne goederen aldaar over aan de abdij in Assen en aan HENRICUS, cureit in Elede, met zijn broeder HERMANNUS gezegd SCULTINGHE, ieder voor de helft.

(Opmerking: Rudolf of Roelof van Peize was getrouwd met een zuster van Otto, Hendrik en Wijcher van Norch. De goederen in Halen betreft de hof te Halen, met het recht van herberg, bezit van de van Norchs. Dit hof stond op de plaats of ongeveer op de plaats waar later, in de 19^e eeuw, het bekende restaurant "Napoleon" werd gevestigd)

3 juni 1335

ROELF VAN PEDZE verklaart te Dickeninghe den abt, broeder ROELF en broeder OTTO verzocht te hebben, aan OTTO VAN NORCH geene betaling te doen van de tienden te Halen, die zij van hem "ghedinghet" hadden, omdat hij (ROELF) de rechthebbende was en zijne rechten op het goed te Halen verkocht had aan 't klooster te Ascen, LUDULPH SCULTINGHE en diens broeder HERMAN.

21 maart 1374

ALEPH en MARCILIUS, "kercheer" resp. te Rolde en Zwtlaren, bepalen-in 't geschil tusschen de abdijen van Dickeninghen en van Assen over het recht van herberg van de abdij van D. over den hof te Halen (met de tienden te Halen aangekocht van OTTO VAN NORCH)-: dat de abdij van Dickeninghen 2 maal 's jaars "eens by grase ende eens by koerne" intrek mag nemen in den hof, hetzij dat de abt komt "self vierde met vier perden" hetzij dat hij zendt "twe personen met twen perden"; en dat ingeval van weigering door de abdij te A. de abt c.s. elders zijn intrek nemen en zijne onkosten dubbel op de abdij te A. verhalen mag.

Met medebezegeling door abt en gemeen convent te Dickeningen, ten getuige dat zij deze uitspraak zullen nakomen.

17 november 1398

De abdijen in Dickenynghe en in Assen verklaren, dat afgeschafft zal zijn het recht van herberg 2 malen 's jaars van eerstgenoemde abdij op den hof te Halen, waarvoor de hofmeester jaarlijks te Runen zal afleveren 2 Groninger mudden rogge.

Abdij Dickninge

8 december 1325 nr.40

ARNOLDUS LANSINGHE zoon van MEWEKINUS, den broeder van wijlen JOHANNES DE RUNEN (*Johan II*), schenkt, met zijne moeder,-na de toekenning eener kloosterprebende door de abdij aan zijne beide zusters AGNESA en LYSA,-aan die abdij eene rente van 4 emmers boter uit: eene hoeve bij 't huis van COENRADUS DE MEPPELE, halve hoeven van RYCOLVE HEYNGHE, FOLPARDUS gezegd MANNES, THETHARDUS FOLPARDUS'zoon en WIEKE BERINGHE, en viertelen van NANNO gezegd VRESE en SYFRIDUS DEDUEN. Met verklaring van STEPHANUS domicellus, zoon van wijlen JOHANNES DE RONE, dat hij zijne rechten op genoemde rente afstaat;-en van HENRICUS, schulte van Elede, OTTO DE NORCH en JOHANNES CLENKE, zwagers van genoemden STEPHANUS, dat zij deze schenking goedkeuren en bekrachtigen, dat zij beloven dat STEPHANUS en ARNOLDUS de acte zullen bezegelen, zoodra zij zelf zegels bezitten, dat ook zonder die zegels deze acte van kracht zal zijn en dat hunne zegels aan de acte zijn bevestigd.

(Opmerking: Hendrikus schulte van Eelde was getrouwd met een dochter van Johan II van Ruinen; Johan Clencke eveneens; dochter Ida van Johan II was getrouwd met Otto van Norch)

22 september 1327 nr.41

JOHANNES KLENCO en zijn zoon GHERARDUS verkoopen aan de abdij van Dickenijnghe eene rente van 11 mudden winterrogge en 3 mudden haver uit het huis Lodinghe in Wijsnere (*Wijster*); en beloven, terstond wanneer zij Drenthia in vrede kunnen binnenkomen, deze rente voor burenen in de villa Wijsnere aan de abdij over te dragen; op straffe van "leisting" te Vullenho door hen, OTTO DE NORCH en COENRADUS DE GOER. Met medebezegeling door de borgen.

(Opmerking: de lieden van Norch waren verbannen uit Drenthe en verbleven in Kampen. Leisting betekent vrijwillige gijzeling tot de schuld is ingelost)

25 maart 1334

OTTO VAN NORCH, zijne vrouw YDA, zijne kinderen WYCHER, JOHAN en HERMAN en zijn broeder WYCHER, kanunnik te Steenwijk, verkoopen en dragen over voor burenen en kerspellieden van Beylen aan de abdij van Dickenijnghe de tienden te Halen, grof en smal, met 't recht van herberg en van "vore dees sades" in Drente, door hen geërfd van hunne ouders; met belofte van vrijwaring, behalve voor de smalle tienden over den hof te Halen, de aan 't convent te geven vlastienden en de grove en smalle tienden over 't "kothus" Nysinghe. Met medebezegeling door HERMAN POLLEMAN, COENRAED VAN DEN GHORE en 't land van Drenthe.

(Opmerking: zie de oorkonde van dezelfde datum onder abdij Assen, waar Rudolf van Peize, gehuwd met de zuster van Otto van Norch, dezelfde goederen overdraagt, maar dan aan de abdij van Assen.)

15 januari 1335 nr. 45

OTTO VAN NORCH verkoopt aan 't convent van Dickenijnghe de tienden te Halen, na ze eerst, volgens zijne verplichting, te hebben aangeboden aan ROELEF VAN PEYDZE (*zijn zwager*), de kinderen van BOLE VAN ELDE (*zwager van zijn vrouws kant*) en 't convent van Assen.

15 januari 1370 nr. 80

HENRICUS perpetuus vicarius in Dwinglo, commissaris van den bisschop van Traiectum in de processen door de abdij te Dickeninghe te voeren, vonnist-in haar geschil met de abdij te Assen over den herbergplicht van het huis ten Houe in Halen, behoorende aan 't convent in Assen, tegenover de abdij in Dickeninghe, welken plicht de abt 4 malen in 't jaar vordert,-na verhoor der burgers van Hyken, die verklaarden gehoord te hebben, dat wijlen OTTO DE NORCH met den afstand van den tiend in Halen den herbergplicht voor 2 malen 's jaars overdroeg,-dat het huis ten Houe 2 malen 's jaars, nl. eens 's zomers en eens 's winters tot gezegd herbergen verplicht is.

Abdij Echten

11 september 1447 nr. 39

Rodoff Entes en Otte ter Hansouwe, huwelijkslieden van Steven ter Borch, en Folkeer Maurissingh en Roloff van Ummen, huwelijkslieden van Johan van Echten, verklaren huwelijksvoorwaarden te hebben opgesteld tussen Steven ter Borch Stevenszoon en Grete Johansdochter van Echten. Steven sr. zal zijn zoon geven de tienden te Norch, de hof te Lenferding, land op de Nijen Ackeren en al zijn goederen te Potterwolde.

Mocht Steven overlijden vóór Grete, dan krijgt zij 30 mud uit de tienden per jaar. Johan van Echten geeft zijn dochter zijn tienden te Lede van 36 mud rogge en uit zijn goederen bij de Slues is het ambt Hasselte 14 mud rogge per jaar. Bezegeld door de oorkonders. Gelijktijdige afschriften op papier. 1447 september 11.

(Opmerking: Uit deze oorkonde blijkt dat het goed Lenferding, nu Lemferding, een hof goed of landgoed was. Dit goed is in de oorkonde van mei 1040, zoals vermeld in het oorkondenboek Groningen-Drenthe aangegeven met de naam Lintherunge)

Heerlijkheid Ruinen

16 augustus 1465 nr. 5

Roelof van Laer heer te Ruynen en Johanna vrouwe van Ruynen verklaren, Johan van den Cloester te hebben beleend met een erf in het kerspel Norch in de buerschap Ede, onder de kerk van Venhuysen, behorend tot de heerlijkheid Ruinen, welk erf door Straele was nagelaten aan Reynolt van den Cloester, en geven hem kwijting voor het heergewaad.

Met vermelding als leenmannen van Johan Boelmans en Otto Wanynge.

(Opmerking: Dit moet het Esser of Camper erf zijn op de kaart Veenhuizen 1639)

Oordelen Drenthe.

Rolde Zworenmaandag 1463

3479. Item want de van Norch van oeldes de Borcker brugge ende dycke altois myt den van Rolde ende Vreser kerspel gemaect hebn, so sollen sie de brugge ende dyke voertan mede maeken, hueden ende waeren, gelyc den anderen voers.; desse brugge ende dyke solt sie maeken tusschen dyt ende sunte Johan ende we dyt nyet en doet, den sal men affpenden elck huys iii punt ende nochtant sollen sie sie maeken alse vorscreven staet.

(Opmerking: De Norgers waren kennelijk van oudsher verplicht, samen met die van Rolde en Vries, om de Borker brug en dijk (weg) te onderhouden. Mogelijk nog een verplichting uit zeer oude tijden toen graantransporten richting zuiden vanaf de landgoederen naar het centrale hof regelmatig plaatsvonden)

Rolde lotting Zworenmaandag 1473

3924. Item als van Hunricus to Norch vanden man, den hie vervolgede, is gewyst, want de droste gichtet, dat Hinricus om geclaeget hevet ende sich rechts boet, dair en deyl etten by weren, so sal Hunricus hebn van elcken bouwhuys inden lande van Drenthe i kromstert ende vanden kotter j kromstert, want het lant blyven wyll by den wylkoir, dair en breff van is, den Seijger van Rechteren besegelt hevet.

(Opmerking: Deze Hendrik van Norch had op basis van een wilkeur, gezegeld door de drost Seger van Rechteren, het recht om van elke Drentse boer een hele en van elke keuter een halve kromsteert (zilveren munt waarop een leeuwvoorkomt met een grote gebogen staart) te ontvangen. Wie deze Hendrik van Norch was is niet bekend. Tot nu toe is ook de wilkeur niet gevonden.)

Rolde pinksteren 1473

3959. Item want Hinrick van Norch gesproken hevet upden drosten ende up de etten, so hevet hy den drosten gebrocken twye xv marc ende elcken ette eens xv marck. *(Opmerking: De uitspraak in ordel 3924 heeft Hendrik van Norch 2 keer 15 mark gekost voor de Drost en 1 keer 15 mark voor elk van de 24 etten.)*

Rolde pinksteren 1486

4655. Item tusschen myn vrouwe van Assen ende Hinricus kynderen to Norch is geverstet. *(Opmerking: Of hier ook Hendrik van Norch wordt bedoeld is niet duidelijk maar wel waarschijnlijk. Wat er aan de hand was volgt hieronder)*

Rolde pinksteren 1487

4686. Item tusschen den convente van Assen ende Hinricks kynder to Norch alse vanden mudden to Inarlo, wair dat lose mudden sollen wesen dan nyet, is gewyst, want de abdisse ende vrouwe van Assen by oere selen salicheit over oir conventes segel van oir scryvet, dat de iijb mudden oir voir lose mudden verwysselt synt, so sal oir segel voir oeren eet staen, ende broder Zweder endec Egbert sollen sweren bynnen iii wecken dalse recht isd voir enen gestlyken rychter, dat de vorscreven mudden oir voir lose mudden gewysselte syn ende voir gene erfflyke mudden, also die broder selven upden rochte to gestaen hebn.

(Opmerking: Het betreft hier kennelijk een leenverplichting van de erfgenamen van Hendrik van Norch aan de abdij te Assen. Op welk goed dit betrekking had is niet bekend. Wat wel duidelijk is dat er in 1487 nog van Norchs actief waren in Norg)

Anlo sunte magnus in de kerk in 1488

4738. Item tuscen Lueken Zuedinge ende Egbert Luenscen is gewyst Luekens rochtbreeff ende bewijs, dat Bartolt Knasse, scholte to Norch, besegelt hevet stantachtich.

(Opmerking: Deze Bartold Knasse heeft op 3 mei 1487 het Hovingeerf in Een verkregen van Johan van Steenwijk. Dit erf was vroeger van de van Norchs.)

Genealogie van Norch.

Uit de vermelde gegevens in oorkonden kunnen we een genealogische database samenstellen. Er zijn echter beperkingen bij het aangeven van de juiste familieverhoudingen. Deels vanwege tegenstrijdigheden tussen vermeldingen in oorkonden van gegevens die dezelfde personen betreffen en deels vanwege vermelding zonder verdere aanknopingspunten. Ook de grote tussenruimte in tijd van vermeldingen roept vragen op of er niet een tussengeneratie moet zijn die niet ergens vermeld is. Het is bekend dat in de middeleeuwen, vooral in de vroege middeleeuwen, meisjes vaak huwden omstreeks de 16-jarige leeftijd. Bij vroegrijdig overlijden van de vrouw werd heel vaak (korte tijd) later hertrouwd. Leeftijdsverschillen tussen kinderen van dezelfde vader roepen soms onterecht argwaan op. In oorkonden wordt vaak de huwelijksrelatie niet vermeld of de voornaam van de vrouw niet. Vermelde kinderen zijn meestal alleen de zonen. Uit toegevoegde vermeldingen zoals ridder of knape krijgen we dan een indicatie van de leeftijd. Met al die beperkingen zijn onderstaande verwantschappen opgesteld. Gebruik is gemaakt van door anderen reeds gepubliceerde genealogieën. De basis is echter de naamsvermelding in de oorkonden en soortgelijke oude bronnen.

De parentelen staan op de website www.dorpshistorie.nl en worden bijgewerkt zodra nieuwe gegevens beschikbaar komen.

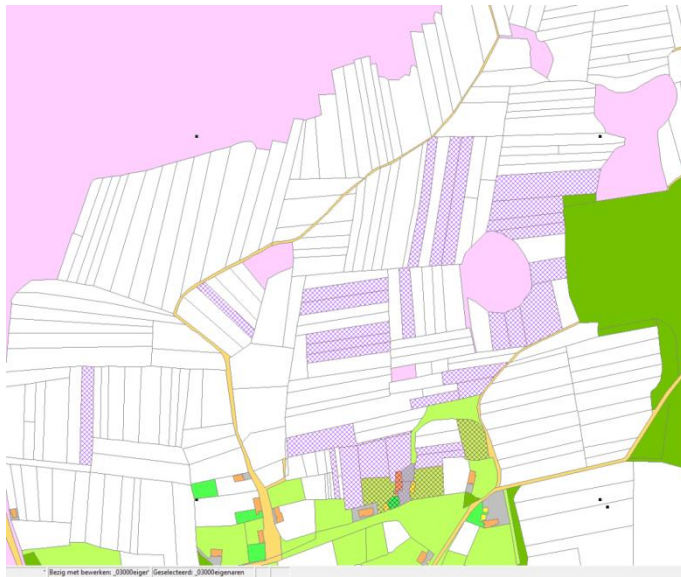
De voorouders van Hendrik (de Crane) van Norch en zijn vrouw.

De voorouders van Hendrik zijn moeilijk te traceren. Zijn grootvader was vermoedelijk Coenraet van Oric, (Urk) leenman van de bisschop van Utrecht. De voornamen van de nazaten doen vermoeden dat er banden zijn met de heren van Voorst, van Ramelo, van Zutphen en daarvoor Westfaalse gravenfamilies. De nu bekende lijn loopt via Adelhardus, voogd van Urk naar Koenraad van Beichlingen en verder naar Otto I van Northeim, hertog van Beieren, Benno van Northeim en zo verder terug naar Burghart II van Grabfeld (857-908) Hendrik de Crane was gehuwd met een dochter van Godfried van Sepperothe. Deze Godfried was getrouwd met de dochter, het enig kind van prefect Leffart van Groningen.

Deze Leffart was kort na 1140 tot prefect van Groningen benoemd door zijn broer Herbert van Wierum, welke bisschop van Utrecht was van 1139 tot 1150. Herbert had de prefectuur ontnomen aan Egbert van Groenenberg. Een andere broer Ludolf kreeg van Herbert Coevorden in leen en de jurisdictie over Drenthe. Voor een vierde broer Lambert was kennelijk geen machtige functie op dat moment beschikbaar en deze kreeg gronden in leen in de kop van Drenthe en bouwde daar een borg, waarbij het dorp Peize is ontstaan.

De 4 broers waren zoons van Rudolf van Wierum³³. Hun grootvader was zeer waarschijnlijk zoon Rudolf van Herman II van Werl uit zijn tweede huwelijk met Godila van Rothenburg.

Rudolfs halfbroer Bernhard III van Werl was graaf in Frisia en het was in die tijd de gewoonte om belangrijke functies binnen de adellijke families te vergeven en het liefst in de eigen familie. Rudolf kwam als kind uit een tweede huwelijk niet in aanmerking voor opvolging als leenman, maar zal in Fivelgo en Hunsingo die functie namens zijn halfbroer hebben waargenomen of als onderleenman zijn opgetreden. Herman II is in de historie van Westfalen te traceren. De lijn is verder te volgen tot en met Hendrik van Werl die leefde van omstreeks 915 tot omstreeks 985. In de periode 1040-1047 zijn de van Werls hun grafelijke rechten in Friesland tussen Lauwers en Eems door verschillende oorzaken kwijtgeraakt, maar door de benoeming van Herbert tot bisschop van Utrecht kreeg men de kans om de grip op dit gebied te herkrijgen.

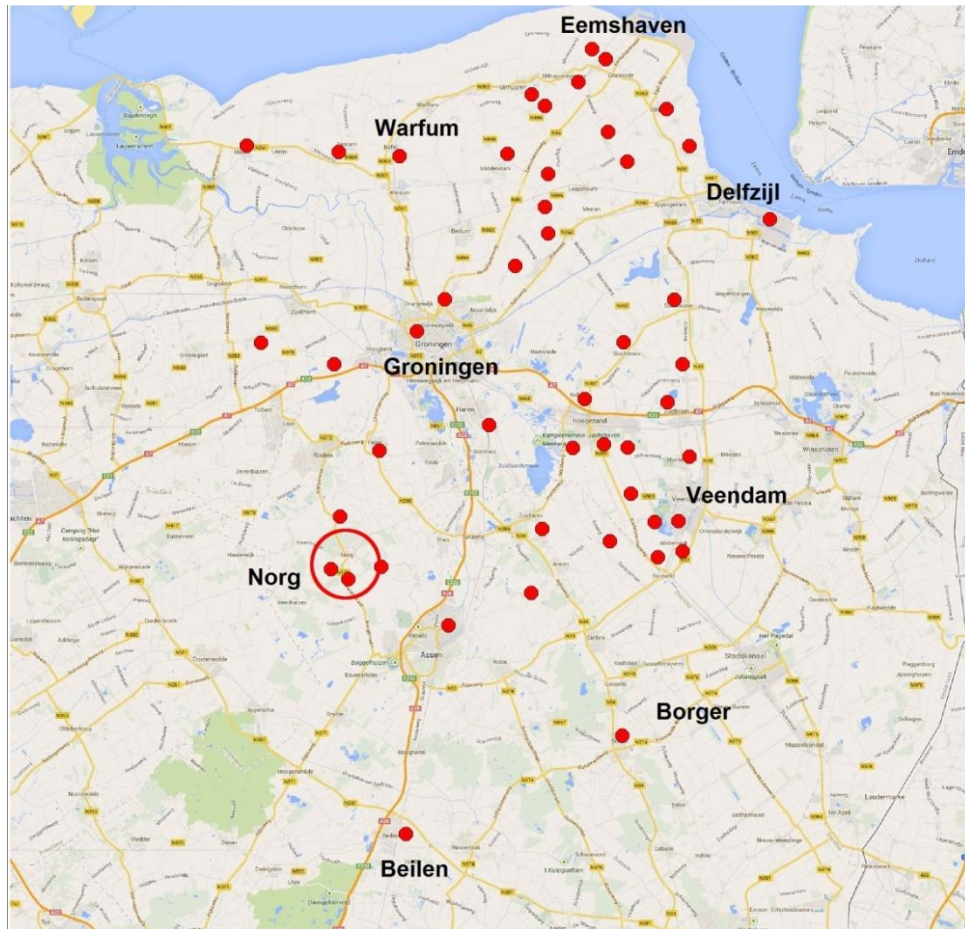
De nazaten van Hendrik van Norch.³⁴

Met de verbanning van de van Norchs in 1325 uit Drenthe en de vernieling van de Oldehof tussen Norg en Een zijn geen aanwijsbare nazaten meer in Norg te vinden. Zoon Johan van Otto trouwt met Elisabeth van Steenwijk en wordt heer van Ruinen. Zoon Otto van Johan wordt geestelijke en wordt door paus Urbanus V zeer gewaardeerd. Zoon Arend trouwt met Lamme van Gasselte, een dochter van Wernbold van Gasselte en Wibbe van Steenwijck van de Ghore, en vestigt zich in Gasselte. Arend komt ook voor als Arent Huys of Hus. Hij had vijf zonen en één dochter. Johan de jongste komt voor als Johan Clencke en zal zich dus op de Clencke hebben gevestigd en Johan de oudste als 4e heer van Ruinen.

De naam van Norch verdwijnt voor een paar honderd jaar uit de boeken.

³³ Zie noot 24.

³⁴ Zie voor de volledigheid en bijgewerkte parentelen: www.dorpshistorie.nl

aangegeven waar in registers na 1600 de naam Norch of vervoegingen ervan is vermeld.

Alleen in 1473 komen we op de lotting in Rolde nog de naam tegen van een Hendrikus van Norch, die zich beroept op een recht, eerder bevestigd door Sweder van Rechteren, drost van Drenthe. Deze Hendrikus is niet te traceren. Pas wanneer na 1650 in de kerkregisters gegevens worden genoteerd duikt de naam van Norch weer op, samen met van Norg en ook met weglating van het lidwoord van. Omstreeks 1735 wordt in Westerveelde Hendrik Jans van Norg geboren. Hij trouwt met Jantje Jans en zijn kleinzoon Hendrik Jacobs heeft in 1832, bij de invoering van het kadaster een boerderij op de hoek van de Esweg en de Schoolstraat in Westerveelde. Op de kaart in donkerpaars en gearceerd aangegeven. Of deze Hendrik een nazaat is van de ridder van Norch is niet na te gaan. Er komen geen voornamen in het geslacht voor die hiertoe als een vermoeden kunnen dienen. Anders is het met de vermelding van een Wicher van Norg, geboren 1730 met een kleinzoon Arend, geboren 1783 en overleden in 1834 in Sappemeer. Twee voornamen die ook in de families van de ridder van Norch voorkwamen. Verder ook nog een nakomeling Roelof. Maar het kan toeval zijn. De naam van Norg is door deze nazaten over een groot gebied in het midden van de provincie Groningen verspreid. Op het kaartje is met een rode stip

Niet alleen in de kerkregisters, maar ook in belastingregisters zijn nog enkele van Norgs te vinden die mogelijk een nazaat zijn van één van de ridders van Norch.

In het register van bezaaide landen van Beilen OSA 621, komen Harmen van Norch te Holte en Peeter van Norch in Halen voor. De eerste voor 9 mudde en de tweede voor 30 mudde aangeslagen.³⁵ De ridders van Norch bezaten in de jaren voor en na 1300 een hoeve te Halen, met het recht van herberg. Later overgedragen aan het klooster Dikninge, maar ook het klooster Assen kreeg rechten. Het is niet uitgesloten dat hier een nazaat van Norch is achtergebleven als landbouwer.

Samenvatting en conclusies.

De leenmannen van de wereldlijke machthebbers in Drenthe even voor en na Karel de Grote zijn afstammelingen van edelen afkomstig uit gebieden ten zuiden van Drenthe. De families van deze leenmannen zijn aan elkaar verwant. In Drenthe woonden deze leenmannen in eerste instantie buiten de dorpsgemeenschappen op landgoederen die op basis van richtlijnen gegeven door Karel de Grote zijn aangelegd ten behoeve van de voedselvoorziening voor het centrale hof, de bestuurscentra in het land en voor het leger.

In Drenthe lagen de eerste borgen aan de randen van het Drents plateau, gebouwd op grond dat de landsheer als zijn eigendom beschouwde en niet in dagelijks gebruik was bij naastgelegen boermarken.

De begrenzing van de oude gouw Drenthe en het graafschap Drenthe komt, op basis van hetgeen vermeld is in de oorkonden van 7 mei 1040, op meerdere punten niet overeen met de huidige grens tussen de provincies Drenthe en Groningen dan alleen het gegeven dat de stad Groningen en omgeving bij Drenthe behoorde. De oude gemeenten Roden, Peize en Eelde behoorden, voor zover niet gelegen op de hoge delen van het Drents plateau, niet tot Drenthe en maakten deel uit van de Groninger gouwen die onder het bisdom Münster vielen en in leen waren bij graaf Rudolph.

In 1040 wordt een landgoed Eyen vermeld dat gelegen moet hebben nabij het huidige Een en mogelijk zelfs het gehele gebied van het huidige Een en het oude Veenhuizen omvatte. De opvolgers van Karel de Grote hebben dit landgoed als leengoed uitgegeven aan hofhorige ridders. In 1040 is Uffo leenheer aan wie het leengoed wordt ontnomen. Een opvolger is een leenheer afkomstig van Kuinre die daarna wordt aangeduid met de naam van Norch. De Oldehof was de oorspronkelijke borg of versterkt huis gebouwd ter bescherming van de invalsweg naar Friesland. De Oldehof is zeer waarschijnlijk in 1324 door de Drentse boeren vernield die de Drost van Coevorden bijstand verleenden in de strijd met de bisschop van Utrecht.

³⁵ Oude Staten Archieven, inv. Nr. 621. Beilen 1612, kopie 22 en 23.

De van Norchs waren belangrijke en getrouwe dienaren van de bisschop van Utrecht. Zij worden vaak als eerste vermeld onder de getuigen in oorkonden.

De geestelijken uit de van Norch familie genoten aanzien en vervulden belangrijke functies.

Omstreeks 1323 bezaten de van Norchs meer dan 4 versterkte huizen van zodanig belang dat hun tegenstanders, aanhangers van de schout van Groningen, afbraak eisten, in de behandeling van hun onderling geschil, door de bisschop van Utrecht.

Na het verlies van de strijd met de Drentse boeren door de bisschop van Utrecht is de “clan van Norch” zoals de aanhangers van de bisschop werden genoemd, verbannen uit Drenthe. Zij verbleven een groot aantal jaren in Kampen. Daar hielden zij zich bezig met de handel in graan en overeenkomstige zaken. Het verblijf in Kampen heeft hun veel geld gekost. Veel van hun bezittingen werden daarop verkocht waaronder de leenrechten in Norch en Eyen. De van Norch concentreerden zich in het zuidwesten van de provincie waar in 1381 Arend Huis de leenrechten kreeg van de hof en aanhorige goederen te Ruinen.

Naschrift

In het gebruikte bronmateriaal komen we vele verwijzingen tegen naar archieven in Duitsland of naar artikelen over de historie van Saksen, Westfalen en ernaast gelegen gebieden, zoals de Graafschap in het oosten van Gelderland, Twenthe en Salland. Het lijkt erop dat er niet alleen adellijke banden lopen tussen Drenthe en die gebieden maar ook banden op andere niveaus, vooral bestuurlijk.

De familienaam Lunsche bijvoorbeeld moet afgeleid zijn van Lünscher, plaatselijk Westfaals dialect voor een Lüdenscheider, iemand die uit Lüdenscheid komt. Kennelijk zijn er vroeger met Karel de Grote of opvolgende heersers dienaren of bestuurders maar ook kloosterlingen meegekomen die in het noorden van de Nederlanden wortel hebben geschoten. Van de historie van de Achterhoek van Gelderland en het aansluitende deel van Duitsland is veel meer bekend en bewaard gebleven dan van het noorden van de Nederlanden. Het dagelijks gebeuren in het oude Drenthe zal niet zo veel verschilt hebben van het gebeuren in die zuidelijker gelegen streken. Begrijpen we iets niet van een oud gebruik of snappen we een vermeld woord in een oude oorkonde niet, dan is het de moeite waard om eens te neuzen in de oude archieven van onze zuidelijker gelegen burens. Via internet heeft men eenvoudig toegang tot vele archieven. Vooral de archieven van de universiteiten van Münster (Digitale Sammlungen uni münster), Heidelberg, Hamburg, Göttingen, en de Bayerische Staatsbibliothek (Digitale Sammlungen) bevatten veel gedigitaliseerd materiaal, vaak als PDF bestand te downloaden. Voor Westfalen is de Digitale Westfälische Urkunden Databank een prima bron voor veel informatie.

Een voorbeeld hieruit is Assen, niet de Drentse hoofdstad maar een borg in het Lippetal. In 1376 werd deze burcht een "Offenhaus"³⁶ van het stift Münster. Heel veel oorkonden uit deze burcht zijn beschreven en in meerdere ervan komen we de naam Lenverding tegen. Niet het Lenverding (nu Lemferding) bij Eelde/Paterswolde, maar een leengoed gelegen in de buurschap Ester bij Ahlen. En zo kom je meer stukjes tekst tegen waarvan je zou kunnen denken dat het op het Saksische deel van Nederland betrekking heeft. Iets voor nader onderzoek.

Voor het lezen van oude Nederlandse boeken of tijdschriften en archiefstukken, vaak ook als PDF bestand te downloaden, kan men ook terecht op de websites Historici.nl, Rechtshistorie.nl en Archieven.nl.

Drenthe's oudste historie is gebaseerd op tekst uit oorkonden. Deze tekst, meestal in het Latijn, is door diverse onderzoekers vertaald en beschreven. Oorkondenboeken zijn samengesteld voor bepaalde gebieden. Een aantal oorkonden komen in meerdere boeken voor. Ook in Duitstalige oorkondenboeken zoals het Ostfriesische Urkundenbuch van dr. Ernst Friedlaender en het Urkundenbuch zur Landes- und Rechtsgeschichte des Herzogthums Westfalen. Voor het Nedersaksisch taalgebied is het in discutabele gevallen goed om ook de daar vermelde commentaren te lezen.

Bijlagen.

Oorkonden tot het jaar 1200 waarin schenkingen worden gedaan en oorkonden na het jaar 1000 waarin de naam Norch voorkomt.

De hieronder vermelde oorkonden zijn een voorbeeld van de inhoud van de in totaal 1108 bewaard gebleven oorkonden. Vooral de oudste geven aan dat zeer veel grondbezit van kloosters tot stand is gekomen door schenkingen. De oorkonden na 1200 worden hierna alleen besproken wanneer de inhoud een relatie heeft met de naam "van Norch". De laatste van het totaal dateert van het jaar 1402. In al deze oorkonden worden met de namen van de betrokken partijen ook de namen van getuigen genoemd. Vaak ook de familiebanden. En daaruit kan worden afgeleid dat de genoemde edelen allen hun wortels hebben liggen ten zuiden van de lijn Coevorden-Steenwijk. Tussen de heren van Groningen, Eelde, Peize, Norch, de Klenke, Echten, Ruinen, Ansen, Coevorden en Steenwijk zijn vele familiebanden. Met behulp van een genealogische database kunnen deze banden in grote lijnen worden weergegeven. Er zijn echter ook tegenstrijdigheden

³⁶ <http://www.regionalgeschichte.net/bibliothek/glossar/alphabet/o/offenhaus.html>

wat betreft de vermelding van namen van dezelfde personen in verschillende oorkonden, ook wat de familieverhoudingen betreft.

Ogd0001; Tussen 750 en 1150 diverse schenkingen aan de abdij te Fulda van goederen in Humsterland en Hunsingo.

Ogd0003; 18 juni 820 schenkt Theodgrim aan de abdij te Werden zijn erfgoed in de villa Aarlo in Drenthe.³⁷

Ogd0004; 7-10 november 858; Folckerus, monnik te Werden, schenkt zijn erfgoederen in Humsterland aan de abdij te Werden aan de Roer.

Ogd0006; 26 november 944; Koning Otto geeft de kerk te Utrecht de wildban in de gouw Drenthe in het graafschap van Everhard en handhaaft de Utrechtse kerk in haar jachtrecht in Drenthe.

Ogd0008; 3 augustus 970; Keizer Otto bevestigt de giften, door graaf Wichman aan het klooster te Elten gedaan van goederen die o.a. in Hunsingo, Fivelgo, de Marne en Middag zijn gelegen.

Ogd0009; 18 december 996; Keizer Otto III beslist in de geschillen tussen Adela met haar man Balderik en het klooster te Elten over de goederen door haar vader, graaf Wichman, aan dat klooster gegeven.

Ogd0012; 18 november 1006; Ansfridus, bisschop van Utrecht schenkt goederen, o.a. de kerk te Groningen aan het klooster Hohorst.

Ogd0013; 3 januari 1024; Keizer Hendrik II schenkt het graafschap Drenthe aan de bisschop van Utrecht.

Ogd0014 en 0015; 26 juli 1025; Koning Koenraad II bevestigt de kerk van Utrecht in de jachtrechten en de wildban in de gouw Drenthe en schenkt het graafschap Drenthe aan de kerk van Utrecht.

³⁷ E. Pelinck 1891 Nieuwe Drentse Volksalmanak 1892; pag. 73-78

Ogd0017; 21 mei 1040; Koning Hendrik III schenkt aan de Utrechtse kerk een bezitting in de villa Gruoninga in het graafschap Drenthe.

Ogd0018 en 0019; 21 mei 1040; Koning Hendrik III schenkt aan de Utrechtse kerk de goederen Lenverding en Eyen in het graafschap van Rodolphus met de goederen Uffelte, Wittelte en Peelo in Drenthe, welke aan Uffo en zijn broeders bij vonnis waren ontnomen.

Ogd0024; 25 april 1057; Koning Hendrik IV schenkt aan Adelbert, aartsbisschop van Hamburg, ten behoeve van de kerk aldaar de graafschappen Hunsingo en Fivelgo met het recht om een markt op te richten te Winsum en te Garrelsweer met munt- en tolrecht.

Ogd0028; 1141; Harbartus, bisschop van Utrecht, verklaart op verzoek van Otto, ministerialis, aan het klooster te Ruinen te hebben geschonken de kerk te Steenwijk en andere hem behorende goederen in en bij Ruinen, Meppel, Anreep, Pesse en Bunne.

Ogd0035; 11 april 1170; Godefridus, bisschop van Utrecht verklaart dat Henricus, abt van Ruinen, het land Selwerd, dat Lutgherus ministerialis in leen had, van deze heeft gekocht met zijn toestemming en dat hij dit goed aan die abt heeft geschonken, voorzover hij er recht op had.

Ogd0038; 27 juni 1179; Paus Alexander III bevestigt het kapittel van St. Salvador in zijn bezittingen o.a. in Drenthe en Groningen.

Ogd0041; 1200; Deken en kapittel van Sint Jan te Utrecht verklaren dat zij al hun goederen in Groningen en Drenthe aan het klooster te Ruinen hebben verkocht.

Ogd0043; 1206; Theodgrim, bisschop van Utrecht, verklaart van Fredericus, abt van Ruinen, de kerken van Steenwijk en Borne verkregen te hebben alsmede de kapel te Westerbork, benevens enige tienden voor enige tienden in ruil tegen de kerk van Beilen. Genoemd worden behalve de geestelijken van Utrecht, Johan van Vollenhove, Herman van Steenwijk, Wolter van Coevorden, de broers Rudolf en Menso van Peize, Arnold van Ruinen, Otto van de Polle, Hugo Sturm, Gerard Lewe, Hugo Dunker, de broers Egbert en Menso van Groningen, Wicher Lapinch, Rudolf, Hendrik van Norch, Walter Radink, schulte Bartold, Gelmer van Ide, Werenzoon van Bunne, Egbert van Hof, Otto van Ruinen, Jacob ter A.

Ogd0064; 1 januari 1219. Otto, bisschop van Utrecht, verklaart goed te keuren en te bevestigen de schenking van de hoeve Middelbrinke aan het klooster te Ruinen. Als getuigen zien we o.a. vermeld: Rudolf van Coevorden, Egbert van Groningen, Rudolf van Norch en Herman Clinke.

Ogd0083; Omstreeks 1225. Een lijst van opbrengsten aan het kapittel van de Dom te Utrecht verschuldigd. Genoemd worden de namen van de personen en erachter het verschuldigde bedrag.

Egbert van Groningen, Albert Rudolfszoon, Menzo Leffertszoon, Johannes Thezo'szoon, (allen van Groningen?), Johannes van Haerlo, Stephan van Tuten, Herman van Laar, Johannes van Ruinen, Lubbert van Dalen, Philip, Otto van Zeegse, Menso van Roden, Rudolf van Langelo, Albert van Huffelt (Uffelte), Rudolf van Norch, Herman van Voorst, Theodericus van Boekhorst, Rudolf van Peedse (Peize), Menso, Rudolf Rogge, Rudolf van Coevorden, schulte Bartold, Bernard ten Roden, Hendrik Papinck, Ludolf de Crunen (Kuinre), Lubbert van Banen, Egbert van Haerlo en Lubbert van Ring.

Ogd0092; 31 augustus 1230; Willebrand, bisschop van Utrecht, verleent stadsrecht aan Zwolle wegens de hulp, hem tegen de Drenten verleend. Leesbare namen: Herbert Drenthe, maarschalk Leo, Johan(nes) van Ruinen, Rudolf van Norch, Rudolf van Langelo en Hugo van Laar.

Opmerking: In 1227 was de slag bij Ane, waarbij de bisschop van Utrecht werd gedood en een aantal edelen. De Drenten wonnen de slag. Onder Drenten moet worden verstaan de Drentse boeren die de prefect Rudolf van Coevorden steunden. De Drentse boerenbevolking was niet zo gelukkig met de macht van de bisschop van Utrecht. Zij wilden het liefst hun oude vrijheid volledig terug.

In Groningen kwamen de Gelkingen in opstand tegen de prefect van Groningen. Rudolf van Coevorden steunde de Gelkingen om zelf de macht in Groningen te verkrijgen. De in 1216 nieuw benoemde bisschop van Utrecht nam geen genoegen met de opstelling van Rudolf van Coevorden en trok ten strijde met het bekende gevolg.

De opvolger van Otto II, Wilbrand van Oldenburg, heroverde Drenthe vervolgens op 14 oktober 1228. Op 30 augustus 1229 wist Rudolf Coevorden echter weer in te nemen. In 1230 zag Rudolf echter in dat hij op den duur tegen de bisschop geen stand zou houden. Hij besloot zich te onderwerpen. De bisschop ging hierop in en vroeg Rudolf hem te ontmoeten in het kasteel van Hardenberg. Rudolf begaf zich samen met zijn vriend Hendrik van Gravesdorp (uit Grasdorf in Bentheim) naar Hardenberg. In plaats van naar zijn rang en stand te worden

ontvangen werd hij gevangen genomen, gemarteld en uiteindelijk vermoord op 25 juli 1230.

Vervolgens riep Wilbrand de Friezen op om samen met hem tegen de opstandige Drenten te vechten en dit leidde tot de Fries-Drentse oorlog in 1231-1232. Nadat het de Friezen was mislukt, lukte het Wilbrand alsnog zijn doel te bereiken en versloeg hij de Drenten een jaar later bij Peize. Naar aanleiding van de slag bij Ane ommuurde hij de burcht in Hardenberg. Uit erkentelijkheid voor de hulp bij de bouw werd Zwolle stadsrechten verleend.

De Drentse edelen uit de heerlijkheid Ruinen en de noord Drentse edelen in en rond de stad Groningen waren horig aan de bisschop en vochten dus tegen de Drenten, wat hun niet in dank werd afgenomen.

Ogd0094; 21 juli 1233; Wilbrandus, bisschop van Utrecht, verklaart het gestichte klooster Marienberg in bescherming te nemen, voor de zielen van zijn voorganger Otto en van hen, die met hem in de strijd tegen de Drenten zijn gevallen. Getuigen o.a. Egbert, prefect van Groningen, Rudolf van Norch, Herman en Gerard geestelijken in Rothe (Rottum??), Pelgrim en Wolther Radinc van Vollenhove, Hendrik van Schoonebeek, Burchard en Gerard van Middelwijk, Sweder van Voorst, Gijsbert van Buchorst, Alfred van IJsselmuiden, Eilard van Benethem (Bentheim), Wiemer van Hardenberg, Egbert van Haren, Engelbert en Hendrik van Gerner, Remfrido van Junne, Sweder van Genne en Herman van Vilsteren.

Ogd0109; maart 1247; Otto, bisschop van Utrecht, verklaart dat hij de tienden van twee hoeven in Appelscha heeft overgedragen aan het klooster te Ruinen. Aanwezigen: Herman, Gerard en Godfried, geestelijken, Gijsbert van Buchorst, Pelgrim van Putten, Wolter Rading, Rudolf van Norch, Adolf en Rudolf, geestelijken in Peize.

Ogd0120; 14 augustus 1254; Frederik, abt te Rottum, verklaart uitspraak te hebben gedaan in een geschil tussen Herman van Noordlaren en zijn zonen en het convent te Ruinen over enige tienden in Anderen. Aanwezigen: Bernard en Willibrand, geestelijken in Groningen, Rudolf van Norch, Rudolf van Langelo, Adolf en Folkert, ridders uit Peize.

Ogd0215; 20 oktober 1302; De markegenoten van Witten dragen onroerend goed aldaar over aan het klooster te Assen. Vermelde namen: Saspoldus en Rodolphus van Loon, Bertoldus en Lambergis van Heilerslo (Elslo?), Hinricus (Hendrik) van Norch zoon van),..... Bolo Woltinge zoon van Gerard van Leggelo, Jacobus Hovinghe..., Johannes Aldebekinge, Wicher van Steenwijk, Fredericus (priester), Eicko van Zuidlaren, Broylandus, Egbertus zonen van van Anreep, Folkert van Peize, Jacob van Ghijsselte, en Rudolf Nisinge van Erm.

Ogd0248; 4 mei 1315; Reinold van Coevorden verklaart dat het geschil tussen hem en het klooster te Assen over het broek tussen Veenhuizen en Padhuis (beide ten noordoosten van Coevorden) bij uitspraak van scheidslieden is beslecht en neemt enige daaruit voortvloeiende verplichtingen op zich. Namen: Hendrik van Norch, ridder, Godfried van Borculo, Frederik van Rodlo (Rolde) Wicher van Vries, allen geestelijken, Gerard Klenke.

Ogd0252; 25 november 1316; Berta, weduwe van Rudolf van Ansen, en haar twee minderjarige zoons Bertold en Eizo verklaren een hoeve in Drogst bij Zuidwolde aan Rudolf van Echten te hebben verkocht.

Namen: Borg staan Heino, ridder en Otto van Norch en Folkert van Dwingelo. Het stuk is gezegeld door Heino (Hendrik) en Otto van Norch. Zegel is een driehoekig schild beladen met 5 linker schuinbalken en een schildzoom, waarop 8 Penningen. Randschrift S. OTTONIS DE NORICH.

(Opmerking: Bertha was een zuster van Hendrik en van Otto van Norch en was weduwe van Rudolf van Ansen. De vermelding in de oorkonde "in die Katerine" roept vragen op, omdat men zou kunnen denken dat de ondertekening in de Catharinakerk heeft plaatsgevonden. Maar de kerk van Norg is gewijd aan de heilige Margarethe. "in die Katharine" moet worden gelezen als dat de akte is getekend op de geboortedag van de heilige Katharina, dat is 25 november.

Ogd0271; 12 mei 1321; Paus Johannes gelast de abt van Klaarkamp om de klachten van het klooster te Assen over onrechtmatige handelingen van Johannes, graaf van Bentheim en anderen, te onderzoeken en daarin te beslissen. Als anderen staan vermeld: Hendrik van Norch, ridder, Herman van Lage, Adolf van Brantelghete, Gerard van Dolre (Daarle), Herman van Tilligte, Adolf van Twickel en Herman genaamd Koc.

Ogd0282; september 1324; johan, bisschop van Utrecht, belooft enige Drentse edelen bij te staan tegen de Drenten. Namen: Hendrik van Norch ridder, Arend, Roelof en Hendrik zijn kinderen, Hendrik van Eelde, Herman van der Polle, Roelof van Langeloo, Menso van Echten, Gerrit Clencke, zijn broer Jan Clencke, Otto van Norch, Volker en Rutger zonen van Ermgard (van Ruinen??), Coenraad van de Ghore, (van Steenwijk) , zijn broer Jan en Egbert van Echten beide knapen.

Ogd0283; 7 september 1324; Enige Drentse edelen beloven Jan, bisschop van Utrecht, bij te staan tegen de Drenten wegens het geweld hun door het land van Drenthe aangedaan. Genoemde edelen zijn dezelfde als in oorkonde 0282. De oorkonde begint met "Wij, Hendrik van Norch" wat betekent dat hij de "aanvoerder" was van die edelen en hun zonen.

Ogd0284; 28 december 1324; Otto van Norch en zijn borgen betalen een gedeelte der aan Rudolf van Echten verschuldigde som en verbinden zich voor het overige.

Ogd0285; eind 1324; Lijst van grieven van de bisschop van Utrecht tegen de Drenten.

Ogd0286; 18 januari 1325; Otto van Norch en anderen verklaren de verpande goederen van Pelgrim van Putten binnen zekere tijd te zullen lossen. Vermelde namen: Otto van Norch, Wicher (van Norch) kanunnik in Steenwijk, Hendrik van Ese, Gerhard Klencke, Johannes Klencke, Coenraad Utengore (van Steenwijk), Volker zoon van Ermegarde.

Ogd0291; 11 november 1325; Coenraad Utengore verklaart een zekere som schuldig te zijn, terwijl Otto van Norch en anderen zich voor hem borg stellen. Die anderen zijn: Gerard Klencke, Alfart van de Schure, Boudewijn van Selwerd.

Ogd0292; 17 november 1325; Coenraad Utengore, Otto van Norgh en Gerard Klencke verklaren aan verschillende personen gelden schuldig te zijn. Schuldeisers zijn: Jacob Gysselte, Volkert zoon van Helsedis (??), Johannes zoon van Volkert, Arnold Biwesten (??), Herman ter Helle en Thideman ter Helle.

Ogd0293; 24 november 1325; De bisschop van Utrecht laat het over de Drenten gevelde vonnis aflezen. Vermelde namen: Arend, zoon van heer Heyne (van Norch), Menso van Echten, Arend Volker Egberts zoon, Arend Lansinghe van Ruinen, Jan Calf, Jan van Echten, Volker zijn broer, Roelof Polmans zoon, Gerard Klencke, Otto van Norch, H. (Herman) van Eelde, Bertold Knas(se), Egbert van Peize, Coenraad in de Ghore (van Steenwijk), Gerrit Mensinge, Juvenis (??) Tiedse (??), Herman Polman, Egbert van Echten, Roelof van Angelslo, H. (Hendrik?) van Norch, Hendrik van Ansen, Ose zijn zoon, Ludekin Bolenzoon zijn broer, Herman Dous, Frederik van Rolde, Stefanus van Zuidvelde, Bertold Hiddink, Hugo van Deurze, Roelof Meijerink, Otto Stroems, Alfs Drens en Koop Helmersinc.

Ogd0294; 8 december 1325; Arnold Lansinghe schenkt een jaarlijkse opbrengst aan het klooster Dikninge. Vermelde namen: Arnold Lansighe zoon van Meeuwes, broer van wijlen Johannis van Ruinen, Hendrikus schulte van Eelde, Otto van Norch, Johannes Klencke.

Ogd0297; 21 februari 1326; Otto van Norch en anderen verklaren zekere som schuldig te zijn. Vermelde namen: Gerard Klencke, Coenraad Utengore (van Steenwijk) en Rudolf zoon van Heyne van Norch, schuldeiser is Hendrik van Roden.

Ogd0303; omstreeks 1327; Stephanus, pastoor te Norg en Johannes Spise, monnik te Dikninge, beloven de bisschop van Utrecht een zekere geldsom te zullen betalen. (45 Brabantse marken)

Ogd0304; 5 februari 1327; Gerard Klencke en zijn borgen verklaren een zekere som schuldig te zijn. Vermelde namen: Otto van Norch, Johannes Klencke, Coenraad Utengore (van Steenwijk), Boudewijn van Selwerd, en Johannes Scherpink. (Men was toen uit Drenthe verbannen en vertoefden in Kampen. Ook de Kamper Schepenacten van dat jaar bevatten veel gegevens over hun verblijf)

Ogd0305; 28 februari 1327; Otto van Norg en zijn borgen verklaren een zekere som schuldig te zijn. Vermelde namen: Alfard van de Schure, Walter van Genemuiden, Arnold ten Westen, Coenraad van de Gore, Herman van der Helle, Thise Gosink, Gerard van Wenlo, Johannes zoon van Helsede, Thidericus zoon van Pelgrim, Bertold van Ansen, en Parvus Olemannus en Steyno van Middelwijk.

Ogd 0312; 22 september 1327; Johannes Klencke en zijn zoon Gerard verklaren aan het klooster te Dikninge te hebben verkocht een jaarlijkse opbrengst uit een goed te Wijster en beloven die te zullen overdragen. Vermelde namen: gezegeld door Otto van Norch en Coenraad van de Gore.

Ogd0336; 25 maart 1334; Otto van Norch, Yda zijn vrouw en zijn kinderen Wycher, Johan en Herman en zijn broer Wycher, kanunnik in Steenwijk voor zich en al hun nakomelingen of erfgenamen verklaren de tienden te Halen en daarmee verbonden rechten te hebben verkocht aan Johan, abt van Ruinen en Dikninge. Otto en Wycher zegelen deze brief en verzoeken hun zwagers Herman Polleman en Coenraad van de Gore hetzelfde te willen doen.

Ogd0340; omstreeks 1335; Register van inkomsten van het Domkapittel te Utrecht. Vermeld o.a. Goederen van heer Hendrik van Norch waarvan verschuldigd 5 sol.st. aldus verdeeld: ten eerste, Arnold 5,5 sc. Van het goed Buninc in Snole, het hof Norch en sommige goederen in Een. Idem, Rudolf, zijn broer 4,5 sc. Van het goed Haddinge in Een. Idem Hilla Gerards van Norch, 3,5 sc. Van genoemd goed. Verder vermeld: Ook uit dezelfde goederen betaald jaarlijks Otto van Norch 13,5 sc van de volgende goederen: Ten eerste de tienden te Halen, van het bezit van het klooster Dickninge. Idem de tienden in Ees in de parochie Borger die ze daar van burgers hebben gekocht. Idem van het goed Grudelinge voormeld, dat nu eigendom is van Hilla in plaats van Gerard van Norch.

Ogd0342; 3 juni 1335; Roelof van Peize verklaart, dat hij de abt van Dikninge verzocht heeft het geld voor verkochte tienden niet uit te betalen aan Otto van Norch.

Ogd0345; 26 november 1335; Otto van Norch legt een verklaring af over de verkoop van tienden te Halen aan het klooster te Dickninge.

Ogd0519; 19 november 1362; De Paus draagt de deken van de kerk te Utrecht op voor Otto Johannis van Norch, geestelijke in het bisdom Utrecht, een benefici van het kapittel van St. Marie te Utrecht beschikbaar te houden.

Ogd0573; 15 januari 1370; Henricus, perpetuus vicaris in Dwingelo en bisschoppelijk commissaris, doet uitspraak in een geschil tussen de kloosters Dikninge en Assen over het recht van herberg in Halen. Genoemd wordt Otto van Norch.

Ogd0618; 21 maart 1374; De pastoors Aleph van Rolde en Marcellius van Zuidlaren verklaren uitspraak te hebben gedaan in een geschil tussen de kloosters te Dikninge en Assen over het recht van herberg in de hof van Halen. Genoemd wordt Otto van Norch en erfgenamen.

Ogd0699; 1381-1383; Lijst van leenmannen van het Sticht te Utrecht.

Dit siin die manne in Drenthe.

Item Jan van Westorpe hout Iddickinghegoet to Westorpe, also als dat belegghen is in den kerspel van Borgheren, myt al sinen toebehoren.

Item Hughe Wernsinc hout Wernsinghegoet myt al sinen toebehoren, ghelegghen tot Duyrsen in den kerspel van Roelde.

Item Rolof van den Lande hout Tedinghegoet to Meppen mit sinen toebehoren, ghelegghen in den kerspel van Zwele.

Item Lamme Mestinghe hout dat goet to Mestinghe myt sinen toebehoren, ghelegghen tot Anlo in den dorpe.

Item Aelbert Tavinghe hout dat goet to Tavinghe, ghelegghen tot Andren in den kerspel van Anlo, mit sinen toebehoren.

Item Henric Hoenrekinghe hout dat goet to Hoenrekinghe mit sinen toebehoren, ghelegghen tot Andren in den kerspel van Anlo.

Item Henric Hovekinghe hout Lippinghegoet myt sinen toebehoren, ghelegghen in den kerspel van Noertlare.

Item Jan de Vos van Steenwijn hout den hof to Dwinghelo, Batinghergoet ende watermole mit horen toebehoren, Endelingher ende Smedinghergoet, ende den vrien tienden to Lede ende to Dwinghelo, smal ende grof, mit sinen toebehoren.

Item Lefert Woltinghe hout dat goet to Woltinghe, ghelegghen to Gasteren in den kerspel van Anlo.

Item . . . hout dat goet to Evekinghe mit sinen toebehoren, ghelegghen to Druwen in in den kerspel to Borgheren.

Item Witfert hout Remmeringhegoet mit sinen toebehoren, ghelegghen to Banlo in den kerspel van Roelde. Ende dit goet heeft Rolof siin soen ontfanghen tot siins vader behoef, ende vor hem ghehuldet ende te dienen.

Item Alaert Ovinghe hout Ovinghegoet, ghelegghen in den kerspel van Zwelle.

Item die Vroede hout die tiende tot Holtheen, Wermync, Gherdinc, Wijchmanninc, ende een goet to Redesse, gheheten dat Holthoinsgeerve, ghelegghen in den kerspel van Hardenberghe.

Item Henric Mepesche hout dat goet, gheheten Houwinghegoet in der buerssap to Banlo, ghelegghen in den kerspel van Roelde.

Item Wouter Tesseking hout Tessekinghegoet to Pet in den kerspel van Runen.

Item Henric ter Bruggen, borger in Gronijngen, hout den Hughinghetiende mit sinen toebehoren, ghelegghen om Groeninghen, item twe hofsteden ende enen appelhof, ghelegghen bynnen Gronynghen.

Item Henric Germinghe hout Germynghehuys in der buerscap to Berghe in den kerspel van Empne.

Item Everd Hubbardinc hout den tiende over Esscherinc ende den tiende over Wilmeninc, ghelegghen in den kerspel van Emnynchem.

Item Jan Lepel to Noertsleen hout Peringhegoet ende den tiende to Zuetsleen in den kerspel van Sleen.

Item Rolof van Steenwijn hout Bensighegoet to Dalen; item dat vierdel van den tienden to Dalen. Item die twe olden hove to Norch, ende dat huys to Schultinghe mit al sinen toebehoren, alsie ghelegghen siin in den kerspel to Norch. Item dat Eden in den kerspel to Norch, dat huys to Zibertinghe, dat huys to Hagheninghe, dat huys to Willemynge, ende dat huys to Weretinghe mit horen toebehoren. Item den berch to Norch ende die watermole mit horen toebehoren; item die boterpacht to Fenehusen. Item dat goet, dat ghelegghen is in der noerderziit der Nyer Ae, mit sinen toebehoren. Item dat goet, dat Evert van Wilre te holden plach van heren Heynen van Norch. Item dat huys to Hesselinghe op Steenwikerwolt.

Item die twe hove van Anlo; ende daertoe dat broec, dat ghelegghen is tusschen Eden ende Westerlande, dat gheheten is Edermarke, myt

al horen toebehoren.

Item Herman Wigbolts soen hout desen tienden hierna bescreven, grof ende smal. Item in den kerspel van Hemys over dat goet to Ludelvynch to Reedse, item over dat goet to Ludelvinch, over dat goet to Vriling ende over dat goet ten Nyenhuys, ghelegen to Diffle. Item in den kerspel van Ummen over den hof toe Vilscher myt al sinen toebehoren , item over dat goet to Wenemaring, over dat goet tot Alferdinc, over dat goet to Remberting, over dat goet to Oelberting to Lemelo.

Item . . . hout denstmannegoet, alsoe dat goet to Hilleboldinc, ghelegghen to Wachtman in denkerspel van Dalen.

Item Jan Sloet hout tgoet ten Holte mit sinen toebehoren, ende die Oestermaembeke mit horen toebehoren, ghelegghen op Steenwikerwolt in Steenwiker kerspel, den tiende to Wesinghe myt sinen toebehoren, ghelegghen op Velu in Wesingher kerspel, ende den tiende over Tyginge, ghelegghen in den kerspel van Ummen.

Item Aernd Huys hout die daghelix gherechte to Runen, to Buddincwolde, Hakeswolde ende ter Bulynghe myt horen toebehoren; item den Oldenhof, den Nyenhof, die tienden to Rune ende to Pette, die goede gheheten Wulverinc, Ludderinc, Hadeboldinc, Westebrinc, Broecsinc ende Olde Lanssinc mit horen toebehoren, te samen ghelegghen in Runer kerspel; item die gruyt to Runen mit horen toebehoren; item 7 hoeven lants myt horen toebehoren in den kerspel ghelegghen van Suedwolde. Item dat goet to Oeldinc mit sinen toebehoren in den kerspel van Dale, den tiende to Ghees mit sinen toebehoren in den kerspel van Hesselen, den tiende grof ende smal over Roderinc ende Ribberting in den kerspel van Dever. Item die goede, gheheten Westersche Wildenberch, mit horen toebehoren in den kerspel van Overreysten. Item Remmering to Banlo in den kerspel van Rolde, Nydinc in den kerspel van Norch. Item die boterpacht, alsoe die ghelegghen is boven ende beneden, mit al horen toebehoren op Buddincwolde ende opper Bulinghe . Item in Twente den hof to Welevelde, die Luttike Hulscher Sterkeslo, thuyt ter Beke, thuyt ter Har, tgoed to Bertoldinc ende tVelthuys to Hertmen mit horen toebehoren, ghelegghen in den kerspel van Borghen.

Item Gerd Guedinch hout Twe-Hedeblinghegoet, item Brinkinghegoet. Item tgoed to Middendorpinghe. Item een tiendeken. Item Amyngegoet. Item 1/2 tiende to Petten, al ghelegghen in den kerspel van Runen. Item den tiende to Balinghe, ghelegghen in den kerspel van Borck. Item den hof tAelden, ghelegghen in den kerspel to Swele. Item Bebinghegoet ende Brinkinghegoet, ghelegghen in den kerspel van Oderen . Item Leppingegoet, ghelegghen in den kerspel van Hesselen. Item een tiende, tot Oesterwolde ghelegghen to Stellincwarf. Item enen tiende ter Elborch in Veluwe.

Item Rolof Polleman hout siin andeel van den daghelix gherechte van Drenthe. Item die gruyt tot Yde.

Item Wrentyngegoet, tot Yde ghelegghen in den kerspel van Vrees. Item dat zwanenvlot, ghelegghen in Drenthe ende een deel om Gronynghe ende oppen Goe. Item den tiende to Haren grof ende smal, ende den hof to. Hempne, ghelegghen in den kerspel van Haren.

Item den tiende van Anderen, ghelegghen in den kerspel van Roelde.

Item Steven Zyghers hout Mensinghegoet, dat ghelegghen is in den kerspel van Roeden in Drenthe. Ende dat is een borchleen to Vollenho .

Item Egbert van Echten hout den tiende to Wesepe in den kerspel van Swelle, die tiende to Grimmige ende to Natinghe over dat

Broechuys in den kerspel van Borck, ende 3 mudde rogghen to Lederbroke in den kerspel van Dwingelo . Borchmanne to Gore

Item Henric Bernding holt . . .

Presentibus heren Reyner van Covorden, ridder . . . anno 85 in vigilia Mathei in Ghoer. Borchmanne to Diepenhem.

Aanvullende literatuurlijst.

Blok P.J. De Geschiedenis van het Nederlandsche Volk; 4 delen; 1923 3^e Herziene druk. Leiden J.A.W. Sijthoff.

F. Keverling Buisman. De Etstoel en zijn ordelboeken in de vijftiende eeuw. 1986. De Walburgpers Zutfen.

Mr. L. Oldenhuis Gratama. Bijdrage tot de kennis der oudste ordelen of gewijsden van de drost en 24 etten, later de Etstoel van Drenthe.

Koninklijke Bibliotheek den Haag 1870. Uitleg van bepaalde begrippen, woorden en zinsneden.

Dr. W. Acker Stratingh, mr. H.O. Feith en mr. W.B.S. Boeles. Bijdragen tot de geschiedenis en oudheidkunde inzonderheid van de provincie Groningen, deel V.

J.B. Wolters Groningen 1868. Waarin opgenomen staat van opbrengsten in Drenthe van goederen van het domkapittel Utrecht.

J.S. Magnin. De voormalige kloosters in Drenthe geschiedkundig beschouwd. P. Hessel. Heerenveen 1846.

Michael Buhlmann. Die Abtei Werden und ihre Umlandbeziehungen im Mittelalter. Als pdf-bestand op internet te raadplegen.

Michael Buhlmann. Werden a.d. Ruhr: Zeit und Zeitbewusstsein in einer mittelalterlichen Grundherrschaft.

Als pdf bestand op internet te raadplegen.

Jos Mooijweer. Vollenhove, stedelijk verblijf van bisschop, ridder en visser. Overijsselse Historische Bijdragen; 122^e stuk 2007.

J.H. Gallee. Vorstudien zu einem Niederdeutschen Wörterbuch. E.J. Brill Leiden 1903.

P. Datema. Is Umbalhe (1042) een oude aanduiding van het (omme)land van Vollenhove? Overijsselse Historische Bijdragen; 108^e stuk 1993. Waanders Zwolle.

Bert Groenewoudt, Michel Groothedde, Henk van der Velde. Nationale Onderzoeksagenda

Archeologie. 20. De Romeinse tijd, Middeleeuwen en vroegmoderne tijd in het midden- en Oost-Nederlands zandgebied (versie 1.0 geaccepteerd september 2006) Op internet te raadplegen; pdf bestand.

Chronica der Sachsen und Nidersachsen in welchem fleissig beschrieben wird was sich von anbeginn der Welt bis anhero in Geistlichen und Weltlichen Händeln und Sachen zugetragen, von jaren zu jaren..... Wittenberg 1588. BSB Münchener Digitalisierungs Zentrum. Als pdf bestand op internet te raadplegen.

Johann Diederich von Steinen. Die Quellen der Westphälischen Historie oder Historische Nachricht von mehr als hundert ungedruckten zur Westphälischen Historie nöthigen Geschichtsbüchern und ihren Verfassern. Dortmund 1741.

Als pdf bestand te raadplegen op internet. ULB Münster.

A.J. Mantingh. Oorsprong en ontstaan van namen. Hoogezand; Stubeg.

Prof. A. Ypeij en mr. H.O. Feith. Oudheden van het Goorecht en Groningen. Groningen 1836. J. Römelingh.

Jacob Eeuwema. Eigen erf en eigen aard; geschiedenis van een gewest. Internet.

A.C. Oudemans. Bijdrage tot een oudnederlands woordenboek. 7 delen. 1873 Arnhem. H.W. van Marle. Als PDF-bestand te raadplegen op internet.

H.A. Wijnne. Handel en Ontwikkeling van de stad Groningen, geschiedkundig beschouwd. 1865 Groningen. J.B. Wolters.

Dr. F. Holthausen. Altsächsisches Elementarbuch. 1921 Heidelberg. Carl Winter's Universitätsbuchhandlung. Op internet te raadplegen als PDF-bestand.

Drs. J.W. Boersma en anderen. Groningen 1040. Archeologie en oudste geschiedenis van de stad Groningen. P.N. Noorman Hoofdstuk 6. Koningsgoed in Groningen. Uitgeverij Profiel Bedum in samenwerking met Stichting Archeologisch Onderzoek Martinikerkhof Groningen.

Mr. L.A.J.W. Baron Sloet. Oorkondenboek der Graafschappen Gelre en Zutfen tot op de slag van Woeringen, 5 juni 1288. Eerste gedeelte. Tot de dood van Graaf Gerard; 22 oktober 1229. 1872. 's Gravenhage. Martinus Nijhoff.

Piante di fortezze d'Italia, d'Ungaria, di Flandria e di Francia. 1570/1580-1610. Een gedigitaliseerd kaartenalbum uit de Bayrische Staatsbibliothek met kaarten van alle belangrijke steden met fortificaties en voorstellen tot verbetering ervan. O.a. Kuinre, Kampen, Blokzijl, Bolsward, Sloten, Staveren, Hindelopen, Makkum, Sneek, Lemmer, Harlingen, Leeuwarden, Dokkum, Oostmahorn, Groningen, en Delfzijl. Op internet te raadplegen. Men krijgt een indruk van de wijze van belegeren en verdedigen van steden in de middeleeuwen.

<http://www.manfred-hiebl.de/genealogie-mittelalter/>

Dr. J Bolhuis van Zeeburgh; Kritiek der Friesche Geschiedschrijving. Amsterdam, Brinkman 1962. Als pdf-bestand op internet te raadplegen.

Croniken van den Stichte van Utrecht ende van Hollant. Als pdf-bestand op internet te raadplegen.

Dr. Julius Ficker; Die Münsterischen Chroniken des Mittelalters; 1851 Münster; Op internet als pdf-bestand te raadplegen.

<http://www.diachronie.nl/corpora/crm14/index/> Een onderdeel van de website van het Meertens instituut. Corpus Van Reenen-Mulder (CRM14) 2718 oorkonden met Nederlandse tekst kunnen worden ingezien, waarvan zeer vele uit Groningen en Drenthe.

<http://www.diachronie.nl/corpora/jpfries> Corpus Jan Post. 132 pdf-bestanden met originele tekst van oorkonden in het Latijn en de vertaalde tekst in het Nederlands. Commentaar wordt geleverd op getrokken conclusies in het verleden uit de tekst van deze oorkonden, waardoor een verkeerd beeld is ontstaan van de Friese historie.

In bovenstaande lijst van verwijzingen vindt u geen verwijzing naar (meestal) jongere publicisten waarvan het gepubliceerde grotendeels een herhaling is in andere woorden van hetgeen al eerder is gepubliceerd. Met name gericht op het kritiekloos overnemen van teksten als brontekst waarbij op zijn minst vraagtekens kunnen worden gezet, zonder op die vraagtekens een antwoord te geven.